

KULTURNO DRUŠTVO
IVAN TRINKO
ČEDAD

1995

*Trinko
Koledar*

Zadruga Lipa
Špeter

4969/1998

KULTURNO DRUŠTVO
IVAN TRINKO
ČEDAD

*Trinkov
koledar*

ZA LETO 1995

Zadruga Lipa
Špeter

UVODNA BESEDA

MARINO VERTOVEC

Ko bi ne bili pred petdesetimi leti naši predniki dokončno porazili v nori oholosti zločinske peščice spočeta fašizem in nacizem, teh besed ne bi bilo natisnjenih, ker tega jezika in tega naroda preprosto ne bi bilo več. Naš narod bi bil potisnjen na raven brezpravnega ljudstva, ki bi kvečjemu lahko na svoji frajtonarici zaigralo otožno pesmico v sivem dunajskem delavskem predmestju, v osamljeni bavarski domačiji ali na Sardiniji, daleč od svojega zgodovinskega okolja. Asimilacija, fizično uničenje in izgon so namreč bile smernice dokončne rešitve slovenskega narodnega vprašanja, bodisi za nemške naciste kot za italijanske fašiste.

5

Takšna bi bila, zelo verjetno, usoda slovenskega naroda v mejah tedaj že bivše Jugoslavije, a kakšni časi bi se bili pisali za našega človeka ob zelenkasti Nadiži in pod dolgo senco Kanina?

In ko bi ne bilo skupinice ponosnih in pokončnih ljudi, ki so se pred štiridesetimi leti odločili, da ustanovijo kulturno društvo "Ivan Trinko" in da nadaljujejo pred desetletji pričeto kulturno in jezikovno borbo proti asimilaciji, strahu in za ponovno odkritje pravega obraza našega beneškega človeka, bi bila podoba naše Benečije bolj žalostna, revnejša, brez knjig, časopisov, dvojezične šole.

Zmaga nad nacifašizmom pred petdesetimi leti ter zmaga nad strahom, stoletnim poniževanjem in odtujevanjem pred štiridesetimi leti sta v tesnem sozvočju: gre za zmago nad miselnostjo o večvrednosti oziroma manjvrednosti ljudi, kultur, narodov, jezikov, za zmago nad nevednostjo, nespametnostjo in zločinsko oholostjo. Za ideale pravice, svobode, dostojanstva, za enakopravnost, za svojo dušo v najširšem pomenu besede, za svoj dom, za svoj jezik in kulturo se je začel boriti naš človek v Benečiji že v prejšnjem stoletju. Kasneje se je ta borba razširila na celotno slovensko ozemlje pod tujo oblastjo. Preprosti ljudje in naši edini intelektualci, ki so znali razumeti globoko nelagodje naših ljudi, to je naši duhovniki, so skupaj z določenimi skupinami večinskega naroda v neenakem in desetletja trajajočem boju pripomogli k dokončnemu oblikovanju zdajšnje podobe našega beneškega človeka.

Z dolgoletnim odporom proti nacionalizmu in fašizmu in z oboroženim bojem proti nacifašističnemu uničevalnemu stroju smo Slovenci, v matici in izven nje, postali del zmagovite svetovne protifašistične koalicije.

- 6 To pa je, mislim, najprepričljivejša kulturna in politična vizitka za pot v širni svet, med številne narode, ki bodo letos svečano praznovali svojo zmago nad nestrpnostjo, neenakostjo in nehumanostjo.

LEPI STARI CAJTI?

PASQUALE GUION

Navadno starejši ljudje hvalijo pretekle cajte, kakor da prej je blo vse buojš ku donašnje dni. Se motijo: je res, da nekatere reči so ble buojš, pa ne vse. Se JIM SAMO ZDI, ker tedaj so bli mlajši: v luči mladosti vse je rožnato.

Se spominjam parve svetovne vojne, ko smo bli pod Nemci. V vasi nas je blo vse polno otrok, večkrat lačni in kadà tudi bolni, ki smo se svobodno lovili med hišami in travniki kakor divjačina. Neko noč sem biu za umreti, garlica me je dušila. Žene, ki so se zbrale okou pasteje, so me mazilile z ožejdodom. Par sreči zadnji trenutak mi se je nekaj pretargalo v garlu in sem paršu do sape. Pa že tisti dan poskrivš sem se zmuknu k mojim parjateljem.

Oh, kako so bli lepi tisti cajti: sonce je blo buj svetlo in trava buj zelena!

Potem sem živeu med ljudmi, ki so živeli v revnih hišah brez ogrevala, tekoče uode in elektrike... So tardo delali od zore do mraka za se preživeti in niso imieli obedne pomoči od zuna, pa so bli zmerom optimisti in veseli, in tud jaz z njimi. Oh, kako so ble lepe tudi tiste leta.

Nato Hitler in Musolin sta zakurila drugo svetovno vojno. Pomanjkanje vsega in stalna nevarnost za življenje med Nemci,

fašisti in borci O.F. Pogosto žalostna novica od fanta, ki je padu tu pa tam po svetu. Pa vsedno kajšan poreče: "Je bluo buojš, kadar se je stalo slabše." Pomota cajta!

Zdaj ljudje imajo lepe hiše in vse udobnosti, katere nekoč se jih niso še sanjali, lažje diela, penzione in sto drugih dobrot.

Pa vasi so se spraznile, so BREZ ŽIVLJENJA. Vas ni več kakor ena velika družina, na katero človek se lahko zanaša. So utihnile naše stare vesele pesmi in so se izgubili naši sejmi, ob katerih so se zbirali ljudje iz drugih kraju. Vsaka hiša je bila odparta vsake-mu, ki je biu lačan al žejan. Pogosto, proti večeru, so se spremenile v veliko "barufo". Zdaj te mladi organizirajo tekme, gare z bicikletu al par nogah, kdo pride te parvi, tenčas so se zmierli s pestmi. Ob koncu vsak se je povarniu veseu na svoj dom - no malo manj veseu tist, ki jih je "fasu".

Zdaj je individualizem, vsak sam za se, in konsumizem, uživanje.

Vse to nam parkliče iz spomina pravljico od kralja in šuoštarja.

8 Kralj je biu zmerom zamišljen in v skarbeh zaradi svoje bogatije, šuoštar pa zmerom veseu. Dan na dan je tuku na kopito in medtem žvižgu in pieu. Kralj je ratu nevošljiv na šuoštarja, zato mu je pošju an žakjac zlatih cekinu. Je mislu: "Zdaj ne boš tako brez skarbi." In res se ni več čulo pieti in žvižgati. En dan šuoštar se je spametneu in je varnu kralju njegove zlatnike. Potem je začeu spet potukati na podplate in pieti in žvižgati.

Pomen pravljice je jasan: adna reč so materialne dobrote, in druga pa veselje življenja.

To vajà za vsakega posebe in tudi za cieu naš narod. Kadar ljudje se navežejo preveč na materialne dobrote, izgubijo vrednosti svojega naroda, kot so medsebojna solidarnost, poštenost, čut družine, telesna in duhovna potarpežljivost. Zavaržijo VSE, kar jih spominja na preteklost, in se pustè masificirati, poplaviti od večinskega naroda, svoj se pa izgubi, kakor če veljješ en liter vina v morje.

Vsak večinski narod (pri nas je talijanski) je velika riba, ki gleda požreti te malega s tem, de mu parsile svojo kulturo in svoj jezik.

To se kliče kolonizirati, sebi podvreči, ponižati. Kadar evropske dežele so zasedle Ameriko in Afriko, je vsaka parsilila svojo špraho, Španija španjolsko, Francija francosko in tako naprej. En Askerc, ki je govoril po talijansko - nale njegov jezik je biu arabski - je pomenilo, da je biu lastnina Italije, Italija je bila njegova gospodinja.

Jezik, špraha, je biu timbro, markio gospodarja. V Far West krava je bila tistega, katerega je nosila ožgan markio na riti.

Je pru in potrebno poznati jezike, pa brez zavreči svojega.

Zato Cierku je določila, da vsak narod naj opravi službo božjo v svojem jeziku. Naš jezik je slovenski, zato če v cerkvi nucaš talijanski, NALE VSI ALI VEČINOMA so Slovenci, se sam sebe ponižaš.

Pomieni, da si se pustiu požreti, da si koloniziran. Naj je kriva šuola, ki ti je oprala možgenje, ali si pod vplivom boječnosti, občutka manjvrednosti, si izgubiu ponos (orgoglio) naših očetov, in to je špotljivo ponižanje samega sebe in tvoje naroda.

Likovno sporočilo Trinkovega koledarja je letos nekoliko drugačno kot prejšnja leta in nam ne predstavlja, kot je običaj, domačega likovnega ustvarjalca.

Ob pravkar minuli 40. obletnici Trinkove smrti in ob 40-letnici ustanovitve društva, ki nosi njegovo ime, smo se odločili za objavo fotografij iz zadnjega obdobja Trinkovega življenja, ki jih je na Trčmunu posnel tržaški fotograf in verni spremljevalec vsega povojnega življenja slovenske narodnostne skupnosti v Italiji Mario Magajna.

FEBRUAR

JANUAR

KOLEDAR
LETO 1995
LJUDSKA MODROST

EMIL CENCIG

*Trinčekov
koledar*

JANUAR

1 N	Mati Božja Marija - Novo leto	●
2 P	Bazilij	
3 T	Genovefa	
4 S	Angela Folinjska	
5 Č	Simeon - Telesfor	
6 P	Sveti trije kralji	
7 S	Lucijan	
8 N	1. nav. nedelja - Jezusov krst - Severin	☾
9 P	Julijan - Hadrijan	
10 T	Aldo	
11 S	Pavlin Oglejski, apostol Slovencev	
12 Č	Tatjana	
13 P	Hilarij (Radovan) - Veronika	
14 S	Feliks (Srečko) - Odorik iz Pordenona	
15 N	2. nav. nedelja - Pavel Puščavnik	
16 P	Marcel	○
17 T	Anton Puščavnik	
18 S	Priska	
19 Č	Marij- Knut	
20 P	Fabijan - Sebastijan	
21 S	Neža (Jana) - Epifanij	
22 N	3. nav. nedelja - Vincencij (Vinko)	
23 P	Ildefonz	
24 T	Frančišek Sal.	☾
25 S	Spreobrnitev sv. Pavla - Basijan	
26 Č	Timotej - Tit	
27 P	Angela Merici - Vitalijan	
28 S	Tomaž Akvinski	
29 N	4. nav. nedelja - Konstanc	
30 P	Hijacinta	●
31 T	Janez Bosco - Marcela	

FEBRUAR

1	S	Brigita Irska	
2	Č	Svečnica - Darovanje Jezusa	
3	P	Blaž - Oskar	
4	S	Andrej Corsini	
5	N	5. nav. nedelja - Agata	
6	P	Pavel Miki in tov. - Doroteja	
7	T	Rihard - Koleta	☾
8	S	Hieronim Emiliani - Janez de Matha	
9	Č	Sholastika - Viljem Veliki	
10	P	Apolonija - Rinaldo	
11	S	Lurška Mati Božja - Eloisa	
12	N	6. nav. nedelja - Eulalija	
13	P	Katarina Ricci	
14	T	Valentin (Zdravko)	
15	S	Georgija (Jurka, Zorka)	☉
16	Č	Onezim	
17	P	Silvin - Amedeo	
18	S	Simeon Jeruz. - Flavijan	
19	N	7. nav. nedelja - Konrad	
20	P	Ulrih	
21	T	Peter Damiani	
22	S	Sedež ap. Petra - Marjeta Kortonska	☾
23	Č	Polikarp - Romana	
24	P	Lucij - Sergij	
25	S	Taras - Valburga	
26	N	8. nav. nedelja - Matilda - debelincea	
27	P	Gabrijel	
28	T	Roman - Osvald - pust	

MAREC

1	S	Albin - Svibert - pepelnica	●
2	Č	Simplicijan - Henrik	
3	P	Kunigunda - Martin	
4	S	Kazimir - Lucij	
5	N	1. post. nedelja - Janez od Križa	
6	P	Fridolin	
7	T	Felicita in Perpetua	
8	S	Janez od Boga	
9	Č	Frančiška Rimska - Ecij	☾
10	P	40 mučencev iz Sebaste	
11	S	Sofronij - Eutimij - Evlogij	
12	N	2. post. nedelja - Maksimilijan - kvatrnica	
13	P	Nikefor	
14	T	Matilda - Florentina	
15	S	Klemen - Luisa	
16	Č	Hilarij in Tacijan - Herbert	
17	P	Jedrt (Jerica)	○
18	S	Ciril Jeruzalemski	
19	N	3. post. nedelja - Sveti Jožef, mož Device Marije	
20	P	Klavdija	
21	T	Nikola iz Flue	
22	S	Katarina Gen. - Lea	
23	Č	Turibij - Frumencij	☾
24	P	Dionizij - Sever	
25	S	Gospodovo oznanenje - Dizma	
26	N	4. post. nedelja - Evgenija	
27	P	Rupert	
28	T	Sikst III.	
29	S	Sekund - Bertold	
30	Č	Amedej Savojski - Janez Kliman	
31	P	Modest - Benjamin	●

APRIL

1 S	Hugo	
2 N	5. post. nedelja - Simplician	
3 P	Rihard - Teodozija	
4 T	Izidor	
5 S	Vincenc Ferreri - Gerald	
6 Č	Marcelin - Irenej Sirmski	
7 P	Janez de la Salle	
8 S	Tomaž Tol.	☾
9 N	Cvetna (oljčna) nedelja	
10 P	Ezekijel prerok	
11 T	Stanislav	
12 S	Julij	
13 Č	veliki četrtek	
14 P	veliki petek	
15 S	velika sobota	◯
16 N	Velika noč - Jezusovo vstajenje	
17 P	Velikonočni ponedeljek - Anicet	
18 T	Cir - Elevterij	
19 S	Teotim - Ema	
20 Č	Sara	
21 P	Anzelm - Simon	
22 S	Leonid - Teodor	☾
23 N	2. velik. nedelja - Jurij	
24 P	Fidelis iz Sigm.	
25 T	Marko Evangelist - dan osvoboditve	
26 S	Marija, Mati Dobrega Sveta - Klet	
27 Č	Cita - Hozana	
28 P	Peter Chanel - Ludvik Montforski	
29 S	Katarina Sienska	●
30 N	3. velik. nedelja - Jožef Cottolengo	

MAJ

1 P Jožef delavec - praznik dela

2 T Atanazij

3 S Filip in Jakob apostola

4 Č Florijan (Cvetko) - Cirijak

5 P Gotard

6 S Dominik Savio

7 N 4. velik. nedelja - Gizela

8 P Ida - Viktor

9 T Pahomij

10 S Antonin - Katald

11 Č Antimo - Mamert

12 P Leopold Mandič

13 S Fatimska Mati Božja - Servacij

14 N 5. velik. nedelja - Matija ap.

15 P Zofija (Sonia)

16 T Janez Nepomuk

17 S Pashal Baylon

18 Č Janez I. - Feliks (Srečko)

19 P Peter Celestin

20 S Bernardin Sienski

21 N 6. velik. nedelja - Evtihij

22 P Rita da Cascia

23 T Deziderij - Janez Rossi

24 S Marija pomočnica kristjanov

25 Č Urban - Beda

26 P Filip Neri

27 S Avguštin Cant.

28 N Vnebohod - Velik križ - Emilij

29 P Maksimin

30 T Kancij in tov.

31 S Marijino Obiskanje

JUNIJ

-
1	Č	Justin - Klavdij	
2	P	Marcelin, Peter	
3	S	Karel Lwanga in tov. - Klotilda	
4	N	Majenca - Kvirin	
5	P	Bonifacij - Sancij (Svetko)	
6	T	Norbert - Bertrand	☾
7	S	Robert	
8	Č	Medard - Viljem (Vitko)	
9	P	Efrem - Primož in Felicijan	
10	S	Bogumil	
11	N	Presveta Trojica - kvatrnica - Barnaba ap.	
12	P	Onofrij	
13	T	Anton Padovanski	○
14	S	Elizej prerok - Metodij	
15	Č	Vid - Germana	
16	P	Avrelijan - Beno	
17	S	Ranierij - Gregorij Barb.	
18	N	Presveto Rešnje telo - Marina	
19	P	Gervazij in Protazij	☾
20	T	Mihelina - Adalbert	
21	S	Alozij Gonzaga	
22	Č	Janez Fisher - Tomaž Moro	
23	P	Jožef Cafasso - Presv. Jezusovo Srce	
24	S	Rojstvo Janeza Krstnika - Marijino Brezmadežno Srce	
25	N	12. nav. nedelja - Prosper	
26	P	Vigilij	
27	T	Ema - Ciril Aleks.	
28	S	Irenej - Adelja	●
29	Č	Peter in Pavel ap.	
30	P	prvi rimski mučenci	
-

JULIJ

1	S	Teobald	
2	N	13. nav. nedelja - Oton	
3	P	Tomaž ap.	
4	T	Elizabeta Port. - Urh	
5	S	Ciril in Metod	☾
6	Č	Marija Goretti - Izaija prerok	
7	P	Vilibald	
8	S	Hadrijan - Prokopij	
9	N	14. nav. nedelja - Veronika Giuliani	
10	P	Amalija (Alma - Ljuba)	
11	T	Benedikt	
12	S	Mohor in Fortunat	○
13	Č	Henrik	
14	P	Kamil de Lellis	
15	S	Bonaventura (Bogdan)	
16	N	15. nav. nedelja - Karmelska Mati božja	
17	P	Aleš	
18	T	Fridrik - Arnulf	
19	S	Aurea (Zlatka) - Arsen	☾
20	Č	Marjeta - Avrelji	
21	P	Lovrenc iz Brind. - Danijel prerok	
22	S	Marija Magdalena	
23	N	16. nav. nedelja - Brigita	
24	P	Kristina	
25	T	Jakob Starejši ap. - Krištof	
26	S	Joahim in Ana	
27	Č	Gorazd in Kliment	●
28	P	Viktor I. - Nazarij in Celzij	
29	S	Marta - Olaf	
30	N	17. nav. nedelja - Peter Krizolog - Angelina	
31	P	Ignacij Lojolski	

AVGUST

SEPTEMBER

1	T	Alfonz M. Liguori	
2	S	Evzebij - Porcijunkula	
3	Č	Lidija - Peter Eymard	
4	P	Janez M. Vianney	☾
5	S	Marija Snežnica (Nives)	
6	N	18. nav. nedelja - Jezusovo spremenitev na gori Tabor	
7	P	Sikst II.	
8	T	Dominik	
9	S	Romano - Peter Faber	
10	Č	Lovrenc	☉
11	P	Klara (Jasna)	
12	S	Evpilij - Inocenc XI.	
13	N	19. nav. nedelja - Poncijan in Hipolit	
14	P	Maksimilijan Kolbe	
15	T	Marijino Vnebovzetje - rožinca	
16	S	Rok - Štefan Ogrski	
17	Č	Hijacint - Alipij	
18	P	Helena	☾
19	S	Janez Eudes - Marijan	
20	N	20. nav. nedelja - Bernard	
21	P	Pij X.	
22	T	Devica Marija Kraljica	
23	S	Roza iz Lime	
24	Č	Jernej ap. (Bartolomej)	
25	P	Ludvik IX. - Jožef Kal.	
26	S	Genezij - Zefirin	●
27	N	21. nav. nedelja - Monika, mati sv. Avguština	
28	P	Avguštin	
29	T	Janez Glavosek - Sabina	
30	S	Feliks (Srečko)	
31	Č	Rajmund (Rajko) - Aristid	

SEPTEMBER

1 P	Egidij (Tilh)	
2 S	Licinj	☾
3 N	22. nav. nedelja - Gregor Veliki	
4 P	Rozalija (Žalka) - Ida	
5 T	Lovrenc Giustiniani	
6 S	Eva - Zaharija prerok	
7 Č	Regina	
8 P	Rojstvo Device Marije (Bandimica)	
9 S	Peter Klaver	☉
10 N	23. nav. nedelja - Nikolaj tol.	
11 P	Emilijan (Milko)	
12 T	Marijino ime	
13 S	Janez Križ. Zlatousti	
14 Č	Povišanje svetega Križa	
15 P	Žalostna Mati Božja (Dolores)	
16 S	Ljudmila - Kornelij in Ciprijan	☾
17 N	24. nav. nedelja - Robert Bellarmino	
18 P	Jožef Kupert	
19 T	Januarij	
20 S	Evstahij - Suzana	
21 Č	Matej (Matevž) ap. in ev.	
22 P	Tomaž Villanovski - Mavricij	
23 S	Lin - Tekla	
24 N	25. nav. nedelja - Marija rešiteljica jetnikov - kvatrnica	●
25 P	Avrelija (Zlatka)	
26 T	Kozma in Damijan	
27 S	Vincencij Pavelski	
28 Č	Venčeslav (Vaclav)	
29 P	Mihael, Gabrijel, Rafael nad.	
30 S	Hieronim	

OKTOBER

NOVEMBER

1 N	26. nav. nedelja - Terezija Deteta Jezusa	☾
2 P	Angeli Varuhi	
3 T	Evald	
4 S	Frančišek Asiški	
5 Č	Justina - Alojzij Scrosoppi	
6 P	Bruno	
7 S	Rožarska Devica Marija	
8 N	27. nav. nedelja - Simeon	☉
9 P	Dionizij	
10 T	Frančišek Borgia	
11 S	Placida - Aleksander Savli	
12 Č	Maksimilijan - Serafin	
13 P	Edvard - Gerard	
14 S	Kalist I.	
15 N	28. nav. nedelja - Terezija Velika, Avilska	
16 P	Hedvika	☾
17 T	Ignacij Antiohijski	
18 S	Luka evangelist	
19 Č	Izak Jogues - Laura	
20 P	Vendelin - Bertila	
21 S	Uršula - Celina	
22 N	29. nav. nedelja - Marija Saloma - Misijonska	
23 P	Janez Kap.	
24 T	Anton M. Claret	●
25 S	Krizant in Darija	
26 Č	Evarist	
27 P	Frumencij - Cirjak	
28 S	Simon in Juda Tadej ap.	
29 N	30. nav. nedelja - Narcis	
30 P	Alfonz Rodriguez	☾
31 T	Volfgang	

NOVEMBER

1	S	Vsi sveti	
2	Č	Verne duše	
3	P	Just - Ubert	
4	S	Karel Borom. (Drago)	
5	N	31. nav. nedelja - Zaharija in Elizabeta, starša Janeza Krst.	
6	P	Lenart	
7	T	Engelbert	○
8	S	Deodat (Bogdan) - Bogomir	
9	Č	posvetitev lateranske bazilike	
10	P	Leon Veliki - Andrej Avel.	
11	S	Martin I.	
12	N	32. nav. nedelja - Jozafat	
13	P	Stanislav Kostka (Slavko)	
14	T	Nikola Tavelič	
15	S	Albert Veliki	☾
16	Č	Marjeta Škotska - Jedert	
17	P	Elizabeta Ogrska	
18	S	posvetitve bazilike Sv. Petra	
19	N	33. nav. nedelja - Epimak	
20	P	Korejski mučenci	
21	T	Edmund - Gelazij - Darovanje Device Marije	
22	S	Cecilija	●
23	Č	Klement I. - Kolumban	
24	P	Krizogon - Flora (Cvetka)	
25	S	Katarina Aleksandrijska	
26	N	34. nav. nedelja - Kristus kralj veselstva	
27	P	Virgil - Valerijan Oglejski	
28	T	Sostene	
29	S	Saturnin	☾
30	Č	Andrej ap. (Štandrež)	

DECEMBER

1	P	Eligij	
2	S	Bibijana (Živa)	
3	N	1. adv. nedelja - Frančišek Ksaver	
4	P	Barbara	
5	T	Saba	
6	S	Miklavž	
7	Č	Ambrož	○
8	P	Brezmadežno spočetje D. Marije - adventnica	
9	S	Valerija	
10	N	2. adv. nedelja - Loretska Mati božja	
11	P	Damaz I.	
12	T	Ivana Frančiška de Chantal	
13	S	Lucija	
14	Č	Janez od Križa	
15	P	Marija K. de Rossi - Silvija	☾
16	S	Adelhajda (Adelija)	
17	N	3. adv. nedelja - Lazar iz Betanije	
18	P	Adele	
19	T	Urban V	
20	S	Evgenij in Makarij	
21	Č	Peter Kanizij	
22	P	Frančiška Ksaverija Cabrini	●
23	S	Viktorija (Vika)	
24	N	4. adv. nedelja - Adam in Eva - kvatrnica	
25	P	Božič	
26	T	Štefan	
27	S	Janez ap. - Fabiola	
28	Č	Nedolžni otroci, mučenci	☾
29	P	Tomaž Becket - David	
30	S	Ruggero	
31	N	Silvester	

LETO 1995

Leto 1995 je navadno leto, ima 365 dni, začne in konča v nedeljo. Februar ima 28 dni.

Cerkveno leto začne s prvo adventno nedeljo 27. novembra 1994 in traja do prve adventne nedelje 3. decembra 1995.

24

Letni časi:

Pomlad: 21. marca. Sonce stopi v znamenje Ovna ob 3.03 uri.

Pomladni ekvinokcij. Začne pomlad.

Poletje: 21. junija. Sonce stopi v znamenje Raka ob 21.06.

Poletni solsticij. Začne poletje.

Jesen: 23. septembra. Sonce stopi v znamenje Tehnice ob 13.01 uri.

Jesenski ekvinokcij. Začne jesen.

Zima: 22. decembra. Sonce stopi v znamenje Kozoroga ob 9.09 uri.

Zimski solsticij: začne zima.

Na "poletni čas" (kazalce na uri premaknemo eno uro naprej) stopimo v noči pred zadnjo nedeljo v marcu (26. marca), na "sončni čas" pa se vrnemo v noči pred zadnjo nedeljo v septembru (24. septembra), ko premaknemo kazalce za eno uro nazaj.

Premakljivi prazniki v novem letu:

Pepelnica: 1. marec; Prva kvatrna nedelja: 12. marca; Velika noč: 16. aprila; Vnebohod (Velik Križ): 28. maja; Majenca: 4. junija; Druga kvatrna nedelja: Presveta Trojica: 11. junija; Presveto Telo: 18. junija; Tretja kvatrna nedelja: 24. septembra; Prva adventna nedelja: 3. decembra; Četrta kvatrna nedelja: 24. decembra.

Leto 1995 je pod planetom Mars, ki je četrti planet od Sonca. Da napravi okoli Sonca svojo pot, porabi Mars eno leto in 322 dni. Mars je 5 in pol krat manjši ko naša Zemlja. Lahko ga spoznamo, ker njegova velikost pada in raste kakor velikost lune. Njegova luč je rdeča kakor ogenj.

Marsova leta so vedno bolj suha kot mokra, in če so tudi nekatera mokra, jih je vendar večina suhih.

Pomlad je navadno suha, neugodna in mrzla. Do 9. junija se ponovita pogostokrat slana in mrz.

Poletje marsovega leta je najbolj vroče, tudi noči so vroče. Zato usahne veliko studencev, pa tudi v potokih in rekah se voda zniža in posuši.

Jesen je bolj suha kot mokra in zavoljo tega dozori dobro vino. Oktobra meseca večkrat zemlja malo zmrzne, novembra pa je spet toplo. Pred adventom ni prave zime.

Zima je bolj suha kot mokra, spremenljiva in mrzla.

LJUDSKA MODROST

DIELO

26

Buog je človeka ustvaru za dielo. Človek je srečan le, če diela. Lenuhi in potepuhi nieso ankul zadovoljni. Če dielo je parmierno močem, starosti, stanu in spolu človeka, daje človeku zdravje, kier kri se lepuo pretaka po žuotu in teluo uporablja snovi, da mu ne dielajo težav. Prehuduo dielo pa ukončuje človeka, kier mu jemlje več moči, kakor si jih more spruoti pridobivati.

Zatuo ne bodi prenagu tu diele; kar sada na moreš narest, boš potle naredu.

Tuoje zdravje ti muora biti ljubše ku zaostalo dielo. Če zbolíš, ali ti ne bo dielo še buj zaostajalo?

- Daj se privaditi dielu. Privada moči utrdi. Kduor živi vedno doma in le malo hodi, se čuti utrujen, če muora iti samuo dvie ur deleč. Zaki? Kier teluo nie vajeno opravljati tega diela. Če pa hodiš potem vsak dan po vič ur, se takuo parvadiš, da ti nie težavno po osam ur hoditi.

- Kduor muora vzdigovati težke briemana, naj začne polagoma, da ga na zaboli v križu, da ga ne zvezne.

- Če kaj težkega neseš, peješ, tiščiš ali dielaš, se vičkrat oddahni in počij.

- Kduor muore deleč iti, naj začne počasi in mernuo. Dalje, ko gre, smie buj hitro iti; par koncu naj se spet pomeri.

- Matera, ne vzdigujte težkih stvari. Če čedite kleče tla, takuo da prihaja kri v glavo, vičkrat poglejte v luft. Če muorate sključeno sedieti, vičkrat vstanite in no malo hodite.

POČITEK

Pridnemu dielucu počitek ali pa sprehajanje mu stori dobro in mu utrdi zdravje. Tudi počitek in sprehajanje morata imieti svojo miero, da zdravju ne škodujeta.

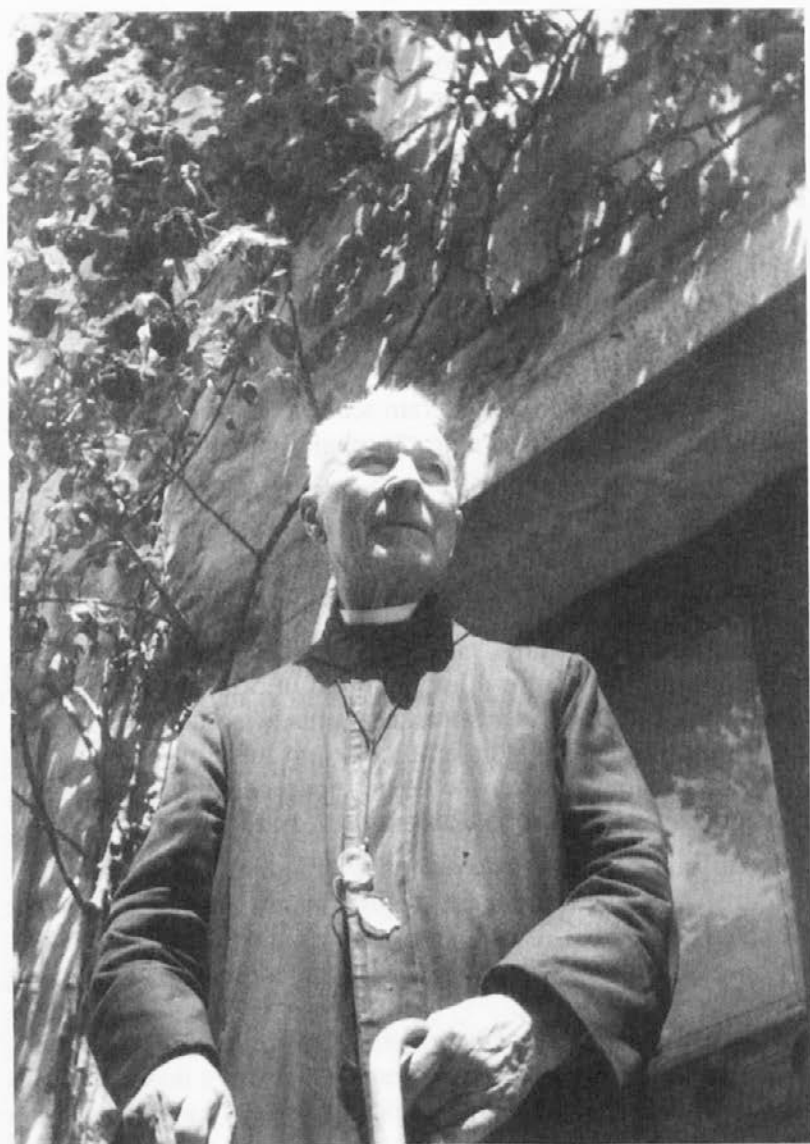
- Če svoje dielo opravljáš zmieram sede, sprehajanje ti je močnuo potriebno, da ohraniš zdravje. Sprehajaj se pa zuna, v čistem zraku.

- Sprehajaj se mernuo, ne pa da boš no malo lietu, no malo počas hodu.

- Napoti se kajšankrat v hribe, da se ti pljuča no malo pretresejo, razšieriejo in utrdijo.

- Ankul ne hodi prehitro, posebno v zimskem času, kar je hud mraz, da se ti pljuča previč ne pretresejo in razšieriejo, da se potem od mrzlega zraka, ki leti v te, ne prehlade in vnamejo.

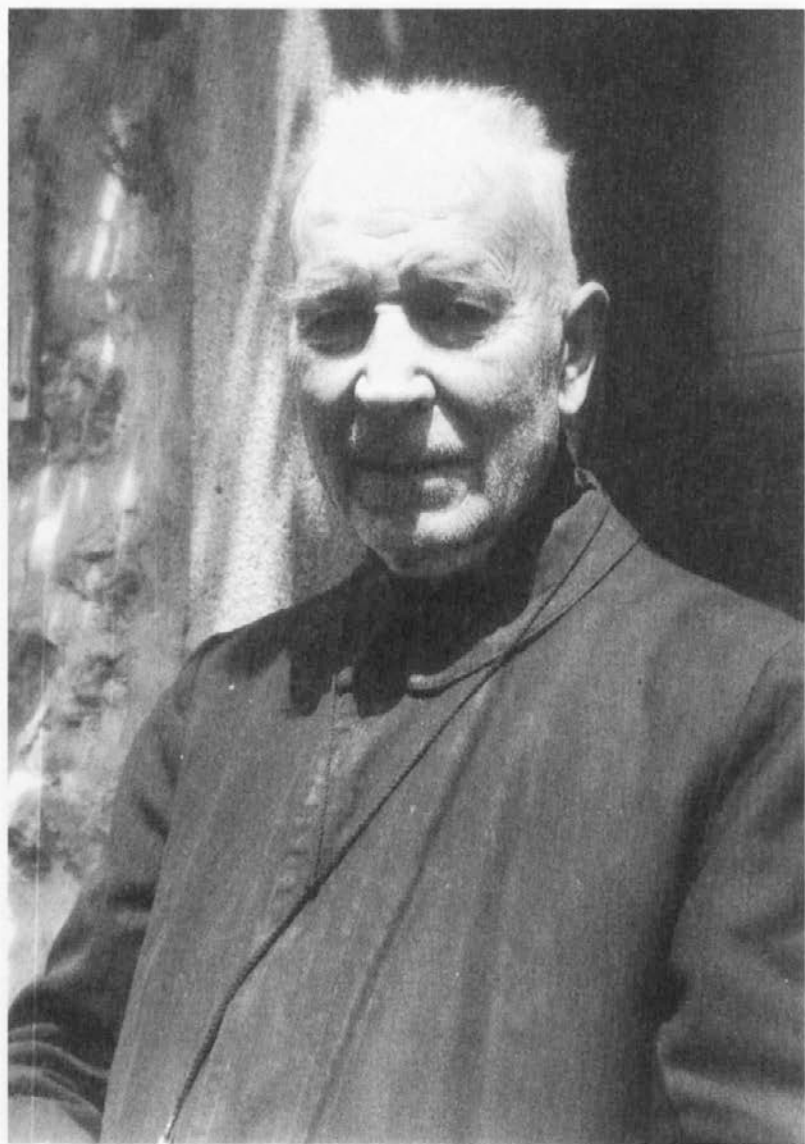
- Kar se sprehajaš, naj te ne teže vsieh sorti misli in se ne zamisli pregloboko, ampak veseli se božje modruosti in lepote, ki jih vidiš pred sabo in nad sabo. Razvedri se v božji naravi!

Msgr. Ivan Trinko
(10.6.1952)

ANASTRA
NAŠA ZGODOVINA

*Trinbov
koledar*

Msgr. Ivan Trinko
(10.6.1952)

SREČANJA S TRINKOM NA BAUDOUINOVI POTI

LILIANA SPINOZZI MONAI

Pred kratkim so me zaprosili, naj pripravim prispevek za Trinkov koledar 1995. Z ugledno osebnostjo, po kateri nosi zbornik ime, se nisem nikoli posebej študijsko ukvarjala, in misel, da bi na hitro pripravila površen prispevek, se mi ni zdela sprejemljiva; tako sem vabilo sprva tiho odklonila in ga ponovno vzela v pretres šele včeraj, ko mi je Lucija, factotum društva "Ivan Trinko" v Čedadu, med pavzo na mednarodnem posvetovanju *Otroški govor in manjšine* vabilo obnovila in mi predlagala, naj posežem k temu, kar sem novega o Trinku zapisala v svoji zadnji knjigi. "Dobro, Lucija, bom pomislila."

31

... Koliko stvari je bilo včeraj, na posvetu, povedanih o dvojezični vzgoji... Med odmorom je Nereo Perini opozarjal Bredo Pogorelec in podpisano na razkorak med tozadevnimi teoretskimi konstrukcijami (ki so lahko optimalne) in različnimi stvarnimi položaji, ki so dejansko med seboj neprimerljivi. Eno je furlansko-italijanska dvojezičnost, nekaj drugega nemško-italijanska, spet drugačna je slovensko-italijanska dvojezičnost. Razdalje, ki jih je treba premagati, da dosežemo uravnovešeno medsebojno izmenjavo, pa niso vedno v sorazmerju z "naravno" razdaljo med jezikovnimi kodi, vse bolj so odvisne od zakoreninjenosti stereotipov. Renzo Titone je z navdušenjem, ki znanstveniku zagotavlja

večno mladost, pravkar končal s prikazom odprtosti in globoke prepustnosti, ki označuje človeka, ko je še otrok, in ki jo morejo zamejiti le posegi odraslih, ki gredo proti otrokovim prirojenim sposobnostim. In to ne le glede jezika. Toda začeni pri jeziku, po katerem se umerjajo vse druge možnosti.

...Lahko je tako govoriti Titoneju, ki po svojem rojstvu ni pripadnik manjšine, ki je do teh naziranj prišel v glavnem skozi študij in jih nato okrepil kot kozmopolit s planetarnimi obzorji...

Kako naj bi se ne vrnilo do našega Trinka, večno živega primera intelektualne in duhovne pronicljivosti večjezičnega Človeka, zrasle iz naravne podlage in zavestno grajene v krajih in časih, na katere bi stavil le tveganju zavezan in posebno optimističen igravec.

Ali je potrebna "priprava", da o njem dostojno spregovorimo, da še enkrat opozorimo na tisto, kar mogoče že vemo, a je koristno ponoviti. Tudi mi smo za oči drugih danes isti, kot bomo jutri: na nas samih je, da zagovorimo repetitivnost, da osvojimo nauk, če imamo Učitelja.

32

Prav ko sem iskala sledove svojega učitelja, sem začela spoznavati tudi Ivana Trinka. Prvič v letih 1984-86, ko sem se dokumentirala v najširšem smislu o zgodovini Nadiških dolin, da bi se pripravila na jezikoslovno obravnavo slovenskih besedil, ki jih je v teh krajih leta 1873 zapisal poljski jezikoslovec Jan Baudouin de Courtenay. Drugič pa po letu 1990, ko sem poskusila povezati niti pisemske mreže, ki jo je omenjeni lingvist v teku pol stoletja stkal z nekaterimi furlanskimi intelektualci.

Iz tega dela je nastala knjiga, ki jo je omenjala Lucija: *Dal Friuli alla Russia: mezzo secolo di storia e di cultura in margine all'epistolario (1875-1928) Jan Baudouin de Courtenay* (Od Furlanije do Rusije: pol stoletja zgodovine in kulture ob robu korespondence Jana Baudouin de Courtenaya); izšla je lanskega aprila pri Furlanskem filološkem društvu. Tokrat zares zaslužnem, saj je med svoje izdaje sprejelo raziskavo, ki se je na osnovi razbiranja dokumentov osredotočila na (lahko rečem: bolečo?) temo takomenovanega "slovanskega vprašanja" in ga predstavila v perspektivi, ki je dokaj drugačna tako glede na tiste, ki so na vprašanje gledali - morda podzavestno - z leve, kot glede na tiste,

ki so ga pomaknili na desno. Kdor je stal ob meni v treh letih te nosečnosti (še posebej se sklicujem na pričevanje Giuseppeja Francescata, kateremu se ne bom nikoli dovolj zahvalila za vso podporo), ve, da je že ta odtehtala bolečino poroda. Ne bi želela, da bi me narobe razumeli: šlo je za naraščajočo bolečino, ki jo je napajala ljubezen do resnice, pa tudi strah, da bi se ji ne izneverila; pred mano je bilo toliko ganljivih dogodkov in usod, ki so že postali del zgodovine, predvsem pa je bolečina izvirala iz dezorientacije, ko sem hotela za vsako ceno opredeliti tisto, kar banalno označujemo kot krepost, nasproti tistemu, kar prav tako neutrudno imenujemo zmoto.

A pojdemo h knjigi. Res je: Trinko še zdaleč ni njen protagonist (ta vloga pripada Baudouinu). Čudno se tudi zdi, da sta v knjigi, ki sloni na dokaj bogatem pisemskem gradivu, edini osebnosti, ki nista neposredno izpričani s pismi (z izjemo enega samega dopisa, ki ga je Baudouin poslal Corgnaliju leta 1928 in ki je objavljen na straneh 122-127), prav onadva, Trinko in Baudouin. Ne glede na to izžarevata svojo luč in o Trinku je bilo mogoče zapisati, da "ga njegovo pokončno stališče v obrambi manjšine, ki ji je pripadal - to pa je povsem zraslo z njegovim polnim etničnim ozaveščenjem - ter etični in intelektualni format človeka kažejo, vedno na osnovi pisem, s katerimi razpolagamo, kot privilegirane Baudouinovega sogovornika..." (str. 56). Trditev se seveda naslanja na pisma, ki so bila objavljena v revijah in časopisih in tam tudi komentirana, zato jih na tem mestu ne bom dodatno pojasnjevala.

Tu bo dovolj opozoriti, da se Trinko pojavlja na sicer različne načine na več kot tridesetih straneh knjige, ki zajema skupno 242 strani. Skušala jih bom povzeti, ne da bi navajala številke strani, saj so te razvidne iz imenskega kazala publikacije.

V uvodnem delu, ki je metodološkega značaja, je podčrtana redka priložnost razpolaganja z dvostransko dokumentacijo, ki jo raziskovalcem nudi korespondenca Baudouin-Trinko; v našem primeru gre zaslugo za to srečno naključje (v nasprotju s tem, kar smo morali ugotoviti za vse ostale korespondente poljskega lingvистa) pripisati dejstvu, da spada Trinko v mlajšo generacijo in da je

preživel obe vojni ter tako sam ohranil Baudouinova pisma in jih izročil zgodovini, saj bi se v nasprotnem primeru zelo verjetno porazgubila.

Včasih gre za drobne, detajlne podatke, ki bi jih morda niti ne kazalo jemati v poštev. Taka je na primer precizacija o osebi, ki je posredovala pri srečanju med Trinkom in Baudouinom, in ki je po naših dognanjih Carlo Podrecca, ne pa goriški založnik Andrej Gabršček, kot trdi Čurkina (glej opombo 20 na str. 37 omenjene knjige).

Ali pa ugotovitev, da se je Baudouin, potem ko je zaman pisal Pier Silveriu Leichtu, da bi dobil separatne odtise svojega predavanja na kongresu v Čedadu (1899), obrnil na Trinka. Kljub navidezni banalnosti pa se ta ugotovitev vključuje v mnogo bolj relevanten okvir, ki ga udejanjajo številne male epizode, stekajoče se v osnovni problem, to je v problem statusa slovenske manjšine v novorojeni Italiji.

34 Preveč je bilo rečeno in zapisano o tem kočljivem vprašanju. Vprašanju, ki se je zdelo že odpisano med tista, ki so postala ali postajajo predmet objektivne, papirnate analize. Nasprotujoča si vnema obeh strani pa spet odpira njegovo aktualnost, rekla bi ciklično, tokrat vezano na izide z volišč. Ni težko zaznati tesnobo raziskovalca, ko nemočno gleda na semantično metamorfozo svojih raziskav, ki se s strokovne ravni pomikajo na politično. Resnica pa je lahko le ena.

Naj mi bo dovoljen zavesten odmik, da se lahko ponovno zamislím nad poglavjem 2.6, kjer je govora o političnih implikacijah intelektualca (o lastnostih - ali bolje o golem obstajanju - obratnih implikacij upravičeno dvomim). Zdaj vem, da je za raziskovalca proglašanje lastne dejavnosti kot aseptične in "apolitične" zgolj lažna pretenzija.

Kaj naj torej rečemo o dejavnosti, ki *hoče* biti politična, če naj s tem izrazom označimo voljo in možnost vplivanja na družbo z orodjem idej, besede.

To seveda lahko storimo na različne načine. V imenu pristranske, na svoj čas vezane ideologije, ali v imenu ideala, ki ne zaide.

Priznam ti, Lucija, da se zavedam sredobežne sile v odnosu do ti-

stega, kar sem nameravala zapisati. Hotela sem dovolj obširno prikazati dve ali tri epizode, ki kažejo na Trinkovo pričevanje o prisotnosti "slovenstva" v Furlaniji. Tako je leta 1890 objavil skupaj z Jožefom Jusičem latinski dokument (*Listina iz l. 1170-1190*) s številnimi krajevnimi in osebnimi imeni, ki kažejo na staro slovensko kolonizacijo furlanske ravnine vse do Tilmenta (s tem pa spodbudil reakcijo, ko je Michele Leicht dve leti pozneje kot odmev izdal brošuro *Il confine italiano verso l'Austria*). Druge epizode kažejo na njegov oster temperament, ki seka po protislovjih, izvirajočih iz duhovne šibkosti ali iz ambicije; tako postavi Carla Podrecco (ki ga Baudouin zaradi njegovih sanjarskih idej o prihodnosti Slovanov dobrohotno označuje kot "plemenitega vizionarja") v vrste "fanatičnih Italijanov" skupaj z Marinellijem in Valussijem ali pa ironično poroča v spisu *Beneška Slovenija* iz leta 1898 o razdelitvi 300 italijanskih misalov med Beneške Slovence, s katerimi je hotel poslanec Elio Morpurgo vzpostaviti protiutež širjenju slovenskih nabožnih knjig Mohorjeve družbe. ("No pa, - e se non ridi, di che rider suoli? Smešno res, da italijanska vlada (laična in antiklerikalna, op. p.) kupuje molitvenike svojim podanikom. "Il diavolo s'è fatto frate" kakor pravi italijanski pregovor. Vlada bi bila storila mnogo bolj potrebno in človekoljubno delo, če bi bila s tistim denarjem nakupila malce kruha gladnemu ljudstvu v Romagni in na Siciliji, kjer je prišlo prav tiste dni do velikih izgredov zaradi lakote." - Citirano po ponatisu v knjigi: I. Trinko, *Beneška Slovenija-Hajdimo v Rezijo*, Celje, Mohorjeva družba, 1980, str. 46).

35

Opozoriti bi kazalo tudi na diskretno, a pozorno Trinkovo prisotnost v trenutkih in okoliščinah, ki so bili za občudovanega prijatelja iz tujine še posebej delikatni. Prav Trinku je bila na primer naložena odgovorna naloga, da poseže z nekaterimi "popravki" v besedilo predavanja, ki ga je Baudouin imel v Čedadu. V tej zvezi ne bi dodala drugega, kar bi lahko dalo mojim izvajanjem polemični, v tem kontekstu neprimeren prizvok.

Naj se povrnem k izvajanjem, ki sem jih prekinila. Misleči človek se torej ne more odpovedati političnemu delovanju v najvišjem smislu tega izraza.

Kljub različnosti lastnih vlog, etnične pripadnosti, stopnje družbene in kulturne reprezentativnosti, naravne obdarjenosti in izobrazbe lahko Trinka in Boudouina postavimo na isto raven glede na njuno sposobnost vključevanja lastne znanstvene osebnosti v humanizem brez drugih pridevkov.

Ko bi delala na področju tehnoloških raziskav s sumljivimi možnostmi aplikacije, bi dvignila svoj glas v podporo razorožitvi. Ko bi bila ekonomista, bi opozarjala na diskriminantno in nediskriminirano izkoriščanje dobrin našega planeta. Ker sta oba bila priči etnični diskriminaciji, ki se je odvijala skozi jezikovne pritiske, sta vsak na svoj način proglašala in branila neodtujljivo pravico vsakogar, da ostane preprosto to, kar je, in da kot tak uživa spoštovanje drugih.

POMEN NARAVOSLOVNE DEJAVNOSTI IVANA TRINKA

FRANCO FORNASARO

Uvod

V nekem prejšnjem prispevku sem osvetlil prostor, ki si ga je Ivan Trinko izkrčil kot pomemben preučevalec naravoslovnih danosti svojega okolja (1).

Njegova razgledanost na tem področju je vsega spoštovanja vredna. O tem se lahko prepričamo že pri branju njegovega prispevka v vodiču po predalpskem svetu Julijcev, "Guida alle Prealpi Giulie", ki ga je leta 1912 pripravil Olinto Marinelli in v katerem najdemo Trinkov opis izletniških poti po Nadiških dolinah, posebej še opis vzpona na Matajur (2). Ta primer sem izbral, ker še danes štejejo Matajur za biser predalpskega ekosistema, pravcatega križpotja gorskih ravni in povsem svojskih obzorij, glede na to, da pomeni ta gora vrh geografske celote, ki se je zavoljo spleta tektonskih in posledičnih korozijskih pojavov oblikovala v blodnjak glavnih in stranskih dolin, ki so v ta prostor izklesale značilno in hkrati sila zanimivo morfologijo (3).

37

"Trinkov" Matajur

O vzponu na vrh je Trinko med drugim zapisal:

– "...gora sodi med tiste, ki že dalj časa privlačijo pozornost

učenjakov - med prvimi naravoslovca Hacqueta - pri katerih si je pridobila pristni sloves predvsem zavoljo njenega zanimivega rastlinstva...";

- "...Zadnji zaselki v Mersinu ležijo še na eocenu, toda prav kmalu naletimo na običajni rdeči skrilasti lapor, za katerega še ni dognano, ali sodi še v eocen ali pa nemara v kreda...";

- "...Toda nedaleč od vrha je Kossmat odkril med drobnozrnato brečo iz apnenca in peščenjaka sklade krednih orbitoidov ...";

- "...Pas med 1000 in 1200 m je odločno kraške narave...";

- "...Območje Matajurja...pa je zanimivo zavoljo svojega rastlinstva. Med najbolj značilnimi vrstami naj omenimo sledeče: *Agropyrum biflorum*, *Saxifraga tenella*, *Saxifraga crustata*, *Orchis globosa*, *Nigritella angustifolia*, *Arnica montana*, *Rhododendron hirsutum*, *Bellidiastrum Michellii*, *Silene quadrifida*, *Scorzonera purpurea*, *Achillea clavenae*, *Astrantia minor*, *Pedicularis tuberosa*, *Lilium Martagon*, *Anemone narcissiflora*, *Erigeron alpinus* itd..."

38 Pa še bi lahko vztrajal z navajanjem opisov drugih področij nadiškega sveta (geološki sprehod v Barnasu, izlet k Landarski jami, vzpon na planoto Lubja, obisk srednjega dela doline Nediže, pot na goro Mija, geobotanični opis krajev okoli Robiča, vzpon na Stol, razčlenitev porečij Arbeča in Aborne kot ostankov kvaternarnega jezera, planimetrični oris jam *Ta pot Čelan* in *Velike jame* itd.), kar bi vse terjalo ločeno podrobno obravnavo.

Pohod na Matajur se nadaljuje z natančno analizo površinskih kamenin zlasti za področje Glave (tla s krednim apnencem, scaglia z vrinjenimi plastmi, z apnenčasto brečo, eocenske kamenine itd.).

V omenjenem vodiču nadalje beremo:

- "...V tem območju, pa še višje tja do nadmorske višine 1450 m, so vredne pozornosti in prostor krajinsko zaznamujejo tako imenovane *planine*, pač gruče pastirskih koč, v katerih prenočuje živina, ki se ondod pase ob ugodnem letnem času; planine leže v bolj zavetnih krajih, najrajši v večjih dolinah. Zgrajene so sila preprosto in grobo ter so pokrite s slamo. Pritlični prostor je namenjen živini, nad njim je senik; tam prenočujejo pastirji in kosci ter po potrebi tudi turisti, ki se odločajo za prenočitev v gorah.

Glavnima dvema planinama pravijo v Mersinu *Ta zu tlaklo* (za tlakom) ter *Ta za čel* (za skalovjem).

Dalje se pisec mudi pri kozolcih (*kazoucih*), pri pijači, ki jo pridobivajo iz hrušk, imenovanih *tebuke*, itd: njegovo branje okolja je celostno, sodobno, aktualno! Njegovi bibliografski navedki so natančni, raznorodni in sežejo čez širok zgodovinski lok.

Pripombe k njegovim botaničnim beležkam

To je tista naravoslovna veja, pri kateri smem tudi sam osvetliti nekaj plati Trinkovega dela, zato da se bralec prepriča o kakovosti njegove analize.

Kot sem že uvodoma dejal, ostrini njegovega znanstvenega uma ni ušlo, da je položaj porečja Nadiže povsem edinstven, na robu nižinskega sveta in sredozemske regije ter Vzhodnih Alp, zato pa tudi stičišče rastlinskih vrst ilirskega, alpskega in sredozemskega porekla s pogosto sila zanimivimi prepletanji.

Za to zemljepisno področje drži trditev profesorja Livia Poldinija, da "rastline hodijo" (tako se je prof. Poldini izrazil na predavanju v Čedadu leta 1987): rastlinske vrste, ki jih omenja Trinko, pa ta pojav potrjujejo, saj tak rastlinski dinamizem zaznamujejo, med njimi pa so tudi vrste, ki porajajo tako imenovane endemizme!

Za zgled jih v tem pogledu navajajo tudi sodobni strokovnjaki, kot sta že omenjeni Poldini in Simonetti (4), ki je pripravil lasten vodič po rastleinstvu Nadiških dolin.

Tako prišteva sodobno ekološko naziranje rastlinske vrste *Achillea claveniae*, *Anemone narcissiflora*, *Arnica montana*, *Astrantia minor*, *Erigeron alpinus*, *Lilium martagon*, *Rhododendron hirsutum*, *Saxifraga crustata*, *Saxifraga tenella* k značilnim vrstam, medtem ko so bile druge vrste, ki jih je Trinko določil, deležne le rahlih popravkov:

- *Agropyrum biflorum* se danes šteje za *Agropyrum caninum* subsp. *biflorum* (5), mogoče pa ga je tolmačiti kot reduktivno mutacijo (zatorej s kar nekam zamotano ekologijo!);

- za *Bellidiastrum Michellii* in *Orchis globosa* veljata danes označnici *Aster bellidiastrum* in *Traunsteinera globosa*;

- *Silene quadrifolia* je po vsej priliki *Silene quadridentata*;
- *Scorzonera tuberosa* je po vsej priliki *Scorzonera rosea* ali *purpurea*;
- *Pedicularis tuberosa* je verjetno izginila, omenjajo pa se najdišča vrste *Pedicularis comosa* (7);
- *Nigritella angustifolia* se danes imenuje *Nigritella nigra*, gre pa za vrsto, ki lahko sklepa hibridna razmerja z dvema vrstama iz rodu *Gymnodenia* (8).

Gre, kot je videti, prej za drobne pripombe kot pa za dejanske popravke, ki so sicer pomembne za strokovnjaka, ki raziskuje razmerja in premike med rastlinskimi vrstami, a v glavnih obrisih le ohranjajo podobo, ki jo je izrisal Ivan Trinko.

Povzetek

Spustiti sem se hotel v nekatere potankosti iz taksonomske stroke, da bi osvetlil lik Trinka botanika.

40 Ugotavljamo lahko, da se v ospredje strokovne pozornosti prebijajo danes poleg opisa vrst v nekem prostoru tudi krajinske značilnosti, ob primeru Matajurja pa ločimo še, zavoljo višinske razvrstitve, mnoge rastlinske pasove (gozdovi na prepadnih pobočjih sotesk, termofilni gozdovi gabra in malega jesena, bukov gozd, travniki itd); pri tem odkrivamo, da je podoba, ki jo je ponudil Trinko, še danes ustrezna, pravzaprav kar izhodišče za sodoben fitosociološki pristop! (9)

Všeč mi je nazadnje njegovo nenehno opozarjanje etnografske narave, tisti ščepec domoznanstvenega ponosa in domoljubja; zakaj se, recimo, neki kraj na pobočju Matajurja imenuje *Bukuje*? Zato vendar, nas Trinko pouči, ker je svoj čas tam nemara rastel bukov gozd! Kako sodobna, sprotna šola iz drobnih pojavov, kljub temu, da Trinko še ni mogel vedeti za Le Goffa in njegovo šolo!

Ni kaj: bil je pravi "orjak", vsestransko razgiban, v marsičem predhodnik nove občutljivosti, ki je po mojem mnenju vreden vsega priznanja, da se je navzlic neprilikam postavil v bran vrednot in bogastva, ki jih v sebi nosi drugačnost.

BIBLIOGRAFIJA

- (1) FORNASARO F. (1994) K naravoslovni dejavnosti Ivana Trinka; Trinkov koledar, Lipa, Špeter (Ud).
- (2) TRINCO G. (1912) S. Pietro e la Valle del Natisone, Le Valli dell'Aborna, del Cosizza e dell'Erbezzo; Guida del Friuli, IV, 620-688, Udine.
- (3) FORNASARO F. (1991) Dedicato al Matajur; Novi Matajur, januar 1991, Čedad.
- (4) SIMONETTI G. (1980) Erbe del Friuli e delle Valli del Natisone; C.A.I. sezione "Monte Nero", Cividale del Friuli (Ud).
- (5), (9) POLDINI L. (1980) La vegetazione della regione; Enciclopedia Monografica del Friuli-Venezia Giulia, 1 - Il paese, parte seconda; in ibidem (1991) Itinerari botanici nel Friuli-Venezia Giulia, Edizioni del Museo Friulano di Storia Naturale, Udine.
- (6), (7), (8) PIGNATTI S. (1982) Flora d'Italia, Edagricole, Bologna.

Msgr. Ivan Trinko 90-letnik
(23.1.1953)

NEMŠKUTARSTVO V KANALSKI DOLINI

MARIO GARIUP - TOPOLOVČAN

Pred časom mi je prišel v roke 6 strani dolg tipkopolis, datiran Ukve, 7. marca 1946, in brez podpisa. Vsa zasluga za ta članek gre torej neznanemu, mogoče še živečemu avtorju.

Poročilo je bilo zapisano ob koncu druge svetovne vojne in govori o tistih Slovencih iz Kanalske doline, ki so iz najrazličnejših razlogov - gospodarskih, političnih in drugih - pozabili na svoj izvor in se prilagodili drugim narodnostim, v našem primeru predvsem nemški. Zato jih označuje kot Nemškutarje.

Predlagam zato v branje ta dokument, ki je v marsičem še danes veljaven. Tudi za razmere v Benečiji je lahko poučen, če seveda zamenjamo določene predpostavke. Če bi resnica, ki je v dokumentu zajeta, koga motila, naj si prebere besede, s katerimi se papež tako ponižno oprošča na pragu tretjega tisočletja.

43

Ko govorimo o nemškutarjih, mislimo na tiste Slovence, ki izjavljajo, da so Nemci. Čeprav je njihov občevalni jezik v družini, v domači vasi slovenski. Gre za ljudi, ki se sramujejo svojega slovenstva, ki ga hočejo z vsemi sredstvi in na vse načine prikriti in zatajiti, predvsem pred Nemci. *Prepričani* so, da je Slovenec manjvreden človek, o katerem se mora govoriti le s pre-

zirom. Pred zavednim Slovencem pa nemškutar sploh nima poguma, da bi pokazal pravo barvo, temveč izjavlja, da je pol Slovenec pol Nемеc. A to samo iz strahu in oportunitete. Nemci pravijo takim ljudem *Mittelmesch*. Ko imaš opravila z nemškutarjem ali nemčurjem, se moraš zavedati, da imaš opraviti z moralno manjvrednim človekom, čigar glavna poteza je oportunitizem in ki bo skušal menjavati svojo politično barvo po vetru politike. Odločil se bo vedno za močnejšega. Tako se je zgodilo v Kanalski dolini, da so najhujši nemčurji prvi oblekli črne srajce, najbolj lizali pete italijanskim oblastnikom, bili potem najhujši nacisti in prav nič ne dvomim, da bi bili najbolj navdušeni Slovenci in Jugoslovani, ako bi bataljon Jugoslovanske Armade zasedel Kanalsko dolino.

Kdo pa je kriv, da se je iz Slovenca izcimil ta socialo-politični nestvor, pol tič pol miš?

- 44 Tega gotovo nismo krivi Slovenci, marveč moramo pripisovati vso tožno krivdo edino le velenemški raznarodovalni politiki, ki je bila sicer v začetku nekako naravna, a je postala v zadnjih 50 letih nasilna. Saj so imeli Nemci v rokah ves vladni aparat in vsa gospodarska sredstva. Nemci so bili v kulturni ofenzivi, Slovenci v kulturni defenzivi. Slovencem so vsilili nemško ali pa utrakviistično šolo. Ker ni bilo slovenskih šol, ni bilo slovenske inteligence. Slovenci, ki so obiskovali nemške šole, so postali večinoma narodni renegati. Tako ni imelo ljudstvo nobene narodne opore in zaslombe, nobenih ali le zelo malo zgledov narodne zavesti; nobene prilike narodno čustvovati. Kanalski Slovenec je ostal narodno nezaveden, top! Ker ni imel hrane iz slovenskih virov, je črpal nadomestek iz nemškega studenca, ki ga je v teku stoletij zastрупil ali bolje: imuniziral, to je, napravil nedostopnega za pojmovanje in sprejemanje kulture. Še več: sovraži celo vse to, kar je slovenskega ali jugoslovanskega, ker ga je pač tako učil nemški učitelj, nemški župan. Če je še kaj Slovencev v Kanalski dolini, je to zasluga cerkve. To naj pripozna vsakdo, naj bo kakršnegakoli političnega ali verskega naziranja. Tega so se dobro zavedali Nemci in nemškutarji. Zato so narodno zavednega duhovnika vedno preganjali. Med svetovno vojno 1914-1918 so rajnega

Josipa Kukačka, tedanjega župnika v Ukvah, obdolžili izdajstva, mu v Trbižu v obraz pljuvali, ga zasramovali ter ga potem radi pomanjkanja dokazov internirali.

Leta 1918 je padla Kanalska dolina pod Italijo, ker so nemški in nemškutarški elementi prosili poveljstvo italijanskih čet, naj zasedejo Trbiško kotlino. Bali so se. Bali so se, da bi je sicer Srbi ne zasedli. Raje Italijo kot Jugoslavijo. Pod fašizmom so isti gospodje navdušeno nosili črne srajce. Glavno jim je bilo, da gre dobro kupčija. Pridno so prepevali po fašističnih *Dopolavorih*. Nekateri so uživali vse zaupanje pri Italijanih (pr. [...] iz Ovčje vasi je desna roka [...]), pri katerih so ovajali Slovence. Zlasti duhovščina, ki je bila tistikrat še vsa narodno zavedna, ker je bila deloma pod goriško cerkveno upravo s škofom Sedejem, jim je bila v napotje. Če so hoteli nemškutarji odstraniti slovenskega duhovnika in niso mogli drugače, so se vedno posluževali političnih motivov. Italijani so kajpak radi verjeli in ugodili. Tako je bil pregan Anton Češornja, Rafko Premrl, Viktor Stanič itd. Po konkordatu med Vatikanom in Mussolinijem, leta 1929, po katerem naj bi se province teritorialno krile s škofijami, je prišla Kanalska dolina, na žalost, pod upravo videmske škofije. Ko so Nemci s pomočjo nemškutarjev dosegli, da je moral oditi zadnji zavedni slovenski župnik z Goriške, je videmski škof Nogara, znan po svojem napetem laškem šovinizmu, skrbel za to, da je poslal v dolino italijanske duhovnike (Lipalja ves) ali pa take, ki znajo sicer benečansko, a so popolnoma italijanskega mišljenja in čutenja (Simic, Gujon, Succaglia). S tem je zgubilo slovenstvo v Kanalski dolini zadnjo oporo.

Tako je prišlo za Kanalsko dolino usodno leto 1939. V poletju sta sklenila Hitler in Mussolini pogodbo o izselitvi južnotirolskih Nemcev. Tozadevni italijanski zakon je govoril o *Altoatesinih*, Nemci iz Kanalske doline s svojimi nemškutarškimi kreaturami so se strašno pohujševali nad dejstvom, da omenjeni zakon *nemške* Kanalske doline ne omenja. Rovarili so potem toliko časa, dokler niso dosegli tudi za vse prebivalce Kanalske pravico izselitve v *blaženi* Reich. Nacisti so razvili s dopustitvijo italijanskih oblasti zelo živahno propagando. Slovenci so morali lepo

molčati. Benečanska duhovščina je pa vso stvar nebrizno gledala, da se ne vtika v politiko. Na skrivaj se je pa veselila, da voda tako lepo teče na italijanske mline. Uspeh nacistov je bil seveda velikanski. 99 odstotkov prebivalstva je optiralo za nemško državljanstvo. Uspeh je bil celo večji kot v južni Tirolski. Naši nemčurji so se izkazali boljše Nemce kot južnotirolski Nemci sami. Non plus ultra! Tisti, ki niso nikamor optirali ali pa so optirali za Italijo, so veljali za izdajalce. Dotični niso skoraj bili več vredni pozdrava. Ko se je razvilo partizanstvo, so veljali za partizane, ki so bili izginili pod najmanjšim povodom v gestapovskih taboriščih. Vedelo se je namreč dobro, da samo 100-odstotni Slovenci niso hoteli nič slišati o Nemčiji. Saj na splošno so bili optanti še v dobrih odnosih z Italijani. Po polomu italijanske vojske septembra 1943 so SS edinice razorožile stotine in stotine italijanskih vojakov. Naši nemškutarji pa niso prav nič zamerili svojim hčeram, ki so nosile svojim laškim ljubimcem še par dni hrano v Trbiž in Žabnice, kjer so bila prva zasilna taborišča za italijanske vojake; ista dekleta so čez par dni že flirtale z nemškimi S.S.ovci. Medtem ko *Hrvatska legija*, ki je bila pozneje tudi tu in se je celo uprla Nemcem, ni uživala posebne simpatije. Vse je dobro, samo Jugoslovan ne!

Po zlomu Italije so naši nemškutarji po vseh občinah takoj nastavili nemške župane, ustanovili nemške šole in otroške vrtce. Italijansko uradništvo je smelo ostati na svojih mestih. Le Slovenec je bil brezpravna raja, nemški vojski *nevarna sila*. Vendar je slovenščina ostala še v cerkvi. Hoteli so odpraviti tudi to: prepovedali so najprej slovensko petje v cerkvi. V Žabnicah so pevci in pevke rade volje ubogali. V Ukvah so poskusili istotako. Moški so se takoj ustrašili. Le par deklet z organistinjo (Leno Prešeren) na čelu je še vztrajalo. V Žabnicah so šli potem še dalje: gg. P[...], K[...] in F[...] so zbrali kakih 30-35 podpisov za odpravo slovenske pridige. Na pobudo istega P[...] so morale potem tudi Tomajske slovenske šolske sestre zapustiti Žabnice. G. Treu, tedanji župan v Trbižu, pri katerem so sestre iskale zaščito, se je izrazil, da ne more posredovati. In vendar so iste sestre vzgojile nešteto žabniških deklet v šivanju, kuhanju, pletenju, lepem ve-

denju itd. A ker so se dekleta naučila slovenščine, je bila to po mnenju omenjenih gospodov prevelika škoda, da bi odtehtala vse koristi.

Medtem ko se je vršil tak kulturni pritisk na Slovence, so se opianti za nemško državljanstvo počasi izseljevali, ko so bili prodajali svojo lastnino privatno ali pa prodali uradnim potom inštituta *Ente Nazionale per le Tre Venezie*. Privatno so bili prodani zlasti gozdovi in večja posestva. Za privatno prodajo so bili najbolj navdušeni spet - najbolj zagrizeni nemškutarji. V Ukvah W[...] A[...], J[...] F[...] in I[...], K[...] J[...], E[...] G[...] itd. Tako je prišel najdragocenejši del Kanalske doline po zaslugi nemčurjev v kremplje italijanskega privatnega kapitala. Resnici na ljubo moram tudi podčrtati, da so tudi Slovenci glede te točke imeli žal važno vlogo. Neki G[...] iz Mlinskega pri Kobaridu, sedaj lesni trgovec v Vidmu, je posredoval pri neštetih privatnih prodajah. Zelja po dobičku je preslepila celo zavednega Slovenca E[...] v Žabnicah, ki je pomagal, da sta prišli v roke Italijanom, potom privatne prodaje: gozdna parcela njegove tete v Ovčji vasi in velika hiša njegovega strica v Trbižu. Žal se tudi naši slovenski Primorci niso nič hoteli zanimati za zadevo. Saj bi bila lahko prišla zemlja v last primorskih Slovencev. Skušalo se je zainteresirati gotove kroge, a v veliko razočaranje se je naletelo povsod na veliko nerazumevanje.

47

Kaj pa je bilo z našim navdušenim nemškutarjem, ko se je izselil? Prav nič mu ni bilo težko sprejeti imetje koroškega Slovenca, ki so ga nacisti razlastili ter ga pognali umirat v nemška taborišča. Šele ko je vera v nemško zmago začela padati in je tudi koroško partizanstvo začelo boj za osvoboditev slovenskega Korotana, so se nekaterim začele trezniti glave, da niso več hoteli sprejemati posestev koroških Slovencev. Poudariti pa moram, da je večino vodila pri tem samo preračunjena oportuniteta! Nemške komisije so prišle tako v veliko zadrego. Zadeva izselitve je polagoma zaspala, z upanjem, da se zopet zbudi po nemški *zmagi*. Nemškutarji so se potuhnili iz strahu pred italijanskimi in slovenskimi partizani. (Dvem ženskam v Ukvanski planini je prišlo slabo, ko sta se javila dva furlanska partizana!) Komisija se je mora-

la omejiti le še na klicanje k vojakom naših fantov, ki so *morali* biti *prostovoljci*.

48 Tako je prišel majnik 1945. Hitlerjevi sili je zaklenkal mrtvaški zvon. V Kanalski dolini so se prikazali angleški oklopniki. Krajevni italijanski CNL so zasedli občine, zbrisali nemške napise, ki so jih bili napravili nacisti, zastražili so bivše nemške magazine, s streljanjem iz pušk in strojnic ter metanjem ročnih granat so strahovali ljudi. Ljudstvo v Kanalski dolini ni še nikoli bilo tako terorizirano. Nemci so se poskrili, nemškutarji so pobesili glave in - molčali. Gotovo je bilo samo to, da so imeli polne hiše strahu. Italijani so začeli razoroževati *selbshutz*. Reakcije od nemškutarskih junakov ni bilo nobene, ko je šlo proti Italijanom. Samo Slovenci smo potem organizirali odpor. V teku nekaj ur so plapolale številne jugoslovanske in slovenske zastave na javnih in privatnih hišah od Trbiža do Ukev! Italijani so morali spet vračati orožje našim ljudem. Postali so ponižnejši. Organizirana je bila zato tudi narodna zaščita, ki je segala do Ukev. Škoda, da se je morala ista potem umakniti iz Kanalske doline istočasno kot iz cone A Julijske Krajine. Pri *Narodni Zaščiti* so bili v Žabnicah in Trbižu tudi domači fantje. V Ukvah žal ni bilo smisla za to. Zato se je zgodilo, da so ljudje na zahtevo Italijanov pobrali 4 (štiri) naše fante, ki so dezertirali iz nemške vojske, ter jih odpeljali za dva meseca v vojno ujetništvo. Ko je slovenska organizacija pokazala Italijanom peruti, so se nemčurji spet opogumili ter začeli spet s svojim satanskim delom. Nesporazumljenost med Titom in gen. Alexandrom je bila voda na nemškutarski mlin. Med ljudstvom so se že slišali glasovi: mi smo Avstrijci! Vendar je bila poleg italijanske samo še slovenska organizacija. Nemške ni bilo. Čez par dni smo videli samo eno avstrijsko zastavo v Žabnicah! Tako smo dosegli tudi, da sta v Trbiški občini bila tudi dva zastopnika za Slovence. V Naborjetu tega ni bilo mogoče doseči po krivdi nemškutarjev M[...] in T[...] M[...] je dal občinsko upravo raje v roke Italijanom. T[...], poveljnik *Selbstschulza*, ni hotel dati orožja našim partizanom. Oba sta se hotela Italijanom prikupiti. Vendar sta to pot oba napravila slabo kupčijo. Oba sta delala pokoro več mesecev v videmskih zaporih. T[...] si je našel celo

raka! Pisec teh vrstic se je pozneje še potegoval za predstavnika neitalijanskega prebivalstva v občinskem svetu v Naborjetu. Ko je sklical sejo gospodarjev v Ukvah, so ga kratkomalo vsi bojkotirali. Intrigirali so seveda potem toliko časa, dokler nista prišla v predstavništvo Nemeč S[...] iz Naborjeta in velenemškutar E[...] iz Ukev (njegova hči je poročila Italijana fašistovske mejne milice). Po ovinkih se je zvedelo, nihče ni hotel nič vedeti o piscu teh vrstic, ker bi bil zastopal slovenske interese! (sic!) Kaj hočete še več?

Julija 1945 se je začela v Kanalski dolini akcija za slovenske ljudske šole. V Ukvah je bilo zbranih podpisov za 22 otrok v teku nekaj dni. Prvo nedeljo v avgustu je bil pri Bistriški kapeli cerkveni shod, pri katerem je bilo zelo veliko Ukljanov in kateremu je prisostvoval renegat učitelj M[...] iz Ziljske doline. Za tem je kmalu Nemeč E[...] P[...] začel nabirati podpise za nemško šolo. Uspeh je bil ta, da zdaj ni ene ne druge šole! V Žabnicah akcije za slovensko šolo ni bilo. Nihče se ni hotel lotiti tega dela. Nerazumljivo je takratno obnašanje zelo zaslužne E[...] družine. Dr. E[...] E[...] se je napram pisca teh vrstic dobesedno takole izrazila: Moj brat bo že skrbel za svoje otroke, da jih pošlje v slovenske šole. Drugi pa, kakor hočejo. V Rablju so ustanovili privatno slovensko šolo, ki pa je bila potem prepovedana. V Žabnicah imajo šolske sestre privatno slovensko-nemško šolo (neke vrste utrakvistično), katero obiskujejo celo nekateri otroci iz Ukev. In celo hčere B[...] P[...], ki je najprej podpisal za slovensko šolo, a je zahteval naknadno izbris njegovega podpisa.

A pravo avstrijakantsko barvo so nemškutarji pokazali samo v poletju 1945, ko so aktivistke s Primorske nabirale podpise za priključitev Julijske Krajine k Jugoslaviji. V Ukvah je bilo nabranih samo 4 podpisov, v Žabnicah jih je bilo znatno več. Ko je šlo za trbiške Nemce, so bili vsi pripravljene podpisati, razen T[...] A[...] in P[...] A[...]. Ta dva sta potem podrli vse in celo organizirala podpise za Avstrijo. Od tistikrat se mi Slovenci nismo lotili načelno nobene javne akcije več, ker so nam nemškutarji sistematično vse podirali.

Odkar je avstrijska vlada zahtevala južno Tirolsko dolino, se je lo-

tila sladka neskrbnost in prepričana gotovost, da bo Kanalska dolina priključena Avstriji. O Jugoslaviji noče nihče več slišati. Saj širijo o njej najgorostasnejše novice: o dnevnik bombardiranjih, spopadih na meji, skorajšnji vojni itd. Najbolj žalostno je to, da podpirajo širitev teh lažljivih novic mnogi jugoslovanski emigranti, ki radi popolnega nerazumevanja svojstvenega položaja Kanalske doline našemu slovenstvu nepopravljivo škodujejo. Škodujejo več kot Italijani in Nemci. Nemškutar ima sadistično zadoščenje, ko vidi, kako pljuva Slovenec v svojo lastno skledo. Zavedati bi se morali vsi, da Kanalske doline ne bo rešila nobena še tako vzvišena in popolna ideologija, marveč njena priključitev k Jugoslaviji. Zato vsakdo, ki na kakršenkoli način pomaga odvracati simpatijo našega ljudstva Kanalske doline proč od Jugoslavije, dela proti slovenstvu v Kanalski dolini.

Ukve, 7 sušca 1946.

NAŠ SVET

*Trinbov
koledar*

**Delegacija Slovencev iz Trsta, Gorice in Benečije
pri msgr. Ivanu Trinku ob njegovi 90-letnici - 23.1.1953
(Stanislav Renko, Vojmir Tedoldi, Ivan Trinko, Viljem Nanut)**

PRITRKAVANJE - TÓNKANJE

SLOVENSKA LJUDSKA GLASBENA UMETNOST

JULIAN STRAJNAR

Pritrkavanje je pesem zvonov, ritmično zvonjenje, ko se glasovi posameznih zvonov zlivajo v melodijo v strogo določenih zaporedjih. Bistvena razlika med slovenskim pritrkavanjem ter igro zvonov (fr. carillon, nem. Glockenspiel itd.) zunaj našega etničnega ozemlja je v tem, da naši pritrkovalci, praviloma po eden za vsak zvon, izvabljajo iz zvonov ubrane melodije z neposrednim udarjanjem s kembljem na obod zvona. Pomembno je tudi to, da gre za skupinsko muziciranje in da pri tem uporabljajo zvonove, ki so zvoniku namenjeni za navadno zvonjenje. Drugod (npr. v Švici, Franciji, Belgiji, Angliji, v severni Italiji, v Sovjetski zvezi idr.) pa en sam človek igra s pomočjo najrazličnejših mehanizmov, največkrat s klaviaturo na zvonove, ki so obešeni in uglašeni nalašč za to in njih število je lahko zelo veliko. Na Slovenskem so pritrkovalci ljudski umetniki, drugod pa poklicni ali polpoklicni zvonarji, ki izvajajo najrazličnejše priredbe raznih skladb ali tudi izvirne, zložene nalašč za "igro zvonov".

53

Kot strokovni termin uporabljamo izraz pritrkavanje, sicer pa ima skoraj vsak kraj svoje posebno ime za to igro zvonov. Npr. na Gorenjskem pravijo še: *potrkávanje*, *nabijanje*, *priudárjanje*, *klénkanje*; na Dolenjskem *klénkanje*, *potrkávanje*, v Beli krajini *klenkánje*, *linganje*, na Notranjskem še tudi *pínkanje*, na

Primorskem *natolkávanje*, *tolklánje*, *tenklánje*, *trankánje*, *kantkánje*, *klempanánje*, *klepetánje*, *kompelánje* itd., v Slovenski Benečiji tudi *tamburánje*, *škomponotánje*, *mortelánje*, v Reziji *klotanánje*, *tintinánje*, na Štajerskem *potrkávanje*, *trijánčanje*, *trojánčanje*, v klenk *zvonenje*, v Porabju *klónkanje*, *klónckanje*, na Koroškem *nabíjanje*, *prtrkávanje*, *zgóne bijejo*, s *pengelnom pobijajo* itn. Iz teh izrazov so izvedena tudi imena za tistega, ki pritrkava npr. *pritrkoválec*, *potrkáč*, *nabijávc*, *tenklár*, *klenkáš*, *tonkáč* itd.

Glasovi zvonov so imeli in še vedno imajo različno vlogo v vsakdanjem življenju, npr. vabijo k bogoslužju, bijejo uro, naznanjajo požar in druge nesreče, na svojstven način sporočajo, če je kdo umrl; ponekod z zvonjenjem skušajo odgnati točo itd. Slovenci imamo poseben odnos do zvonov, do glasu zvona, saj pravimo npr., da ima zvon lep glas, zvon poje itn. Vemo tudi, da so (zlasti med prvo svetovno vojsko) domačini večkrat na skrivaj sneli zvonove z zvonika in jih zakopali, da jih ne bi sovražnik mogel pretočiti v topove. Nikoli se ni zgodilo, da bi bil kdo izdal, kje so zvonovi skriti! Vsaka vas je ponosna na svoje zvonove, na svoje pritrkovalce in skoraj povsod zagotavljajo, da pri njih doma zvonovi najlepše pojejo.

54

Pritrkavanje je ljudska glasbena umetnost, ki je značilna za vse slovensko etnično ozemlje z izjemo nekaterih slovenskih krajev na Koroškem v Avstriji, a se je ljudje še dobro spominjajo in imajo tudi izraze zanjo. Od kdaj je na Slovenskem pritrkavanje v navadi, še nismo mogli zatrdno ugotoviti. Zanesljivi podatki dokazujejo, da je bilo pritrkavanje znano v 19. stoletju, zelo verjetno pa je, da ta navada sega tja v 16. stoletje. Bodoče raziskave bodo zagotovo razkrile še kaj več.

Med navadnim zvonjenjem in pritrkavanjem je bistvena razlika. Pri navadnem zvonjenju zvonar zaniha zvon s potegom vrvi ali v novejšem času s pomočjo elektromotorjev. Za pritrkavanje pa gredo pritrkovalci v zvonik, da s kemblji udarjajo po obodu zvona. Kembelj lahko držijo z golimi rokami, večkrat pa si omislijo razne pripomočke, da je pritrkavanje lažje, ker so kemblji dokaj težki. Tako zvonove npr. optajajo s pomočjo kolov ali privežejo

kemblje z verigami ali z vrvjo bliže obodu zvona itd. Kemblju pravijo tudi *knébelj* (Štajerska), *žvénelj*, *štrémfelj* (Dolenjska, *žvéнку*, *rigel* (Primorska), *kladivo*, *betica* (Tržaško), *jezik* (Beneška Slovenija) itn. Ponekod, posebno na Štajerskem, pritrkavajo še tako, da udarjajo z lesenimi kladivi (*kladív*, *kij*) po zgornjem zunanjem delu zvona.

Napevom pravijo *viža*, *štiklc*, *štuki*, *komad*, *kos* itd. Glavne udarce, ki dajo osnovno melodijo, imenujejo *žvak*, *štih* (Gorenjska). *Odbívanje*, *obíranje* pomeni udarce, ki "odgovarjajo velikemu" zvonu, oziroma tiste, ki skupno z glavnimi udarci tvorijo melodijo, medtem ko pomeni *gostenje* ali *glesténje* (Primorska), *drobljénje*, *drobít*, *drobnát*, udarce, ki dopolnjujejo ali krasijo osnovni melodični vzorec.

Glede na način pritrkavanja lahko razdelimo vse melodije v dve skupini:

I. Vsi zvonovi imajo enako vlogo, tj. zaporedni udarci dajo melodijo brez gostenja.

II. En zvon gosti, drugi udarjajo osnovno melodijo (glavni udarci in odbíjanje). Pri teh melodijah ločimo še: a) leteče viže, b) stoječe viže. Pri letečih eden izmed zvonov leti, kar pomeni, da se ga niha z vrvjo; ta daje osnovni ritem, na druge udarjajo neposredno.

Pri stoječih vižah pa vsi zvonovi "stojijo". Teh viž je sorazmerno največ.

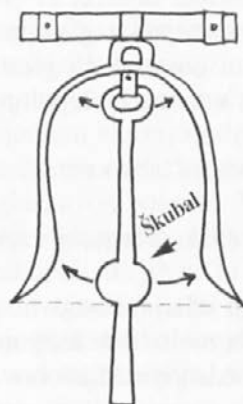
Glavno nepisano pravilo, ki velja za vse načine pritrkavanja, pravi, da dva zvona nikoli ne smeta hkrati udariti. Če se to kdaj zgodi, pomeni, da pritrkovalci niso bili dovolj zbrani, da niso lepo pritrkavali. Izjemoma smeta ponekod (na Štajerskem, Tržaškem in še kje), dva zvona hkrati udariti, če to zahteva glasbena podoba melodije.

Čimveč zvonov je v zvoniku, tem bolj je lahko pritrkavanje raznoliko. Z uporabo lesenih kijev se število možnih melodičnih vzorcev še poveča.

Vse povedano drži bolj ali manj za vsa področja, kjer je pritrkavanje v navadi.

Tónkanje v Marsinu pa ima nekatere posebnosti, ki jih moramo

posebej omeniti. V Dol. Marsinu imajo v zvoniku samo tri zvono-
ve, toda tónkači s posebnim načinom tónkanja znajo tam izvabiti
iz zvonov toliko glasov, kot da bi bilo šest zvonov. Vsi trije zvo-
novi imajo zelo dolge kemblje - tam jim pravijo *jezik*. Kembelj,
pd. *jezik*, je v zvonu obešen tako, da omogoča s spodnjim ode-
beljenim delom - to je *škubal* - udarec na spodnji obod zvona in s
pregibom rok udarec z zgornjim delom *jezika* (glej skico).

56

Tónkajo vedno trije možje. Vsak ima poseben "odrček", na kate-
rem stoji, spodnji konec *jezika* (kemblja) zatakne za pas. S skle-
njenimi rokami (prsti) objame *jezik* nad *škubalom* in tako tónka.
Udarjajo s *škubalom* in pa tudi z zgornjim koncem jezika. S to
posebno tehniko, ki jo poznajo samo v Beneški Sloveniji, je na
vsak zvon mogoče dobiti dva različna zvena. Tónkanje je zelo na-
porno, ker so *jeziki* dokaj težki, do 80 kg. Tónkači, ki sem jih sne-
mal leta 1975, so mi povedali, da so začeli tónkat s 13-14 letom.
Učili so se kar v zvoniku drug od drugega oziroma posnemali so
"ta stare". Kako je treba tónkat, so mi razložili takole: "Eden zvo-
ni, ta mal lovi, ta srednji nabira in lovi obadva! Kadar pa se ne
zvoni, začne "ta mal", potem "ta veliki", "ta srednji" pa nabira. Z
velikim zvonom se ne nabira, ker je jezik (kemblj) pretežak... je
težkuo an ne pride lepou, pokrije druge glasove..."

Tonkač iz Marsina (1975)

Imena posameznih viž (melodij) so tudi zanimiva, n.pr.: *Gor en dol*; *Doblih nabirat*; *Barnaška*; *Na šest*; *2 gor, 2 dol*; *Nabirat normal* itd.

Baje so včasih tónkali po dva tedna. Največ se tónka za obletnico posvetitve cerkve. "Enkrat so tónkali že ob 4^h zjutraj, takrat se lepuo sliši".

Zaenkrat mi še ni uspelo podrobneje raziskati tónkanje v Slovenski Benečiji. Prepričan pa sem, da se skrivajo še mnoge zanimivosti.

Upam in želim, da bi tónkanje, ta nevsakdanja slovenska ljudska glasbena umetnost, še dolgo odmevalo v Slovenski Benečiji.

Tonkača iz Marsina (1975)

REZIJA - STARE NAUADE

SILVANA PALETTI

Rezija je bogata dulina, za sve stare lipe nauade. Kire so ščilè žive, druge so se zabile nu se zubile; kire druge, makoj kire stari, se šće itako radi se spomenja nu je pravi, taj an ba je spe živil.

To ni čudno čut to bisido, ki jin gre od serca: "Kako to bilo lo-
po itadij, kako to bilo lopo nur nogà timpa.....".

59

Dne od iseh starih lipeh nauad za Rozajane tu Rezij, to je bila, ità ki mela se delat to nuć vilijo Pernahte, ko zuonila glorja. Usi zuonavi od usake carkvè tu dolini, na to oro opulnoći so zuonili glorjo od ti trieh krajou nu isà nauada, isò delo, melo se udelat kar isì zuonavi so zuonili na to sveto nuć, zakoj usè je bilo žignano tu tin timpo. Ko so meli delat Rozajanavi od ko je glonknul zuun: so meli užuuat jarbule od sadja, ziz slečje, na nazet. Isò to je bilo den rišpiet, dan unor pruća jarbulu, den Bug lonej jarbulu, za sadje ki je bil dal nu pa za mu augurat da an bodi basan nu bogat za to novo leto. Užè ta lete jude so delali slečje nu narejali snopè nu šušili, da to bodi lopo pront, za uezat jarbule. Itako, ko je bila ità ora, ni so uzeli korbo ziz slečjon, na te njivaske kraj: hoiškico nu lumbin nu pa će bil snih o to balanalo, ni so hudili doz tarinje užuuat jarbule na nazet. Ko je paršel din, to je bilo itako lopo vidit use

isè jarbule doz te tarinje, itako lopo uezane. Koj šcè ni so meli delat judi, kar te zuun je zuonil: ni so meli pisat ziz ġezon ta za dure tu ćanibi, to peruo letiro od imanou od ti trieh krajou G. B. M. po laški, o po rozajanski: S. B. M. ka to je sveti Šatuà, Bartuža, Makajà. Ni so meli pa naredit istes ziz ġezon, rudi na naprit, no zvizdo ziz pet pikicou. Usè isò to sarvialo za se branit, od te hude Morè, ka to je bila žanà o aliboj muš ki tu noćè hudila cipat krij ti malin anu kadà pa ti vlikin. Druga rič ki je bila šcè za delat itò orò: je bilo za naredit to pernah-tauro net. Sa melo ustreć nu malo ulne ouci, jo štućet, sprest, spletet den kuseć nu ziz den pontapetić puiknot tu no ġugico tau kas nu jo pulit rudi za sabè. Isò to sarvialo za branit: skoduanja, slabi slit, hude bolè. Ma usè iso delo, to valalo nu to melo moćnost koj će to je bilo naret na itò oro; tu ti timpo, kar so zuonili zuonavi, zakoj to je bila glorja ta od ti sveti trieh krajou nu usè je bilo žignano nu to valalo za itò ka tò, bilo udišnò. Ko jude so rivali si udelat isò delo, ki zanjeh je bila stara nauada, ki šcè njuh oćouji so bili jin pustili nu zanjeh to je bilo den oblig, sa melo udelat isò delo, fis itò nuc, itò oro, tu ti timpo, kar je zuonila ta gloriya.

Itako, ko use je bilo rivano, ni so lopo se ogreli okul ta ga ognjà nu si popili kaj gorkaga tu ti černi, bogi, prazni jispi, ma punčaka dubrute nu rišpieta pruća njuh starih, ki so jin pustili lipo nauado, ki unì so radi delali.

Injen tu Reziji usè iso to se ni dila već, du pa ni vi, da usè isò bilo nur nogà timpa, ma glas od te nune Finizije Di Lenardo ta na Njivi je itako lopo zavezan na trako nu bo nan ostal na dulgo, za nan spomanut, zakoj na žiuo isì glas rumuni, rumuni...

TU SO TI TRIJI KRAJUVI

To so ti triji krajuvi
ziz orient ni so paršli,
no zvizdo ni so vidali,
rudi pred njimin na je šla
nu pot na je jim kazala,
da ni jiščite Ježuša,
Sino Oča nebeskaga.
Ni so paršli u Jeruzalem,
zvizda se je jin zgubila,
tadij ni so naprit barali:
Ke je te grad, ke je te palač,
ki je se našinal din krej.
Den krej ta nad usemin krajavin.
Ni so rudi šli skuza Jeruzalem.
Je bil Erode traditor,
un je jin dal pit nu jest,
nu profecijo je jin lajal
nu je je lopo uvizal,
da ko na nazet pridajo,
mi mejta prid ga uvizat.
Ka pa jas čon ga itit jiskat
nu den veliki šenk mu dati.
Ni so vilezli Jeruzalem
ni so šli skuza Betlaem.
Nu zvizda se spe jin pokazala
nu pot na je jin kazala.
Ta pod no goro nu den kulk,
tu no pastirsko štalico.
Sveta Marija nu Južef,
den mušeć nu den uleć,
tu kompaniji behajo.
Dolo ni so pokleknuli

nu adorali Ježuša,
Janjulavi pohajajo.
 O vi Marija Vergina,
 simò paršli z dalečnjaga,
da nen pokašti Ježuša.
Muji ti triji krajuvi,
 moj bumbin je lilih usanul,
 lejta, pučijta, se zbudi,
ka vi ga bota vidali.
S to dobro roko se riskril
 nu na smiho je riviril.
 Dolo ni so pokleknuli
nu šenk so mu pumudili:
jaur, miro nu jinčens.
 Janjulavi pujajo,
 Glorijo Bogu tu nebi
nu paš ta na zimjè
za usè judi Božji.
 O Marija Vergina,
 vi Sveta žignana žanà,
žegnajte nan, te svet svit,
te sveti svit, te svet sad,
 da Bug nan daj usiga rat,
 da Bug nan daj usiga rat.

*Stara rozajanska uiza,
ki ščile nes se puje za Pernahte tu cirkve.*

PRENOSI PO BRIEGU

LUCIANO CHIABUDINI

Vsaki krat, ki gren tode, ki smo nosil naše pardielo, me pridejo ma pamet verzi od poeta iz Štupce Dina Menichinija: «... *la fatica che assidua piega il dorso/alle donne dei monti, ruba gli anni/lungo gli ardui sentieri tortuosi* -... trud, ki vztrajno ulekuje harbat/gorskih žen, lieta krade/gor po starmih, ovinkanih stazah».

Ries je, de bonifika zemljišča, ki naši predniki so jo nardil za spremenit njive, ima faraonsko dimenzion an jo dokažejo neštieti ziduovi, ki zadaržavajo zemjo ob robu riek an patoku; tenčas se je muorlo pomislit, kuo parnest dol za kraj, kar se je pardielalo na briegu. Ciest nie bluo, ble so samuo rámana, takuo de v takih stiskavah se je dokazu vas kušt, vas um naših judi za špindat narmanj moči v prenosu glavnih elementu našega pardiela, ki so bli senuo, darva, kompieri, riepa, sierak an sadje.

Senuo vpraša puno prestora an muore bit pod strieho al pa ohranjeno na kajšno vižo od daža, zatuo, kar domači senik je biu pun, naši judje so runal tiste velike kope, ki še donas videmo položene če an san po zapuščenih sanožetih. Senuo se nie usušilo tu an dan, takuo je bluo pried spravjeno tu lonce, ki so ble arztrešene tan po travnike. Za spravit lonce tan h znišču, tuk se je kopo nardilo, te gorenje lonce so ble zbrane ta na briezih vejah, takuo de kar se je vlieklo veje, se je vešukala ciela lonca. Ne zastonj tist si-

stema smo ga klical **vlaka**. Za spraviti senu pa damu, naši judje so vezal brieme na adno vižo, ki niema para na nobednin kraju Alp, takuo ki me je tardiu muoj renik kužin Valentin, bivajoč v Franciji an ki je pretampu vse Alpe, od Ventimiglie do Triglava. S telin vezanjan, ki se ga nardi z navadno varco, parbližno 12 metru dugo, položeno na tla na triangol z 2/3 metre šarokuosti, se more tarduo zbrat an zvezat od sedandeset do stuo an vič kilu sena, prez nobedne nevarnosti, de bi se po pot odvezalo al pa aršpaselilo. Človek, ki brieme nese, ima vtaknjeno glavo u posebno luknjo, zaglavje, an težava je ekvilibrano oparta na ramana, z varcami skrajan, ki roke tesnuo daržjo za karnit te voluminožast prenos. Po vsaki stazi so bli lepue poznani počivali, tuk se je mogluo lahko opriet brieme, se odsopst an se opočit, posebno koliena, ki so narbu v nevarnosti za se utresnit.

64

Za majš briedana se je vezalo zagrabke na lač, z varco položeno v paralele, pretaknjeno an zategnjeno; od tega ime prenosa, ki je **na zategi**. Majhane kolikuosti sena se je nosilo tudi tu košu al tu zbrinči.

Po te parvi uojski par kajšnin kraju so ostale niti, ki sudadi so bli nastabli za militarške prenose, zatuo tode ki so mogli, a je bluio zlo riedko, judje so nual tele teleferike za spuščat senuo an darva an tuole seviede je zlo olajšalo trud.

Darva so jih navadno zmetal v polienah dol po starmih *drastah*; tuk nie bluio zadost starmuo, so jih venašal uon s host ta na ramanah z adno buj tanko polieno na adno rame, ki je bla za *podpuoro* v azpartienju težave nad ramanah. Tudi fažine, vezane s tartami, so ble znešene na ramanah an jih je bluio nimar puno, tuk so siekli host, zatuo ki tenčas nie ostalo zapuščene še majhane veje, sa doma so se ugreval s fažinami; vse poliene so prodal. Ti azciepjesi kostanji, ki so jin guoril *šklaponi*, so čakal zimo an so jih vliekli z žliko al pa z varco parvezano tu vpičeno klanfo. Šklapone kostanja se jih je dobro prodalo v Čedade na fabriko tanina. Tudi taje za trami al pa za daske užagat so takuo spravli dol za kraj.

Za kompierje, sadje, burje, sierak, oriehe an kar je bluio kumetuškega pardiela, navadna posoda za prenos je biu koš, spleden uon z lieskovih lik na vič oblik an velikuosti: na ramana, na

glavo, kratak, dug, obalast, fletast, s pántan al prez. Tek je šu v brieg s praznin košan, ga je parnesu damu punega, takuo ki nas je učiu muoj vaščan Tonca Špinjaku, ki je biu par karabinierah, tuk se je navadu, de «porta» po italiansko ima dva pomiena: vrata an parnes. «Videta - je pravu Tonca - kar prideta pred vrata, one vas same par sebe vprašajo: porta, parnes.»

Če nie biu koš, za delikano sadje ku brieske, so ble pa pletenice obiešene na povierku. Te buj srečni, ki so imiel mula, so mu obiešli dva koša skrajan harbata an s tem so parnašal damu posebno japke.

V začetku spomladi se je grablo po sanožetih suhuo listje, ki zimski vietar je biu znesu tu doline. Tuole listje je nucalo za stejo pod žvino; ta par vsakin hlieve je biu listnjak, zatuo ki slame jo nie-smo pardielal an sieršče smo ga pa prodajal du Laške. Za prenašat listje je bla zmisnjena tista posebna posoda, poznana tudi na Krasu, ki jo kličemo žbrinja: je ku adna velika krona na glavi naših žena an jo moremo izbrat kot simbol njih truda.

Listje se je prenašalo na drugo kuštno vižo, ki smo guoril **na vališ**. Listje je bluo zbrano med vejami od brieze, vezano s tartami an vliečeno al parneseno damu.

Tudi nad se se je puno nosilo, navadno gnuoj tu košu an gnojnico tu lesenih škafih, za gnojit njive an sadovnjake. Če njive so ble dol v dolin so tuole uozil z *žajo*, ki je velika pledena koša za uoze. Pardielo pa, ki je šluo na targ, navadno v Čedad, so ga pejal naši judje z *barelo*, ki je adan uozič z dviema kolama, ku sudajška kareta. Še z bičikletu so uozil grah, japke an brieske, an za de se na bojo pletenice previč plengale, so bli vekuštal ne dva obroča za jih ustabit. Parvi Čedajac, ki je tuole vidu, je poprašu: «Ce isal chel imprest/kaj je tista posoda?» Prez viedet, tele Lah jo je okarstu, zatuo ki sada ji diemo *imprèšt*.

Skarb za njive, za zidiče, ki so jih gor daržal, an za širjenje obdiele-nega zemljišča je bila nimar živa ta par vsaki hiš, zatuo tudi žene so pomale prenašat skale an zakladale zemjo tan za zidiče. Za tele prenose, ki so bli pretežki, so nucal *siviero*, ki je adna nosilnica za dvie peršone. Te gorske žene so ble posebno kuštno, kjer so nosile puno reči tan na glavi, nad mehnin obročan, svitek,

za imiet fraj roke. Teli, po tin velicin orisani, so bli prenosi v brie-
gu, venč part na harbatu al **na plečah**, takuo ki mi diemo. Na
vien, al je ries, po poetovi misli, de so kradli lieta ženan; ries je,
de tenčas nieso imiele takuo tankih an raunih nogi, ki imajo donas
naše fine čeče.

NAŠI LJUDJE

18. prosinac 1947. u Zagrebu.

Uzvanični je bio i učitelj u školi u Kaniži, gdje je, zajedno s učenicima, učio i plesati u Vukovcu.

Vukovčanin je bio i učitelj u školi u Vukovcu, gdje je, zajedno s učenicima, učio i plesati u Vukovcu. U Vukovcu je bio i učitelj u školi u Vukovcu, gdje je, zajedno s učenicima, učio i plesati u Vukovcu.

U Vukovcu je bio i učitelj u školi u Vukovcu, gdje je, zajedno s učenicima, učio i plesati u Vukovcu.

U Vukovcu je bio i učitelj u školi u Vukovcu, gdje je, zajedno s učenicima, učio i plesati u Vukovcu.

U Vukovcu je bio i učitelj u školi u Vukovcu, gdje je, zajedno s učenicima, učio i plesati u Vukovcu.

*Trinkov
Koledar*

Msgr. Ivan Trinko z domačimi
(23.1.1953)

MSGR. VALENTIN BIRTIG

(PRIR. PO SPBL)

Msgr. Valentin Birtig - Zdravko se je rodil 20. decembra 1909 v Roncu v občini Podbonesec. Umril je v Vidmu 13. avgusta 1994 in je pokopan v domači vasi.

Osnovno šolo je obiskoval najprej v Roncu, nato v Tarčetu; študij je nadaljeval na gimnaziji in teologiji v Vidmu.

V duhovnika je bil posvečen 23. julija 1933 v videmski stolnici. 30. julija istega leta je pel prvo sveto mašo v domači farni cerkvi v Roncu. Svojo dušnopastirsko pot je torej, tako kot nekateri drugi naši duhovniki, začel prav v letu, ko je bila prepovedana raba slovenščine v cerkvah.

Meseca septembra je bil imenovan za kaplana v Osojanah v Reziji. Leta 1936 je bil nato imenovan za kaplana v Mersinu, kjer je služboval 11 let.

V Mersinu je preživel težka vojna leta. Pre Valentin je pokazal svoj pogum, ko je rešil vas pred požigom; prepričal je nemško komando, da niso bili Mersinci krivi za uboj nekaterih kozakov.

Leta 1947 je postal župnik v fari Device Marije v Dreki, kjer je nasledil slovenskega duhovnika Antona Domenisa.

Leta 1966 je bil med ustanovitelji kulturno-verskega lista Dom.

Za Dom je veliko pisal o cerkvenih praznikih, o starih navadah, o življenju v preteklih časih.

Leta 1978 ga je škof Battisti imenoval za častnega kanonika čedadjskega kapitulja. Nadaljeval je do zadnjega s svojim pastoralnim delom v čedadjski stolnici in v Rubignaccu, spovedoval je posebno slovenske vernike in za vse je imel dobro besedo in nasvet. Pisal je domoljubne pesmi in številne prigodnice, posebno domačim novomašnikom, pa tudi ob posebnih slavnih in dogodkih v Beneški Sloveniji. Jezikovna podoba teh pesmi je mestoma približana narečju, oblika pa črpa tako iz ljudske pesmi kot iz tradicije slovenskega umetnega pesništva. V njih se zrcali izraz človeka, ki živi za svoje ljudstvo in ki je globoko navezan na rodno zemljo.

Najpogosteje je sodeloval v Trinkovem koledarju, v Koledarju Goriške Mohorjeve družbe in v Domu. V Stele di Nadal je bila leta 1968 objavljena v slovenščini in furlanskem prevodu njegova pesem Božična noč - Notte natalizia. Nekaj prigodnic je objavil tudi v publikacijah, ki jih je izdajal msgr. Angelo Cracina: Missionari nostri, Costumanze religiose di nostra gente, Il giubileo sacerdotale del M.R. don Pietro Cernoia... Štiri njegove pesmi je objavil Anton Birtič v brošuri Oj božime. Pri zadrugi Dom je leta 1983 izdal zbirko pesmi "Spomin na dom".

Poleg poezij je pisal tudi prozne sestavke, zlasti v verski list Dom. Nastopil je večkrat s predavanji o Slovenski Benečiji: na Geografskem inštitutu v Ljubljani, na študijskih dnevih v Dragi pri Trstu, govoril je tudi bogoslovcem in študentom v Ljubljani.

Od vseh njegovih pesmi je med našimi ljudmi gotovo najbolj priljubljena "Rosica neba", napisana za Senjam beneške pesmi leta 1975 in ki je postala nekakšna himna te prireditve.

ROSICA NEBA

*Pridi, oj pridi,
rosica neba,
rahlo pokropi
mladi naš sviet.*

*Ti vetrič, razgibaj
vse temne maglice,
naj sonce poljubi
nam pušje lepé.*

*Pojte, le pojte,
žgrabci, kuosi, suoje,
jutranji se dan
nam zori.*

*Ti beneška zemlja,
povzdigni glavo,
vse sestre in bratje
ti živjo pojò.*

SPOMINI NA NAŠEGA OČAKA IVANA TRINKA Zdravko (Valentin Birtig)

72

Pri pogrebu monsinjorja Trinka sta bili dani dve globoki misli. Gospod Mazora iz Gorice je takole začel svoj govor: «Najlepša zvezda male, mile Benečije je končala svoj sijaj,» in msgr. Kjačič je porabil priliko tedanjega sončnega mrka: «Beneška zemlja je zgubila svoje sonce.»

Med pogrebom, prav tisti dan, ob 11. uri je bil sončni mrk. Ti dve podobi nam jasno govorita, kaj je bil Trinko za Slovensko Benečijo.

Pred sabo imam še zdaj visoko ravno postavo z milim pogledom in z mehko besedo, z imenitnim zadržanjem, podoba, ki je vsakemu človeku dajala vtis, da je Trinko res mož v popolnem pomenu besede. Zato so tudi mali seminaristi v njega zaupali in niso imeli strahu se mu približati. Že v prvem letu gimnazije, na dan svetega Janeza Zlatousto, ko je Trinko obhajal svoj god, sem se pridružil, z vsemi drugimi seminaristi Beneške Slovenije, na požirek vina in prigrizek piškotov, vsakoletni dar profesorja Trinka.

Zbrali smo se v semeniški jedilnici. Kot oče med svoje otroke je prihajal k nam naš profesor, govoril z nami in nas povpraševal. Pri teh sestankih nam je zmeraj priporočal: «Pridno se učite, bodite čast naše dežele; pridite v mojo sobo, vam bom dal slovenske bukve. Duhovnik mora biti poučen v jeziku svojega ljudstva. Ne

bojte se, če vam bodo laški tovariši in morebiti tudi kak slab profesor rekel "sklavet". Žaljive besede so znamenja nekulturnih ljudi, zatelebanega človeka.»

Najstarejšemu kleriku je naročil, naj napiše imena vseh beneških študentov in mu jih izroči, da jih vpiše v Mohorjevo družbo. Potem so nam vsako leto prihajale bukve svetega Mohorja, le nekaj denarja smo mi priložili, vse drugo je Trinko poplačal.

Želeli smo si družbo Trinka in nestrpno čakali njegov vstop v licej, kjer je učil filozofijo. Še zdaj se spominjam na živi vtis prvega dne na liceju, kjer je postal tri leta moj profesor. Prihajal je v šolo z gotovim korakom, z mirnim, milim obrazom. Po kratki molitvi je z zbranimi in lahnimi besedami predaval. Profesor Trinko je uporabljal jasne primere, pa tudi šaljive prisposode za pojasnilo visokih resnic. Spominjam se sočne zgodbe o skopem gospodarju, mačku in menihu, s katero je profesor dokazoval tudi preprostemu človeku, da žival nima uma.

Trinko je bil med vsemi profesorji v semenišču morda edini, ki je globoko poznal mlade dijake in mladino. Kdor vzame v roke njegovo knjigo "Paglavci", razume njegovo bogato poznanje skrbi in žalostnega stanja naših revnih benečanskih družin. Sploh je Trinkova osebnost prevelika, da bi jo mogli skrčiti samo na eno podobo. Bil je filozof, pesnik, skladatelj, matematik, zborovodja, pisatelj, globok poznavatelj skoro vseh slovanskih in latinskih jezikov, risar, arhitekt in prevajatelj iz evropskih jezikov, zgodovinar in arheolog. Furlanski zgodovinar Pio Paschini ga večkrat omenja. Trinko je bil tudi po priznanju drugorodcev res mož, kakršnih je le malo rodila furlanska in beneško slovenska zemlja. Kot javni delavec in politik je storil neizmerno dobrega za svoje rojake. Bil je deželni poslanec v videmski pokrajini. Eden prvih duhovnikov, izvoljenih za ljudskega zastopnika v tedanji frama-sonski Italiji. Da ne govorimo, da je bil prvi Slovenec, izvoljen v javnopravni organ.

Trinko je bil takrat v celi Italiji edini duhovnik in še Slovenec izvoljen kot pokrajinski svetovalec. S svojo spretnostjo in sposobnostjo si je znal pridobiti spoštovanje vidnih in nevidnih sovražnikov. Njih napadi proti Cerkvi ali komurkoli pri javnih

sejah so kmalu končali po njegovih globokih in modrih zavrnitvah.

Ni mogoče naštetih vseh, ki so se zatekali k svetovalcu ali poslancu Trinku v najrazličnejših osebnih, družinskih in občinskih zadevah. Dan za dnem je monsinjor Trinko pisal prošnje tudi za oprostitve kazni, za brezplačne sprejeme v bolnišnico in podobno.

Vsak naš človek, ki je šel k Trinku po nasvet ali tolažbo, se je vračal od njega potolažen.

Spoznal je, da Trinko ni samo modrost, marveč tudi srce. Delo za ljudstvo v ljubezni Kristusovi je bil življenjski cilj našega velikega moža.

Zato bo Trinko ostal v večnem spominu našega ljudstva kot njegov dušni in telesni dobrotnik.

Iz Trinkovega koledarja za leto 1973

ARTUR BLASUTTO

(PRIR. PO SPBL)

Artur Blasutto, duhovnik, verski in kulturni delavec v Reziji in Beneški Sloveniji, se je rodil v Viškorši (občina Tipana) 23. oktobra 1913, kjer je umrl 17. 9. 1994.

Osnovno šolo je dokončal v domači vasi, gimnazijo, licej in bogoslovje v nadškofijskem semenišču v Vidmu.

V videmskem semenišču ga je spodbujal v narodni zavesti naš buditelj, pesnik in pisatelj, profesor Ivan Trinko. Bili pa so tudi drugi profesorji, ki so vzgajali mlade duhovnike v antifašističnem duhu, v duhu resnice in pravice, v spoštovanju Boga in ljudi.

To učilo ga je spremljalo celo življenje. V semenišču so ga imeli radi predvsem zaradi njegove poštenosti, lojalnosti, pa tudi zaradi njegove inteligence.

V duhovnika je bil posvečen v Vidmu 19. julija 1936, prvo sveto mašo je pel v Viškorši 26. julija 1936.

Bil je od 1936. do 1946. leta župnik v Osojanah (Rezija), kjer je za svoje potrebe priredil v rezijanščino katekizem in učil in pridikal v rezijanščini. Tam je preživel težke vojne čase, ker je pomagal partizanom ne glede na njihovo barvo.

Tudi na Lesah (Grmek), kjer je služboval od 1946. do konca 1955. leta, je priredil katekizem v nadiško narečje.

Vedno je pridikal, spovedoval in učil v nadiškem narečju.

Obnovil je cerkveni pevski zbor; način slovenskega petja, ki ga je vpeljal in so ga tudi drugi posnemali, je bil poznan po vsej Benečiji.

To so bili veliki grehi zanj. Trikoloristi in fašisti mu niso odpustili in začeli so proti njemu hude gonje, zaradi katerih so ga predčasno upokojili v 43. letu starosti.

Pa tudi krivic še ni bilo konca. Zaprli so mu celo cerkev, ni smel več maševati v cerkvi.

Zaradi tega je nad 40 let trpel, ker je branil vero, molitev in svoj jezik.

DON ARTURO BLASUTTO, ŽRTEV CERKVE

PRE ANTONI BELLINA

Ko ne bi prebral, da je don Arturo Blasutto iz Viškorše pri Tipani umrl 17. septembra 1994, bi mogoče niti ne vedel, da je kdaj živel. In tako ne le jaz.

In vendar je zemeljska legenda tega božjega služabnika škandalozno dramatična, kot je sicer škandalozno tudi samo evangeljsko sporočilo.

V enainosemdesetih letih življenja (rodil se je 23. oktobra 1913) je don Arturo osemnajst let opravljal dušnopastirsko službo. Ta skušnja se je boleče iztekla. Ostanek življenja je prebil doma.

V Osojanah je preživel težka vojna leta in dan za dnem doživljal skrivnost Utelešenja - tudi v kulturi. Služil in pomagal je vsem, ki so ga prosili pomoči. Ocenjeval je položaj in potrebe, ne pa ideološko prepričanje. Tako je sledil Evangeliju, a skriti patrioti mu tega niso odpustili in ga kot titovca pognali v beg.

Leta 1946 se je za don Artura začela druga - in zadnja - faza na Lesah. Njegova krivda? Enostavno ta, da je pri bogoslužju uporabljal jezik ljudstva. In začele so se obtožbe, preiskave, obrekovanja, sramotilne kampanje v krajevnem in vsedržavnem tisku.

Škof Nogara mu je dajal v podpis izjave o zvestobi italijanstvu, da bi brzdal zlobneže, ki v njem niso našli ničesar, za kar bi ga lahko obsodili.

Brigadir v Klodiču je dejal: "Se don Arturo parlasse in italiano non avrebbe nessuna accusa" (Ko bi don Arturo govoril italijansko, bi ga ničesar ne obtoževali).

Kljub doslednosti tega duhovnika in njegovi nedolžnosti mu je videmska kurija odvezla župnijo in don Arturo je moral poiskati kos kruha in trohico razumevanja pri domačih, farizejsko podporo škofa pa je odklonil.

Imel je dvainštirideset let: bil je torej mnogo mlajši kot številni duhovniki, ki še danes opravljajo svojo službo.

Sprva je maševal v cerkvi, a brez zvonjenja; pozneje so mu odklonili tudi cerkev. Živel je tako v poniževalni konfinaciji, ki je trajala kar štirideset let.

Kalvarija don Artura je enaka kalvarijam Stepinca, Mindzentyja, Berana. Ali preprost duhovnik trpi manj kot kardinal? A vendar je pri tem pomembna razlika: kardinale so obsodili ateistični režimi in jih imamo za mučence, don Artura je obsodil demokrščanski režim in sama cerkev in je torej brez možnosti odveze.

78

Tisti, ki niso trpeli zaradi Evangelija, fašisti, demokristjani, italianissimi, partizani, gladiatorji in tudi vohuni so dobili svoje plačilo. Če so bili duhovniki, so dobili kavalirski križec in rdečo ovratnico monsinjorja ali kanonika.

On pa - ki je gotovo živel bolj v skladu z Evangelijem - je bil obsojen brez procesa in brez priziva. Nadškof Nogara je naredil najhujše: vzel mu je župnijo. A tudi škofje, ki so prišli za njim, niso bili bolj usmiljeni. Niso mu dali ne vasice ne naslova, če nič drugega v zadoščenje in zahvalo domačim, ki so zanj skrbeli.

Leta 1956, ko je prišel Zaffonato, je Blasutto imel triinštirideset let.

Leta 1973, ko je prišel Battisti, jih je imel šestdeset. Še vedno je bil pri moči.

Kar se tiče cerkvenega naslova, bi mu don Arturo gotovo delal večjo čast kot marsikdo drug, ki je bil z njim poplačan v svoji karieri.

Škof je zanj našel besede pohvale in odobravanja, ko je bil v krsti. Ali ni to prepozno, posebno zanj, ubogega Kristusa? Na misel nam pride tista strašna stran iz Evangelija, kjer farizeji slavijo

mrtve preroke, obenem pa priznavajo, da so sinovi tistih, ki so preroke morili (Mt 23, 28-31). Kmalu bodo spet jokali nad praznim semeniščem.

Ali lahko prosimo za drugo seme, ko smo tako zapravljali vse to božje seme?

Ali nas lahko Gospod usliši?

Saj sta semenišče in škofija tista, ki Ga potrebujeta, ne pa On nje. Po mojem mu bi bilo lažje, kot je zapisano, obuditi Abrahamove otroke iz kamnov (Mt 3, 9).

Manj truda bi zahtevalo in dalo bi veliko več zadoščenja.

VAŠA DUŠA ŽIVI MED NAMI

Don Arturo ste šou ledat Boavo srenčjo, a vaša duša živi med nami.

Vi ste šenjè parišče vilazima za našo srenčjost.

Spoznau ste težko hodienje, tarde besiede; nosou ste križ mračnih dni!

Ste se nabrau souz, ko brati oltarja Vam niso bili bratri. Tej Krist ste zbirou čarne robide tou Vas.

Močou ste.

80 Ma nas, Buoh Vam odpira vrata raja,

Vam daja besiedo rož,

Vam daja njea sveto roko,

Vam zdravi trudosti an lomienja vej naših krajev.

Žejan resnice, sin Veškuorše, ste branou besiedo, korenine, pot sarca naših ljudi.

Čist odhajate počivat od maltre, ke ste nosou tej Buoh prubit na liesu križa.

Hodou ste po rauni poti, poženani od luči božje milosti.

Z vašo dobruoto anu z dielam, bomo karstili siemana novih dni.

Buoh Vam lone za besede jutra, kruha, sonca anu vedrine, ke ste posjau med nami.

Zbuan, Don Arturo, naj Vam bo lahna zemlja

Vaše Viškuorše.

Zadnji pozdrav v slovenskem tipanskem narečju, ki ga je podal duh. Renzo Calligaro med pogrebnim obredom gospoda Blasutta.

PRE ŽEF
GOSPOD JOŽEF JUSSIČ (JUSIČ)
FRANC RUPNIK

Gospod Jožef Jusič je bil rojen v Ažli 8.4.1873, študiral je v Čedadu in Vidmu in bil posvečen v duhovnika leta 1899 v Vidmu, služboval je po mnogih župnijah v Benečiji, potem na Pečinah v Goriški nadškofiji, na koncu v Kredu, kjer je tudi umrl 20.10.1964 in bil tam pokopan.

81

Ker je že leta 1994, potekalo 30 let od njegove smrti, a se spodobi, da ne bi bil pozabljen, je prav, da mu Trinkov koledar posveti nekaj vrstic.

Vreden je spomina zaradi originalnosti, dolgega in zelo pestrega življenja, pa tudi zaradi ljubezni do ljudi, narave, sadjereje in preprostega, skromnega življenja.

Ko je bil še župnik na Pečinah in v Kredu, je ljudem zelo rad pripovedoval tudi ob nedeljah pri pridigi svoje dogodivščine, ki so v jedru zelo smešne, sam pa jih je imel za zelo tragične. Sodbo prepuščam potrpežljivemu bralcu.

Iz zgodnjih otroških let je rad pripovedoval, kako je hodil v šolo v Čedad.

Mati mu je vsak dan dajala nekaj centezimov, da bi si kupil malo kruha. On pa je te centezime menjaval v kovance po 50, 100 in

več lir ter jih potem doma skrbno hranil v luknji pod lesenim stropom, za katero je vedel samo on. Tega denarja se je nabralo počasi že kar precej. Začel je že delati načrte, kaj si bo lepega kupil. Pa so nekega dne drugi njegovi bratje in sestre skakali in se igrali nad kamro, mati pa je spodaj ravno molila in prosila Boga, da bi dobila kje nekaj denarja za novo krilo, ki ga je bila potrebna...

“Kar se vsujejo ravno pred njo tiste moje prihranjene lire!...”

Mati je vsa iz sebe pokleknila, pobirala lire in vzdihovala: “O, ljubi Bog, bodi zahvaljen za ta dar, hvala Ti, tako sem bila potrebna novega krila, zdaj si mi pa pomagal, hvala Ti...”

Mati je potem govorila o tem čudežu še z vsemi sosedomi in to večkrat.

Mali Jožek pa je vstran gledal in skrivaj jokal... Nikdar v življenju ni materi povedal, kako je bilo s tistim “čudežem”...

- 82 Ko je po končani osnovni šoli stopil v semenišče, je silno naglo rastel. Hrana pa je bila pusta in nezadostna. Nikdar se ni mogel najesti do sitega. Že proti koncu bogoslovnega študija je zato resno zbolel. Sklenili so, da ga bodo posvetili v duhovnika predčasno, da bi vsaj umrl kot duhovnik. A bal se je, da niti tistega dne ne bo dočakal. Zato si je v sili pomagal tako, da je hodil ponoči, ko so vsi zaspali, krast kruh iz mizice, kamor so ga spravljali semeniški hlapci zase. Tik pred posvečenjem pa mu vest le ni dala miru in je o tej kraji povedal predstojnikom v upanju, da ga ne bodo kaznovali. A malo je manjkalo, da ga niso izključili in da ga ne bi nikdar posvetili...

Dobil je službo kaplana v obmejni župniji v Benečiji. Ob meji je zmeraj cvetelo tihotapstvo. Zato si tudi on ni delal moralnih problemov in večkrat skočil v Avstrijo po razne cenejše stvari, da je malo bolj dostojno živel. Toda nekega večera, ko se je začelo mračiti, ga je zasačil financar in ga začel loviti, da bi ga ujel. Toda pre Žef je bil daljših in urnejših nog. Zagrabil je financarja za pe-

lerino, mu jo ugrabil, se z njo pokril, da bi ga ne mogel spoznati in jo ucvril naravnost domov v posteljo.

Naslednjega dne pa je prišel k njemu na obisk isti financar in začel na dolgo pripovedovati, kako ga je bil prejšnji večer neki kontrabantar napadel in mu vzel pelerino...

Pre Žef je samo molčal in pomilovaje gledal financarja, naslednje jutro pa je pelerino takoj odnesel v spovednico. In tam mu je dolga leta lepo koristila pozimi, da mu je grela premražena kolena...

Nato je dobil službo kaplana ob Idrijci (Iudrio). Takrat se je italijanska vojska mrzlično pripravljala na vojno. Ceste so bile vedno polne kolon vojakov. Pre Žef je pa že takrat uporabljal za svojo službo kolo. Tako je hitreje in z manjšim naporom prišel do različnih cerkva. Nekega dne se mu je zelo mudilo. Bal se je zamuditi. Pri tem je pozabil na nevarnost vojaščine na cesti. Pridrvel je okoli nekega ovinka in nenadoma zagledal kolono vojakov z mulami... Ni bilo časa misliti. Kar avtomatično je zavil v deročo vodo in po njej z eno roko plaval, z drugo pa reševal kolo. Kmalu mu je uspelo, da se je rešil na suho in potem spet na cesto in naravnost domov se preobleč. Vojaki pa so kar obstali in gledali čudo takega akrobata...

83

Strašnega italijanskega poloma v Kobaridu se pre Žef spominja takole: vse Italijane so takrat strašili, da jih bodo Avstrijci pobili in požrli. Ko so videli, kako bežijo vojaki proti Čedadu in naprej, je prijela panika tudi ljudi. Drenj na cesti je bil grozen. Dol so bežali vojaki iz fronte, gor so silili drugi na pomoč, a niso mogli naprej. Reka ljudi jih je kar odnašala s seboj navzdol. Ljudje so ropali drug drugim, kar jim je prišlo pod roke. Tudi pre Žef se je odločil, da beži pred Avstrijci dol v Furlanijo. Napregel je v voz svojo pridno kravico, nametal nanj nekaj hrane in obleke in odrinil. Ko je zagledal pred seboj, kako kradejo civilom vozove, se je hitro umaknil vstran, vzel iz kletke kokoš, jo zaklal in z njeno krvjo poškrpil rjuho, v njo zavil svojo majhno nečakinjo in jo

položil na voz. Vsak, ki je pogledal na "ranjeno" deklico, se mu je zasmilila. Nikomur ni prišlo na misel, da bi ranjenko vrgel z voza in ga vzel. Tako sta srečno bežala precej daleč proti Tilmentu. Potem že ni bilo več potrebno, da bežita naprej. Avstrijci so jima bili za petami in... niso ju pojedli... Kmalu sta bila spet doma, oba živa in zdrava.

84

Po vdoru pri Kobaridu je ležalo vsepovsod ob cestah in po polju polno ostankov orožja, ki so ga bežeči vojaki odmetavali. Nekega dne je pre Žef zagledal ob cesti lep kupček škatel. Misleč, da gre za kakšne dobre konzerve, si jih je naložil polne žepe. Ko je prišel domov, ga je slučajno srečal vojak in ga vprašal, kaj da nosi v prenapoljenih žepih suknjiča. Zbal se je preiskave in kazni, če bi stvar prikrival, pa se je začel ponižno opravičevati, češ da je bil lačen, da je našel ob cesti te konzerve in jih vzel. Naj bi mu to oprostili, ker ni kradel. Toda vojak ga je že pri prvi "konzervi" prestrašeno ustavil in mu ukazal, naj bo čisto pri miru, naj se stvari v žepih ne dotika več, saj to niso bile konzerve, temveč zelo nevarne ročne bombe! Pre Žef je bil blede kot zid in trd kot štor. Vojak pa mu je previdno olajšal žepe ter rešil njega in sebe...

Ta šola bi pre Žefu lahko zalegla. In tudi je. Takih stvari se ni več dotaknil. Toda imel je v cerkvi zelo skromno večno luč. Po drugih cerkvah je videl povsod, kako lepe medeninaste večne luči imajo. Pa zagleda nekega dne, kot nalašč, ob cesti neko medeninasto okroglo stvar. Prepričan, da kaj takega ne more biti spet bomba, jo je vzel in doma takoj dal v primež in začel piliti nekaj, kar se mu je zdelo, da bi bilo pri večni luči odveč. Vrata je imel odprta. Mimo je peljala cesta. Pa pride mimo sosed, ki ga je vedno rad ogovarjal in pozdravljaj, takrat pa samo zavpije: "Pre Žef, dajte pilo sem!" Branil se je začudeno, češ, kaj ga je danes prijelo. Sosed pa reče: "To ni navaden ostanek izstrelka, to je neeksplozivna nevarna raketa..." Že drugič mu je Bog rešil življenje na čudežen način...

Avstrijska vojska pa je bila lačna. Večkrat tudi žejna. Tudi ljudje so skoraj stradali. Vina pa je bilo tudi med vojno vedno dovolj in še prodati ga je mogel kaj.

Nekega dne pa so vojakom pripeljali veliko količino hrane. Pre Žef je videl edinstveno priliko, da bi prišel do hrane z zamenjavo. On toliko sodov vina vojakom, oni njemu toliko moke in drugega. Zamenjava je bila poštena. Obe strani sta bili zadovoljni.

Toda vino ima eno slabo lastnost: da se ga človek "nabere"... Tako je bilo tudi s tistimi vojaki. Prišel je komandant in jih našel nesposobne za karkoli. Vprašal je, kje so dobili vino. Vojaki so raporirali po pravici in resnici. Toda komandant je pre Žefa obdolžil poskusa onesposobitve avstrijske vojske! Moral je na "naglo" vojaško sodišče in to ga je takoj obsodilo na smrt z ustrelitvijo!... Komaj je pre Žef izprosil, da so mu dali nekaj dni časa, da je o tem obvestil Ordinariat in Čedajski kapitelj, ki ga je takrat vodil znani dobrotnik Beneških Slovencev, Msgr. Liva. In prav on je posredoval pri avstrijski komandi, da so ga oprostili kazni in drugih nevesčnosti. Tako se je pre Žef že tretjič rodil...

85

Avstrijska vojska pa je začela pobirati ljudem tudi živino. V vasi so že pobrali skoraj vse. Z dneva v dan je to s strahom pričakoval tudi pre Žef. Ko je pomislil na pridno Ciko, ki mu je že toliko let dajala najboljše mleko, se mu je zasmilila. Začel je tuhtati, kako bi jo rešil, kam bi jo odpeljal na varno! V glavo mu šine misel: kaj pa, če bi jo dal v shrambo pri kuhinji? Dovolj je velika, okna nima, da bi kdo gledal vanjo. Ni bilo časa za odlašanje. Spraznili so jo vsega nepotrebnega, vrata sneli in namesto njih obesili čez odprtino razne zavese, deke, stare talarje... Zvečer je peljal kravo po blatu proč od hleva, da so videli vsi, da je šla krava proč ali da so jo odgnali vojaki, potem pa je z njo zavil po travi okrog župnišča in skozi kuhinjo v shrambo, kjer jo je čakal priboljšek. Pohlevna kravica se ni upirala. "Nanesli smo ji še dovolj sena in trave, ji dajali od ostankov hrane, kaj boljšega, in sploh ni mukala. To je bilo dobro." A nekaj drugega nevarnega so opazili. V kuhinjo je udarjal vedno močnejši smrad po gnoju. Kaj zdaj? Pre Žef se je

spomnil, da je mati doma preganjala slab duh po mleku, ki je prekipelo, tako, da je dajala na ogenj malo sladkorja. Poskusil je in uspelo je.

Ne dolgo zatem je Avstrija propadla, vojaki so zdaj bežali v drugo smer. Nevarnost za kravico je bila mimo. Ko je bil pre Žef gotov, da mu nihče ne more ničesar očitati, je zbral ljudi po vasi, da so prišli pred župnišče. Sami niso vedeli, zakaj. Takrat pa je pre Žef slovesno pripeljal Ciko skozi kuhinjska vrata.

Vsi so ostali odprtih ust. Malce nevoščljivi so sklonili glave, potem pa pošteno priznali: "Zdaj se vidi, kaj pomeni, če je človek učen!"

86 Ali se je kdaj človeku zgodilo, da je bil pijan, če ni pil preveč? Ne, bi rekli, razen če ni alkohola pil na tešče ali če je že zasvojen. Toda, da bi bil kdo pijan, pa še pokusil ni alkohola, to se zdi nemogoče. Pa vendar se je to zgodilo celo duhovniku, pre Žefu. Bilo je tako. Nekega dne so se zbrali trije sobratje in se zapeljali na obisk v Prvačino pri Gorici, kjer je služboval rojak Drekonja. Obiska je bil silno vesel. Pripravil jim je izvrstno kosilo. Dolgo so se pogovarjali in peli. Ko so se poslavljali, je stisnil še vsakemu v roke steklenico dobrega tropinovca. Domov je pre Žef prišel zelo pozno. Brez večerje je šel v sobo, postavil steklenico žganja v kot pri omari, odmolil, se ulegel in kmalu prav trdno zaspal. Ko se je zjutraj prebudil, je bilo sonce že visoko. Preslišal je zvonjenje "svetega jutra" in vabilo k maši. Ko je naglo skočil s postelje, mu je kamra kar zaplesala pred očmi. Opotekel se je po sobi in se komaj ujel... Kaj se je vendar zgodilo z njim? Ima vročino? Nenadoma mu oči padejo na mokroto pri omari. Steklenica prevrnjena in prazna... Je prišla mačka v sobo in to naredila? Ne, okno je zaprto. Potem se počasi domisli, da novo žganje rado vrže zamašek ven in žganje spuhti ali se razlije. To se je zgodilo, prav to!

Toda zdaj je tu druga velika težava. Naj gre maševat v takem stanju, potem ko je že davno mežnar odzvonil, nekaj ljudi pa je le še čakalo v cerkvi. Pohujšanje bi bilo preveliko in nikogar bi ne

mogel prepričati, da ni bil pijan od pitja, pač pa od vdihavanja. Kmalu bi o tem govorila vsa Benečija. Udarilo bi na ušesa škofa in kmalu bi bil dekret tu: pre Žef takoj še naprej bolj visoko v hribe! Bog mu je dal bolj pametno rešitev: komaj je popil malo črne kave in se mu je v glavi malo skadilo, se je napravil, vzel palico, naročil kuharici, naj gre povedat v cerkev, da je odšel na obisk k sobratu in da ne bo maše. Toda h kateremu naj gre? Komu naj dela nadlego cel dan?

Odločil se je, da bo tisti dan obiskal vse župnike v Nadiških dolinah. In to je tudi izpeljal. Več časa je bil ponosen na ta edinstveni podvig in se pohvalil v neki družbi. Pa mu ni nihče verjel. Moral je staviti nekaj litrov vina, naj se o tem sami prepričajo. In stavo je dobil!

Ko je kaplanoval v Benečiji, mu je nekaj časa stregla in kuhala mlada nečakinja. Bila je lepa, prijazna in zgovorna. Kmalu se je neki fant iz vasi zaljubil vanjo. Hodil jo je obiskovat podnevi. Tudi večkrat na dan. Pa še ponoči ni imel miru. Neprestano so se mu misli vrtele samo okoli nje. Pre Žef je bil nekaj časa vesel te lepe ljubezni dveh mladih src. Toda ko je prihajalo tudi do vedno pogostejših objemčkov in poljubčkov, in povrh še do nočnega vasovanja pod njenim oknom, tudi pre Žef ni imel več miru. Videl je, da je za zrelo ljubezen še prezgodaj. Za grešno ljubezen pa tudi ni mogel biti odgovoren pod farovško streho. Toda, kako rešiti ta problem? Da bi nečakinji za vedno zagrenil življenje tako, da bi jo surovo spodil domov k bratu, bi bilo prekruto. Ubral je drugačno pot. Dal je poklicati nečakinjo domov, češ da jo tam potrebujejo za neko nujno delo. On se pa že prej ni bril več dni. Ko je nečakinja odšla tako, da fant ni za to zvedel, je pre Žef šel spat v njeno sobo in čakal. Ni bilo dolgo, ko je zaslišal rahle udarce po šipah in šepetajoč glas: "Ljubica, pridi, odpri mi okence." Noč je bila temna kot v rogu. Pre Žef je hitro vstal, odprl okno in kmalu sta ga dve močni roki objeli čez ogrnjene rame. Potem pa se je sklonil k njegovemu licu in nanj pritisnil svojo kosmato brado... Fant je telebnil z lojterc na tla in nekaj časa mrmral in vz-

dihoval. Pre Žef pa mu pravi: "Ali naj grem po sveto olje?"... Ni ga bilo treba. Fant je odšepal domov in ga od tedaj ni bilo več v vas, v župnišče, čeprav se je nečakinja vmila...

Kasneje se je pošteno poročila in pre Žefa zapustila samega.

Pre Žef pa si je kmalu poskrbel drugo kuharico, že bolj priletno dekle iz vasi. Dobro je kuhala, imela vedno vse lepo pospravljeno, bila postrežljiva do vseh in vedno prijazna. Pre Žef je bil z njo zelo zadovoljen. Toda čez nekaj mesecev ga je začelo nekaj silno motiti. Opazil je, da so bili od njenega prihoda v župnišče sodčki vina kaj kmalu prazni. Pogledal je pipo, tla. Nikjer nobenega znamenja, da bi vino odtekalo v tla. Ključ od kleti je bil vedno na svojem mestu v kuhinji in klet zaklenjena. Temu mučnemu vprašanju je pre Žef sklenil narediti konec tako, da se je nekega dne napravil in kuharici rekel, da gre na obisk k sobratu. In šel je res mimo okna farovža, da je kuharica videla, da odhaja, potem pa je naglo smuknil okoli hiše nazaj v klet, jo previdno odprl z drugim ključem, stopil vanjo in se skrtil za večji prazen sod. Ni minilo pol ure, ko ključ zaškrtal v vratih in v klet stopi kuharica s svečko v eni roki in kozarcem v drugi. Stopi k sodčku, pipa prijetno zaškriplje in tanek curek zveneče curlja v kozarec z vedno višjim tonom do vrha. Potem primakne kozarec k očem in mehko nazdravi: "Na zdravje! Tudi gospodu župniku!..." Takrat pa se iz za velikega soda dvigne kot črna prikazen dolga postava pre Žefa in reče: "Bog ga živi!"... Sliši se še samo en "ojoj", žvenket kozarca na tleh in padec telesa... Pre Žef je kuharici pomagal pokonci. Toda bila je do kraja ponižana. Ni vzdržala več. Odšla je drugam. Sodčki pa so "puščali" manj.

88

Pravzaprav je potem pre Žef odšel drugam, celo v drugo škofijo - Goriško. Znal je zelo dobro slovensko. Bil je eden redkih, ki so tudi učili še zmeraj po slovensko, kljub prepovedi. Nadškof Margotti mu je dodelil manjši vikarjat na Pečinah nad dolino Idrije. Ljudje so ga bili veseli. Vse je prihajalo k maši redno.

Prav tako k nauku. Ni bilo nobenih pastoralnih svetov, ne pastoralnih izpopolnjevanj in tečajev. Ob nedeljah in praznikih je bogoslužje povzdigoval dober pevski zbor. Ljudje so bili vneti za narodno kulturo, to veliko dediščino rojaka, misijonarja, pisatelja J. Filipa Kafola. Le pri mašnih pridigah je večkrat opazil, da se ljudje nekam veselo držijo. Ni pa mogel odkriti vzroka za to. Ko pa so neke nedelje dekleta prasnila že v glasen smeh, jih je bolj grdo pogledal. Po maši, ko so se zunaj še pogovarjale med seboj, pa jih je naravnost pokregal zaradi nelepega vedenja na svetem kraju. Dekleta pa so mu ponižno povedale: "Ja gospod, zakaj ste pa nas tako grdo ogovorili? Zakaj ste rekli, 'dragi mladeniči in mladice'... ali ne veste, da pri nas 'mladica' pomeni svinja?" Pre Žef pa se ni zbehal. Rekel jim je nazaj: "A tako... nisem vedel, a zdaj ko vem, vam bom še tako rekel, če ne boste dostojne, sramežljive in poštene"... Nekoč se mu je tudi nekam dvoumno zareklo: "Naš Gospod Ježuš Krištuš je za nas umrl na griži"... A takega Žef ni priznal. Rekel je, da se kaj takega lahko zgodi samo Avstrijcem in Nemcem...

89

No, pre Žef se za take malenkosti ni veliko brigal. Svoj čas je koristno uporabljal za kaj boljšega. Kljub dvomu ljudi si je zastavil načrt, da bo na Pečinah, to je na nadmorski višini 650 m, vzgojil breskve tako, da bodo tudi dozorele. In kmalu mu je uspelo, da je zares vzgojil okrog 6 vrst breskev. Zaradi tega je zaslovel po vsej Tolminski in Goriški ter dobil prvo nagrado za sadjerejo. Rad je spodbujal k temu koristnemu delu tudi druge kmetovalce. Sam je na Tolminskem cepil nešteto sadnega drevja in lešnikov. Imel je pač svoje strokovne tajnosti, ki jih ni popolnoma odkril nikomur in so šle z njim v grob. Svoje sadje in druge pridelke pa je rad poklanjal celo goriškemu nadškofu Margottiju, ki mu je za obiranje pošiljal klerika na počitnice.

Pre Žef je pasel na Pečinah dobre ovčice, ki so se pustile pasti, pa so tudi njemu, pastirju, dajale vsega, kar so imele, tako da je

lahko dostojno živel. Ko pa je za to dobro stanje župnije zvedel goriški nadškof, je ta vikariat leta 1935 povišal v pravo samostojno župnijo, neodvisno od matere fare na Gori. Seveda je to staro "mater vseh cerkva tja do Idrije" nemalo bolelo tudi zaradi zmanjšane bere, vendar se je kmalu vse pomirilo. Ko je prišel škofov dekret, ga je pre Žef slovesno objavil pri maši. Ta dan je bil na Pečinah velik praznik. Vso cerkev so zunaj in znotraj prebelili, obnovili spomenik J. Filipa Kafola pri zvoniku, cerkev okrasili z venci, povabili več sosednjih gospodov, zvonili in pritrkovali več dni. Zgodovinski dan za Pečine vsekakor! A pre Žef je kmalu naslednjo nedeljo ljudem tudi določno razložil, kaj to pomeni. Ne gre samo za papir, ki se prebere in spravi v arhiv, temveč za dejanja! In sicer: kdor je prej moral dajati pol štruce masla, ga bo moral odslej dajati celo štruco; kdor je dajal pol mernika pšenice, ječmena ali ovsa, bo moral odslej odrajtovati cel mernik!... Veliki začetni ponos samostojne župnije je kmalu splahnel. Seveda pa je potem vedno bolj, ko je gospod Jusič natančno zapisal in zahteval vse, kakor zapisano! Zbudili so se jim spomini na dvestoletno upiranje in puntanje Tolminskemu grofu. Zbudili so se spomini na vero, da jih bodo rešili teh jarmov Francozi, pa so jih še bolj ropali. Spominjali so se obljub, ki so jih dali Italijani po prvi svetovni vojni: spoštovanje jezika in pravice... potem pa jih je hotel fašizem požreti... Zdaj še ta čast: župnija! In zopet samo: odrajtuj, odrajtuj... Dajali so, kar so mogli, na svojo novo župnijo pa niso bili več ponosni kot v začetku.

Gospodu Jusiču (odkar je župnik, ga imenujemo kar tako) je na Pečinah časa vedno ostajalo. Ni imel nad seboj neprestanega pritiska škofijske prenove. Pa tudi malo gibanja zunaj v lepi šentviškogorski naravi, po slikovitih dolinah in gričih, je potreboval. Zato se je pridružil lovcem tega kraja. Dobil je dovoljenje za nošenje puške in večkrat stopil v Drago ali Predrago, pa še mimo Pravice (imena dolinic) in tudi včasih prinesel domov kakšnega zajca v veliko svoje zadovoljstvo in veselje kmetov, da je tako pomagal obvarovati kak zelnik številne lačne divjadi.

Največkrat pa je gospod Jusič prihajal domov s svojim zvestim Pubijem s povešeno glavo. Nič posebnega! Saj se je tudi z drugimi lovci godilo in se še danes godi prav tako. Zmeraj potem pravijo, da je čisto malo manjkalo, pa bi ga bili ustrelili... manjkalo pa je prav vse. Nekega dne pa je gospod Jusič prišel domov, ravno ko je na vasi stala skupina fantov. Kljub vsemu spoštovanju do gospoda župnika ga je eden izmed teh začel malce zasmehovati: "Kje ste pa zajca pustili? Koliko je manjkalo, da ga niste zadeli?" Gospod Jusič je bil takih zafrkavanj že vajen. Rekel jim je: "Rad vam bom odgovoril na vaše vprašanje, toda šele potem, ko boste vi meni odgovorili na tole uganko: kar sem ulovil, sem tam pustil, kar pa nisem, sem domov prinesel"... Pobje so se spogledavali, šepetali nekaj med sabo, češ če je tako, potem je gospod župnik neumen, da je pustil v gozdu, kar je ujel, kar pa je prinesel domov, mora biti tako majhno, da si je dal kar v žep, morda kakšnega vrabca? Gospod Jusič se je samo hudomušno smehljaj in odmikaval. "Ne, ne, nič takega. Dam vam en teden časa za premislek. Pridite mi povedat v farovž. Dam vam še kakšno nagrado za to." Minil je en teden. Nobenega blizu. Srečal jih je spet na vasi in jim dal še en teden časa za ugibanje. Obljubljal jim je še večjo nagrado. Ko pa je minil še drugi teden, jih ni hotel več mučiti in jim je sam razkril skrivnost. "Ker ni bilo divjadi, sem si srajco slekel in bolhe pobijal. Nekaj sem jih ulovil in zmečkal ter vrgel stran, druge so mi poskakale drugam in se mi poskrile, te sem gotovo prinesel domov, saj sem jih kmalu potem spet čutil na svojem telesu, ko me srbi zdaj tu zdaj tam..." Fantom so se povedsili nosovi. Za malo se jim je zdelo, da tako enostavnega vprašanja niso mogli rešiti in bili so še ob obljubljeni nagrado.

91

Gospod Jusič je bil že kot bogoslovec na smrt bolan in nikdar ni bil prav trdnega zdravja. Ampak z umirjenim življenjem, gibanjem v naravi in božjo pomočjo si je zdravje tako utrdil, da je dosegel celo 92 let starosti. Toda na desni roki ga je zagrabil močan revmatizem in mu dva manjša prsta tako skrivil, da ju ni mogel več zravnati. Hodil je k zdravniku, si delal razne kopeli,

mašaže, pa ni pomagalo nič. Najbolj nerodno mu je bilo pri maši, ko mu je štrlel pokonci sam sredinec. Palec in kazalec sta itak morala biti po spremenjenu stalno skupaj po takratnih liturgičnih predpisih. Toda gospod Jusič, ki je bil vedno blag in krotak, se ni zato pritoževal čez Boga. In glejte, kaj se zgodi, če je človek Bogu vedno vdan in se čeženj ne pritožuje...

Nekega dne je zopet šel na lov in prišel v zelo strm kraj. Nenadoma se mu je spodrsnilo, padel je in začel vedno bolj naglo drseti in se valiti nizdol po strmini. Spustil je puško iz rok in se skušal uloviti z obema rokama. Toda vse zaman... bil je že tik nad prepadom in že obujal kesanje nad grehi pred gotovo smrtjo, pa se mu zatakneti tista dva bolna zvita prsta za neko korenino... in njegove nesrečne vožnje navzdol je bilo k sreči konec. Hvala Bogu! Od tedaj naprej je za nadlogo skrivljenih prstov še samo hvalil Boga...

Gospod Jusič je bil kot župnik na Pečinah napreden sadjerejec, kot smo videli.

- 92 Pa tudi v drugih ozirih je bil vedno malo pred drugimi duhovniki v dohitevanju razvoja. Ker je kraj Pečine hribovit in visoko nad dolino Idrijce, mu je staro izrabljeno kolo prišlo prav samo v Planoti ali po klancu navzdol. Navzgor je bilo prestrmo za vožnjo, navzdol pa prenevarno zaradi pomankljivih zavor. Po dežju, ko je bila cesta mokra, si je pomagal s kakšno vejo, ki jo je privezal za kolesom; po suhi cesti so se pritoževali cestarji, ker je tako spravljal pesek s poti in sam je bil po vožnji do Slapa zadaj čisto bel po hrbtu, po dolgi črni suknji. Ker je bil gospod Jusič zelo gospodarski, si je počasi prihranil nekaj denarja in si, kot prvi na Planoti, kupil motor. To je bila senzacija za fante in otroke! Komaj je motor vžgal, se je iz hiš vsula cela vrsta otrok in ga občudovala. Ko se je vračal iz doline, so stegovale vratove ženske na njivah in bile ponosne na svojega naprednega župnika. Kajti gospod Jusič se ni nikdar vozil naokrog po deželi in pohajal z motorjem. Vedno je delal le razne usluge ljudem, koga zapeljal k zdravniku, ali ga šel poklicat, peljal koga na postajo, na urade, po nakupih. Vedno je bil ljudem na razpolago za uslugo.

Nekoč pa se je zgodilo, da je prav z motorjem rešil kasnejšega razočaranja neko dekle, ki je bila že tik pred poroko. Gospod Jusič se je vračal iz Mosta proti domu. Na ravnini pred Slapom ob Idrijci je zagledal, ko je bil še daleč, pred seboj fanta in dekle, ki sta hodila vstric, dekle na desnem robu ceste, fant bolj po sredi.

Bolj se je gospod Jusič bližal peščema, bolj je pričakoval, da ga bo fant slišal in se umaknil proti desnemu robu ceste. Pa nič. Na primerni razdalji je zatrobil na svojo hupo. Pa spet nič. Fant se je pomikal celo še bolj proti levi strani ceste. V zadnjem trenutku je zatrobil še enkrat, toda ni bilo več časa. Že je zadel z desnim delom krmila paket, ki ga je fant nosil v levi roki in paket je odletel daleč na travnik. Pa tudi g. Jusič je komaj obdržal ravnotežje, da ni padel. Lovil se je desno, levo in zavozil na bližnji travnik, od tam pa s spretno vožnjo nazaj na cesto tik pred prestrašena zaročenca. Malce nejevoljen ju je vprašal: "Ja, kaj nista slišala motorja in hupe? Zakaj se ti fant nisi umaknil?" "Ja, ja, jaz sem slišala, pa mislila sem, da sliši tudi fant in se bo že pravočasno umaknil." "Zakaj se potem nisi umaknil?" je vprašal še enkrat fanta. "Jaz vas nič ne razumem, kaj pravite. Morate govoriti bolj počasi in na glas. Jaz namreč ne slišim dobro..." Dekle ga je samo začudena pogledala in se skoraj kesala, da mu je že obljubila, da ga vzame. Potem pa je le zmagala zaljubljenost in sprijaznila se je tudi z gluhoto fanta. Ampak v tej "sreči v nesreči" jo je gospod Jusič rešil kasnejšega razočaranja v zakonu. Tekla je celo na travnik in fantu dala zavoj, v katerem so bili poročni čevlji.

Življenje g. Jusiča je bilo torej precej bolj pestro in razgibano, kot je bilo znano v rodni Benečiji. Tu so ga ljudje v glavnem poznali le kot spretnega ptičarja. Ni bil sicer izjema. Skoraj vsi duhovniki so se radi bavili s tem športom. Pa ne samo po Benečiji. Tudi na Bovšem in Kobariškem je bila znana ta slabost že pred 200 leti in večkrat je bila ožigosana od škofov kot neprimerna za duhovnike. Gospod Jusič, ali takrat še pre Žef, pa je imel neko posebno tehniko, s katero je privezoval na kolo mnogo kletk in tako opremljen hodil okrog pobirat ptice, ki so se ulovile na limanice,

ki jih je bil že prej nastavljal na raznih krajih po vejah. Nekoč se mu je zgodilo, da je tako otovorjen na nekem ovinku padel. Kletke so se mu odprle in ptice odfrčale... On pa se je nič kaj pobožno mrmraje pobiral s tal, si čistil črno suknjo in naravnal krmilo, da se je odpeljal domov... prazen. To so videli ljudje, skriti za grmom, tega pa ni sam nikdar in nikomur pravil, ker morda ni smatral, da bi ta zgodba spadala k drugim bolj poučnim in tragičnim, ki jih je v pridigah rad ponavljal v veliko veselje posebno moških v Kredu, Breginju in v Kobaridu, ko je prišel nadomestovat kakšnega duhovnika.

94

Prvič sem slišal g. Jusiča pripovedovati te zgodbe leta 1954 na Ponikvah. Vprašal sem ga, če jih ima napisane. Ker je povedal, da še ni imel časa ali da ni našel nikogar, ki bi te zgodbe napisal, sem jih zapisal in mu poslal en izvod, prepričan, da ga bom razveselil. Pa je čez čas na poti v Ljubljano prišel k meni v Spodnjo Idrijo prenočit. Podaril sem mu črn klobuk, ker je bil njegov precej zaznamovan od apostolskega potu in je imel s širokimi štíhi prišit široki krajec. Komaj sem ga prepričal, da je za Ljubljano podarjeni klobuk bolj primeren. Ampak potem, ko se je malo oddahnil in razgovoril, me je začel precej ostro karati, ker da sem iz njegovega življenja, ki je bilo "tragično", naredil "komiko" in da nisem po vsaki zgodbi zapisal, kakšen je moralni nauk zgodbe. Nič ni pomagalo moje izgovarjanje, da sem pač napisal tako, kot sem slišal in da so nauki v zgodbicah več kot jasni. Da bi to svojo napako malo popravil, sem vse te njegove zgodbe spraval lepo v verze in rime. Na koncu vsake sem dodal: moralni nauk je tukaj ta: itd... Poslal sem mu jih v Kred, kjer je nazadnje deloval v pokoju, od tam pa nisem prejel ne graje ne pohvale. To mi je bil dokaz, da je bil s takim "življenjem" vsaj manj nezadovoljen kot s prvim.

Kot krono tem zgodbicam naj dodam še eno, ki najbolj razodeva, kako je bil g. Jožef Jusič skromen, preprost vse do zadnjega. Ko

je leta 1968 slavil svojo biserno mašo v Kredu, je bilo z njim, kakor da bi zapel svoj: nunc dimittis. Zaskrbelo ga je, kaj bo po smrti z njegovim pogrebom, koliko bi stal tukaj, koliko v domači Benečiji. Zvedel je, da bi bil doma pokopan ceneje, pa me je vprašal, če kaj vem, ali je treba res skozi vsako občino, skozi katero bi ga peljali, plačati neko precej veliko takso. Rekel sem mu, da mi to ni znano in naj bi se o tem prepričal direktno. Svetoval sem mu, da bi si sploh ne delal teh problemov, saj so navadno pri nas pogrebi na račun župnije, kjer je kdo deloval ali bival. Ne vem, koliko sem ga prepričal. Ostal je do konca v Kredu, tam lepo zaspal v Gospodu in tam ob vznožju zvonika čaka vstajenje k drugemu, boljšemu življenju poleg vikarja Lapajna in Fona. Bog mu poplačaj za vse dobro, ki ga je naredil za ljudi v domači zemlji Benečiji, na Tolminskem in na Kobariškem. Te skromne vrstice pa naj mu bodo v lep spomin!

Zadnji portret
(10.6.1954)

DARKO IN NJEGOVA UMETNOST

FRANCO FORNASARO

Uvod

O Darku sem že nekajkrat pisal, ob številnih priložnostih sem obudil spomin nanj, večkrat se mi je ponudila prilika, da osvetlim njegovo delo...., ne mine teden ali mesec, da bi se o njem ne pomenkoval v lekarni, ko me obiskovalci sprašujejo po njegovi umetnini, ki se razkošno pne iznad starinskih posod in drugih predmetov, posvečenih zavetnikom zdravstvenih umetnosti. 97

Darko je v meni, njegovo prisotnost zaslutim v mnogih položajih in prostorih, brnijo mi v glavi skupna pogosta razmišljanja; veza-lo naju je globoko prijateljstvo, zakoreninjeno nekje v skupnem obmejnem, večnarodnem poreklu, v katerem se usedajo plasti ne-razumevanja, mržnje pa tudi upov, ki poganjajo iz spoštovanja in skupne vere, ki bi jo v najširšem pomenu besede lahko označil za krščansko-ekumensko.

Zastavila sva bila skupen podvig: knjigo, ki naj bi predstavila njegove "svetnike" in zeli, ki jih le-tem pripisuje ljudska medicina.

Čeprav sam nisem kritik, pa želim tu spregovoriti o Darku umetniku, kajti mnenja sem, da je napočil čas, da strokovnjakom ponudimo širše in celovitejše branje njegovega dela.

Sam sicer soglašam s kritiki; če želimo podati shematični pregled vsega njegovega dela, moramo ločiti troje obdobje:

- obdobje monumentalne plastike;
- abstraktno obdobje;
- figurativno-pripovedno obdobje.

Sam pa bi k tem obdobjem pristavil še eno, in sicer:

- univerzalno obdobje, zadnje obdobje v njegovem življenju, ki ga je zaznamovalo prizadevanje na Japonskem in ki je sprožilo val pohval in nevoščljivosti. Njegova hoja je potemtakem "miselno" šla nekako rakovo pot: večina umetnikov je namreč šla skozi postaje, ki so jih od figuralike pripeljale do abstraktnega (in morebiti še drugih izrazil), Darko pa je stopal v nasprotno smer in že to bi moralo navajati na misel o njegovi genialnosti!

Nekaj besed o Darkovih obdobjih:

- monumentalno obdobje (ali obdobje matere boginje). V njem sega po kamnu, bronu in žgani glini. Vnaša dialektično razmerje med svetlobo in vzdušjem, zanesljivo branje trodimenzionalnega pojmovanja, ki ga vpleta v dvogovor s prostorom: pač malone klasično pojmovanje kiparstva.

- Simbolično-abstraktno obdobje (ali obdobje mlinskih kamnov in totema). Odraža nemara najgloblje in najbolj skrite Darkove spomine, vezane na iskanje lastnega jaza, lastne samobitnosti kot človeka in sina v odnosu do nedoločenega kmečkega in pastirskega sveta. Gre za bistveno, konvencij in stereotipov prosto obdobje.

- Figurativno-pripovedno obdobje (ali obdobje svetih podob). Predstavlja - ob umetnikovem mojstrstvu - njegovo krepko ustvarjalno žilo, ki glino gnete po mili volji, ki jo v rokah "čuti" bolj kot katerikoli čopič, bolj kot katerikoli barvo, bolj kot vsakršno drugo izrazilo.

Kdo se še ni zagledal v svežino in nabitost Darkovega sporočila iz tega obdobja, za katerega se zdi, da odklanja abstrakcijo?

Gre za neke vrste globinsko pogrezanje med svetnike in živali, po

stezi, ki jo s svojimi vejami in sadovi obvladuje Drevo življenja; pogrezanje med navidezno preproste upodobitve Kristusa, Marije in Jezuščka, kot bi šlo za naivca. V resnici se za tem svetom skriva svtopisemsko zaledje, do skrajnih meja prignana teozofija, do usodnih vprašanj o biti in življenju. Kolikokrat sva o tem razpravljala!

Darko mi je ponavadi označil svtopisemski navedek in želel od mene, naj preverim, ali se natanko ujema z njegovimi podobami! Podobno je vztrajno razpravljaj z mons. Tracogno, pozornim bralcem likovne umetnosti in pretanjenim razčlenjevalcem krhke umetnikove občutljivosti.

Šlo je pri Darku za filozofsko in religiozno iskanje, ki ga pa nezadržno prešinja človekova vskadanja bitka med njegovo hedonistično in duhovno naravo, kot je razbrati iz upodobitve ženske lepote, njenega sladkega in mikavnega obličja, ko povsem prirodno jaše na zvereh in se nenehno ziblje sem ter tja med nebeško milino na enem koncu in snovnostjo na drugem.

In tu bi lahko odprl na stotine odklepajev, lahko bi pripovedoval o Darkovi ljubezni do sleherne svoje stvaritve, do vsakega "obdelanega" zavetnika: Sv. Antona Opata, Sv. Hieronima, Sv. Jakoba... Svetih Cirila in Metoda... vsakega od njih je avtor preučil in ponotranjil.

Morda je Darkova veličina, mimo samega mojstrstva, ravno v tem, da se je ognil sleherni shemi, da se je umikal ustaljenim potem, da je - ne da bi se tega zavedal - zasnoval šolo, umetnik in raziskovalec v isti sapi, v isti dlani, ki ni nikoli mirovala, ki je morala nenehno delati, pa čeprav le mencati cigareto, kajti pravil mi je: "Veš, Franco, moje roke se morajo nečesa dotikati, morajo ustvarjati, gnesti! Potreben sem tega!"

Univerzalno obdobje

Imelo je postati in lahko bi bilo postalo vrhunec njegove umetniške poti.

Darko je namreč pristal na Jutrovem, na Japonskem, v svetu, ki ga je očaral z intimistično-naravno veroizpovedjo in iskal je pove-

zav s krščanstvom. Nameraval je spojiti prejšnja obdobja v enovit, celostni velenjačrt!

Ljubosumno hranim skico, v kateri je zaznati, kako se oblikuje zametek te verske spojitve.

V tem smislu sta Darkova aktualnost in "svetskost" nesporni!

Izjemen avtor, ki ga je gnalo pristno hrepenenje po spojitvi "dobrega" z Zahoda in z Jutrovega.

Razširjeno ekumensko obzorje...Predhodništvo, ki kaže na nenavadno občutljivost, na umetnika, ki sem ga nekdanj že označil za "holističnega"!

NAŠA BESEDA

*Trinbov
Koledar*

Pogreb msgr. Ivana Trinka
(30.6.1954)

PUNO IMEN ŠELE TU SARC, ŠELE TU PAMET

MICHELINA BLASUTIG

Je bluo zadnjo lieto uojske, kar jest san začela hodit v šuolo du Špietar, tu medie!

Ben nu... na štiejta, dost liet iman... san v lietah kab, pa vidin šele čisto, kar okuole mene se je gajalo tenčas!

Težkuo je bluo vsak dan tisto dugo pot prehodit, fadija je bla brez konca! San skarbiela an se parpomala nimar, pa žalost nie mankala mai!

Lieto je blo tud strašnuo, zaki je bla uojska! Strah me je, al pa buojš je reč: nas je loviu nuoč an dan.

Oblieka je bla slava, obutou buogpomaj. Turbe težke, vič krat, kar je šu daž al pa se je medu snieg, so se tud bukva zmočile. Moja skarb je bla rešit vse... čen reč bukva, dožnuost pruot šuole. "Bit barka tu šuol" dat šodisfacion družin... an takuo napri. Pa nie bluo lahko. Že subit san zastopila "žug".

Jest an vsi tisti pet, ki z mano so hodil parvo lieto v Špietar, smo bli konsiderani gorjan an norci. Vse je kazalo takuo an na konac od tistega lieta: "tutti rimandati a ottobre", an otuberja gor na pet "bocciati due". Natural, smo se bli takuo afecional Špietru "e dintorni", afecional tisti pot; ka so bli mogli pinsat vsi, nas na videt an poliete? Al pa kako lieto previč tapat gor an dol?

Tenčas šuola je bla na pot pruot Ažli, at, tuk puno liet so ble ele-

mentar. Hram nie biu zadost velik za vse študente zbrat, takuo de "mi te mladi" smo hodil popudan, "te stari" pa zguoda, na zamier ta mi vi... za tole precision!

Ma pridimo na parve dni šuole. Parvi dan je bla sveta maša za vse, vidim šele duor pun pun otruok, čiče an puobe zbrane kupe, veselo se ušafat! Jest san gledala, merkala tesnuo za ustavt "VSE" notar tu mene. San pinsala že za napri: "Bit preca meštra!"

Z mano je bla Giovana Ta na Muoste, Budgarjova po domačin, jest an ona smo se kupe tiščale, pa kajšan me je zagledu, z očmi zmieru an peju "in prima fila per tre". Takuo san subit, že parvi dan Giovano zgubila. Ona je bla vesoka, san jo vidla du koncu file, deleč!

Že deleč tud je tist cajt, puno liet je pasalo, pa vierta mi, teli spomini so se tu mene vsadil, kar bota prebieral, je resnica!

Tisto jutro pruot špietruški cerkvi se je zganila na duga precesja; puobnen, de čaruoji so me glodal, al so bli mikani al pa prevelic, tisti ki lieto za lieto san ereditala od mojega bratra, dno lieto venč ku jest. San tarpuela, lohni čuotala, kar du koncu kajšan je zaucknu: "Allungare il passo!" še tuole mi je mankalo! Adnà ta za mano je jala: "Questa gorjančica davanti ha bisogno di un po' di benzina." San bla jest tista gorjančica. Gor na tuole san se oglednila, san jo pogledala od varha dol, je bla pru na liepa čičica, van bi mogla še napisat nje ime, je bla tud takuo elegant... je imiela perfin kosmate čaruoje "pelo di cavallino". San se ji posmejala, skor za jo prosit no malo karjanče, an tu mene san se jala: "E già, la cittadina va a cavallo."

104

San van že poviedla, da v parvo, tu primo, smo hodil na pet gor s Sauodnje, pa smo imiel štier bičiklete; čudno, kane?

Tenčas za tu glih van poviedat nie bla obedna čuda. Pa van špiegan subit zaki... Mi druž... jest an muoj brat smo imiel dno bičikletu na dva, ma dato ki jest san bla te narbuj majhana an ničasta, tant de niešan v vasi me je klicu... "liesku popič"... so dečidli me vozit, a turno gor an dol, te druž štier. Nie de mi je šla zlo tale rieč, san pinsala puno, pa san mučala an sediela, ankrat ko an kuos ta na palc gor na moški bičiklet, ankrat ko na "Vedetta Lombarda" gor na manubrie ta na te ženski.

Vsak dan smo se vsi zbral do par Čedrone, at smo čakal Mariuna goz Barc, Lahu; on je že v terco medio hodu. On je pušču njega "mezzo di trasporto in deposito", v garaže do par Vigi an Severine. Severinu brat Vigiut je dielu šuoštar an mekanič grede; kar so poknile kameradarie, zaglodal kopertoni an naš podplat, je on pinsu za vse, ku an naš tutor. Pur nas videt iti v šuolo... "in facili condizioni"... je dielu za nas an ponoč!

Intant du šuol smo se bli takuo šistemal: puobi in sezione A, čičice in B. Jest an Giovana smo se vsednile kupe tu an bank; san bla prez skarbi ta par nji, čast Bogu!

Pa malo je duralo veseje, za an tiedan potle je paršla na komunikacion, ki je kambiala vso mojo situacion...

Puobi so bli na malo, čiče na vič, takuo de pet čičic je muorlo iti in "A" za napunt tisto diferenco. So zbral te zadnje pet od alfabetta, notar je bla tud moja kompanja Vogrig Giovanna; jokala je ona me pustit, jokala san jest jo videt iti. Še ankrat san bla Giovano zgubila. Tisti štier goz Sauodnje, tri puobi an dna čiča, so bli kupe in A, jest san ostala sama!

Kamu san bla mogla poviedat mojo žalost; san mučala pa takuo... tarpiela...; jest, pru jest niesan mogla še šuolo vič videt, kuo san bla mogla an dan bit meštra? Moje kompanje me nieso zastopile, moje jokanje je provokalo kajšno smejanje; professoressa Bellina doz Čedada nie nič jala; samuo Zaira Specogna goz Tarčet je paršla če h mene, ona je bla velika, je bla ripetent an že parve dni se je vidlo, de je bla te narbuj barka. Midvie smo se poznale brez se mai videt, smo samuo viedle, de naše mame so ble komare obie. Ma Zaira je imiela nje kompanjo Emiljo, le goz Tarčet. San poznala an Lidio Petricig, pa je bla Lucia Marinig Pucerjova doz Tarpeča nje velika parjatelca. San se čula sama, zubbjena; za kajšan dan niesan še vič v šuolo tiela hodit, potlè počas dožnuost je premagala muoje težave. S cajtan Rosetta Jussa goz Petjaga je prestor Giovane napunla. Jest an Rosetta smo se ble zapoznale na esame d'amision.

Cajt pasa naglo, san se troštala; nie bluo, kar moja družina se je čakala od mene. Puno reči so se ble zbrale na naglin, se je ču parvi mraz, se je čula te prava uojška an at par nas, novice strašne so

se sule, smo se bal po pot hodit. Pa ne uojška, ne mraz, ne snieg nas nieso ustavli vič ku an tarkaj doma. Vičkrat smo hodil par nogah gor an dol po dolin, ku partigiani po briegu "in fila indiana", trudni, slav an vičkrat tud lačni. Po pot kajšan krat smo piel, je blu normal za otroke, smo se lovil, se metal snieg al pa tu snieg se metal. Nas je blu na puno: Giovana, Renzo, Mario, Paolo, Toninac Klenjanu an jest, potlè smo srečal Lucio do par Tarpeč; du Klenji pa Emo, Vilmo, Mario Roso, Alduna an Giuliano, du Ažli pa Rečanje: Mirando, Ano, Makoriča... Damu smo se varnil, kar du Špietre je bla že nuoč, prit damu po tami nie blu veseje, ankrat doma smo vidli samuo pastiejo. Gu Sauodnji nie bla šele luč eletrik, po vičerji an če se je tielo študiat, tista luč na petrolio je bla šibka, tista na karburu vič krat je migala an zvižgala. Zguoda, ku je blu moč, smo vstal študiat brez obednega pomaganja, rieč je šla na duzin, niesmo ku uro gledal, na naglin pokosil, hitro nazaj v šuolo, za bit puntual.

106

Tisto lieto, "quattro an tre" so plul gor na folje od "compito in classe"; "tre an quattro" pjuske so plule okuole glave, "tre an quattro" cabade pa kje drugjed! Uojška je bla tu nas, notar; uojška je bila okuole nas, uone! Na vien, al smo bli otroc norci al pa te velic, tisti doma, pa se guorš tisti du šuol. Dna sama je bla resnica: "naše mučanje, naše tarpljenje"! Nadužni, pošteni an pravični smo bli, vičkrat an za našo škodo. Takuo nadužni da... poslušajta tle.

Za svet Tamaž, 21. dicemberja, gu Sauodnji imamo senjam; jest tist dan niesan šla v šuolo, san muorla piet cajtu svete maše, gu cierkvi. Drug dan san muorla giustificazion nest firmavat. Misnin, de tisto lieto je biu preside signor Cozzarolo Agostino, lohni je biu an sostituto. Takuo, kar drug dan san mu nesla firmavat diario, tuk jest nadužno an pravično san bla napisala mojo parvo assenzo - "motivo: sagra in paese" - tuk resnico muoj tata Alfredo je biu firmu, preside se je zajezu, me je skregu; jest san bla potna an marzla za strah, san se čudla za njega jezo pruot mene, ki san se čula tu glih. San ga kumerno an milo gledala, pa kar san vidla, de rieč je šla na duzin, san mu jala, de don Raimondo, naš gaspuod, me je obligu iti piet, an če je teu, je biu mu guorit z njin, jest san

bla mogla nest mu pismo. Gor na tuole me je vprašu, ka smo piel, san mu poviedla, me je teu čut; jest san se branila, pa on je silu... Sada san bla puna špota, mi nie šla pru dna rieč. Takuo san parjela kuražo, san mu zapiela Gloria... on me je poslušu interešano, jeza se je bla pohladila, tenčas niesan viedla, de je biu profesor di canto... Kar san finila piet, mi je jau, de san bla zlo intonana an de lohni don Raimondo je imeu ražon me ustavt doma. Ben nu, mi je šlo dobro.

Intant uojaska se je čula buj huda tiste miesce napri: februarja, marča... Pa že na puno so napisal tiste cajte...

Jest puobnem lepuo, kar zuonovi so zuonil an tonkal po vaseh za oznant nje konac. Je bluo okuole pudne, judje so arjul, skakal za veseje, kajšni jokali ne samuo za veseje, ma za puno, puno družih reči.

Pried ku smo šli nazaj v šuolo, po dolinah so runal "dimostrazione per l'annessione". Naša zemja kamu bo šla? Vidin po oknah naš trikolor muhat. Ines Gomatova an druge naše čiče so ble napravle bandiere vsien, strišioni trikolor so bli obiešeni do po pot. Smo bli napravli bandierine trikolor, obiešene za špaj taz dnega hrama do družega. Naše mame so naglo nan zašile facuole trikolor za nan diet gor na glavo, no kikjico trikolor mi je moja mama naglo napravla: an kotul ardeč, bielo srajco, zelene rokave. Vsi smo piel... e "La bandiera dei tre colori" ... an puno družih piesmi patriotik. Smo bli at par Podre, kar so pasal kamion an Yeep! "Kapočoni" so bli stoje kar na njih; so nas gledal an poslušal. Mi smo le buj uekal an piel pruot tiste, ki so imiel našo zemjo tu roki. Smo arjul, de smo se čul "TALJANI" an de pod TALJO smo tiel ostat.

107

Je biu an liep dug dan, vsi smo bli parpeti dan družemu, zvezani kup za an sam trošt: "Bit pod Italijo." Kar za kajšan dan potle smo šli v šuolo nazaj, po uojški, vsi so pravli, kuo so pasal doma tiste zadnje dni uojske, an te parve tu mieru.

Majdan nie teu misnit na uojsko, naglo smo jo tiel pozabit. Vsi smo pravli zvestuo, kuo je mier objeu sviet, kuo mier je stopnu tu našo zemjo, tu naše vasi!

Vsak je poviedu "sojo esperienco". Tud jest san z besiedo kazala,

kuo Sauodnja je bla oflokana tiste dni za pokazat "Alleatan", de smo tiel bit ITALIANI.

Kajšan mi je jau: «Come parli bene lo sloveno nonostante che tua mamma non lo parli nè lo capisca»!

Tenčas niesan badala na tale oservacion.

Donas bi rada odguorila: «Lepuo guorim po sloviensko, zaki jubin mojo zemjo, mai bi jo mogla ovast; za njo, kiek, tudi jest san se borila. "Di conseguenza": NA MOREN ZAŽMAGAT NJE JEZIK, TIST JEZIK, KI ONA, MOJA ZEMJA, MI PONUJA»!

MARVICE
BRUNA DORBOLO'

STOPENJ ZA STOPENJAN

*Po bielin puoju
oča je hodu,
za vepejat otrokè
na očejeno pot.
Močnuo je peštu na snieg,
z velikmi botmi,
težkuo so otroc stegoval
kratke nožice
stopen za stopenjan.
Bielo an mier
oku an oku.
S košpmi po marzlin sniegu
so otroc hodil zad oči,
stopenj za stopenjan
do očejene pot!*

PARA

*Ta mala je buna
leži pod falzetonan
na dvieh kandrejah
zloženih kupe, gor za kotan.
Gleda paro, ki se uzdigava
z velicega kotlã
an se stegava po izbì.
Na mikanih oknah
para se ustave an pobledeje.
Po marzlin glažu
kapljice se lietajo zad
za skočnit kupe na tla.
Na marzla roka,
na nje čelo,
an pogled pun jubezni.
S sarcan lahnin ku para
se počas sama poziba
pod gorkin falzetonan.*

DUŠPIETI

*Fej je meu duge mostače,
nimar lepuo zavite.
Kar sonce je začelo iti za brieg,
Fej se je s krikelnam punin vina
usednu na klop, pred hišo.
Samuo na mikana čičica pred njen
je runala dugo sienco.
"Je dobró toje vino?"
"Če zakuneš na glas, te dan pokust"
Hitro je čičica bugala.
Nona, po duorje, za cibetan
je začela uekat, prez se parbližat.
Buj je ona uekala, trucala
an Kristusa prosila, naj potarpi
te nadužne otroke an norcè,
buj Fej se je zvestuo
zaviju duge mostače.
Čičica se je spliezla na klop.
At usednjena preskarbi je plengala,
prez tikat na tla, kratke nožice
an čakala vince obečano.
Fej, pod dugmi moštačmi,
se je potihó smejal soncu,
ki počas, počas je šu za brieg.*

PARVI KONFIN

*Sonce nie bluo ku ustalo,
an že, ku pauodnja, po vasi su gučal.
Po duorjah so se klical
an prešerno po pot uekal.
Te stari na vratah so jih gledal,
"Se pomerjo, ku stopnejo v šuolo," so misnil.
Uon z zadnje hiše so veletiele dvie čičice,
mat z glunjikan v pest jih je klicala
an na sred duorja jih je nazaj počesala.
"Bugita an bodta brunne," je za njim uekala,
ma otroc, že po Pejcah, so se bli pobral
pruot šuole, na petnajst, vsi kupe so hodil.
Ta buj mala, nie imiela ku tri lieta,
par sestri je hodila, an za roko jo je daržala.
Otroc so uekal an zvestuo vse saluduval,
ku te naumni, kamane so v ajar metal
pruot tičan, ki na luhtu so spoletal.
Ko so paršli pred šuolo, so zamučal.
Ta mala se je čudno oku gledala
an tarduo je sestri roko partisnila.
Ustabjene, pred šuolo, so potiho guorile:
"Sa ti puodeš za te malmi," je sestra jala,
"ma zmisni se no rieč, an na stuoj jo pozabit!
Odkar čez tiste vrata stopnimo,
na smieš vič, z obednim at notre,
po slovensko preguorit!"*

NA KARKOŠU

EMIL CENCIG

Puno liet oduod je v gradu na Karkošu dol par Muoste, v naši Nediški dolini, ki šele povzdiguje pruoti nebu svoje razdrte mogočne ziduove, živel grof.

Kadar se je njegov sin oženu, je povabu na ojceta ljudi vsieh vasi Nediških dolin, ki so spadale pod njegovo oblast.

Kier njegove kleti pa, četudi prostorne in bogato pune vina, nieso ble zmožne, da bi mogle pogasiti predvidljivo, dolgotrajno, zanemarjeno žejo tako prevelikega števila povabljencu, previden grof, ki nie želeu ostati v zadregi in pokvariti veselja žejnih povabljenih judi, in ki se nie čutu tudi sposoban, da bi ponoviu Jezusov čudež na svatbi v Kani Galilejski, je dau razglasiti po vaseh: "Na sred dvorišča na Karkoškem gradu, kjer bojo napravljene ojceta, bo postavljen strašnuo velik sod. Vsak povabljenec naj parnese s sabo vič ki more vina in naj ga vlije v sod. Vsak povabljenec potlè naj zajema iz njegà in naj pije, saj na bo parmankalo pijače za vse povabljenje."

Adan kumet iz Priešnjega, pried ku se je napotiu na ojceta v Karkoški grad, je vzeu glinast vrč, trebušasto posodo z ročajem in uozkim grlam, ga napunu z vodo misleč: "No malo vode v velikem sodu se ne da zamerhati...!"

Kar je vstopu v dvorišče Karkoškega gradu, je hitro izpraznu vo-

do v sod in potle zadovoljen sednu za mizo.

Kar pa prvi žejni povabljeni so vstali, da bi zajeli vino iz soda, iz pipe na sodu je začela teči samuo čista voda, saj vsi povabljeni so bli napravili, kar je biu napravo kmet iz Priešnji. Parnesli so na grad in izlili v sod samuo vodo.

NAUK: Če smo nezadovoljni donošnjega sveta, smo sami krivi, saj vsi prinašamo samuo vodo. - In vse STVARSTVO zatuo trpi!

ZA KRATEK ČAS

EMIL CENCIG

PONAŠANJE

Vsaka družina tudi v naši Benečiji ima svoje posebno ime, svoj poseben vzdevek. Zgodilo se je v šoli v Špetru, da šuolarji, kar so v šolskem odmoru igrali na dvoru, so se sprli med sabo. 115

Fantič iz Landarja se je pohvalu proti drugim: "Muoj stric je famošter v Podutani in vsi judje mu pravijo oni."

"Tuo ni nič posebnega, - mu odgovori fantič iz Podbonesca - muoj stric je Škof in vsi hodijo radi jest k njemu!"

"Kaj se hvalita vidva, - ponosno potrdi šuolar iz Topoluovega - muoj stric je Papež!"

Četrti šolar iz vasi Laze v Dreški občini prešerno pogleda use druge šuolarje in die: "Kaj je vse to: muoj stric je Kristus!"

Zadnji fant iz Čedada se na glas posmeje in die: "Muoj stric je velik in debel: pezi 150 kil. Ko gre po poti, vsi ljudje gledajo debelo za njim in vzkliknejo: O, ljubi Bog!"

ARJOVILO

Pod muostam, ki peje dol pod Špietram čez Nedižo v Barnas, se

čuje niešnega mladega človeka, ki arjuje na vsò muoč:
“Pomagajta mi! Pomagajta mi! Na znam plavati!”
Štarejši mož iz Špietra, ki se sprehaja s svojo ženo in gre čez
muost, die svoji ženi: “Tereza, tudi ist na znam plavati, ampak
zauojo tegà nie trieba tulku arjuti. Kaj se ti zdi!”

PUOŠTA

Zgodilo se mi je tam v Fuojdi.
Ustavu sam auto na placu pred cierkvijo in vprašu niešnega
majhanega fanta, kje je puošta.
Mali fantič mi nesramno odgovori: “Nič ti na bom poviedu!”
“Puobič, puobič, če na boš pridan, na puodiš v nebesa!”
“Ti pa na puošto ne!”

KRATKE S POD HUMA

GIUSEPPE FLOREANCIG

DREČIN AN DUJE ŽENE

Drečin gor z Lombaja je hodu gost okuole. An dan je godu gu Tarbjè. Potlè je muoru iti gor s Tarbja čez Hum damu v Lombaj. Po pot je takuo lepuo godu napri, de so ga nieke duje žene, ki so živiele v grot tu Hume, ustavle an ga nieso pustile ití damu, so ga parjele an so ga pejale v jamo. An atu jin je muoru gost. Seviède mu nie šlo pru. Antà je popensú. Jau je: «Van nardin glih takale štrument, samuo muorta tisto bukev debelo usieč». One so jo usiekle, so napravle hlod. «Sada jo muormo arzklat čez sred» - je jau Drečin.

Kar se je začela klat, ko je bla skiera notar, je jau: «Ja, muorta pomagat an vi druge dvie, denita lepuo roké notar an povlečita!»

Kar so diele lepuo roké notar, je hitro vzeu uon skiero an njih roké ujeu notar.

Takuo on se je riešu an se je uarnù fraj damu.

JOŽUFIC

Gu Sevc se je bla zgodila na rieč velika: na ženà je bla uciéfala negà otrokà an ga vargla tu an potòk pod an kaman. Se ga nie čula vič redit, ker jih je že imiela puno.

An dan teli nje otroc so šli du potòk se igrat an tu an moment se je začeu preobračjat an velik kaman uoz verina, an at so vidli, de ga preobračja an majhan otrok. An so se ustrašli.

An vsaki krat, ki je šu notar tel kaman, pa je jau: «San mu ratat an Jožufic, san ratu an zluodjačic, san mu ratat an Jožufic, san ratu an zluodjačic».

Otroc so se ustrašli an so uteklí, so letiel proč.

Jin je zaueku: «Na buojta se, sa san vaš brat!»

Takuo so se ustavli.

Antà jim je jau: «Nata, van dan tel viertuh, nesita ga vaši mam, naj ga dene okú sebè drieve!»

Oni so ga vzel an so ga nesli mam damu.

Mama ga je subit zapóznala, je biu pru tist viertuh, kjer je bla zavila svojega otrokà an pod kaman diela.

Ona tud se je ustrašla. Glih tekrat je biu gaspuod tu Sevc an je šla h njemu pravit tele reči an prašát, kaj ima za narest.

Ja, gaspuod je jau, de tela rieč je no malo velika, jo je konsilju: «Tel viertuh muoraš nest delèč uoz vasi an oku dnega orieha ovit!»

118 An takuo je nardila.

Ponoč je začelo garmiet, trieskat an velik temporal bit. Takuo je trieskalo, de se je vsa zemja tresla.

Drug dan so šli gledat, kjer je biu tist oreh ovezan z viertuhan: nie bluo vič še znamunja od njegà, atu okuole je bluo vse arztrieskano.

Takuo se je tista ženà rešila življenje.

TA NA LUŽAH

Ta pod Human je an prestor, na liepa ravnina, ki se kliče Luža.

Ankrat je tan živiela na družina, ki je imiela puno otruok. So miel le malo za jest. Takuo gaspodar je biu parmoran ukrast no kravo družemu kmetu.

Ja, tela krava je manjkala, an s pravico - so bli judje, ki so dielal pravico - so šli gledat telo kravo, so poslušal, gledal, ka judje jedo.

Paršli so ta pred tolo hišo an tu hiš so čul, de gaspodinja, kar je dajala za jest okuole po miz, je pravla: «Na, ti, koren; na, ti, oblice; na, ti, kompier», an takuo napri.

Oni so tiel rec, de je bluio pru koren, oblica, kompier, pa an otrok se je začel jokat, zak nie biu rad za kar mu je dala, an je jau: «Mama, mene si dala ku samuo kuost!»

Takuo so se judje prepričal, de tu teli hiš jedo mesuo, ne kompier an oblice!

Takuo so šli notar tu hišo an so vidli, de so miel še puno mesa ta notar.

Jal so: «Mi druž tle na Lužah nečemo tatí, ki kradejo, muoraš ití proč tle od tuod».

An so mu podarli hišo an so ga zagnal proč z vso družino. An je šu, kjer je Hostne sada, gu gorenj konac, kjer je hiša, ki se kliče Kavalat, an gor se je ustavu.

Ker je paršu taz Lužah, je paršu uon priimak Luščak.

Tan na Lužah pa je šele donašnji dan videt, kje je biu zid tiste stare hiše, ki so jo podarli.

ČARIN TARIN

Tan na Lužah je liepa ravnina, kjer so vsi dielal an oral sviet.

An mož je šu orat, pa mu je šlo vse narobe, vse se mu je v pregi vederbovalo, je postrojú, pa se mu je vse nazaj vederbalo.

Saldu buj jezan je popensú, de so za tuo ble kavža krivapete, ki so živiele pod Human.

Antà je jezno zaeku: «San šiguran, de si ti, štrija krivapeta, ki mi tuole dielaš, me štrijaš; kar te ušafan, ti nogé odsiečen!»

Buj vesoko gor se je krivapeta zasmejala an jala: «Uí, uí, baroví, čarín tarín zagozdi.»

On jo je poslušu an takuo je naredu dielo an se mu nie vič vederbalo.

Takuo an noge od krivapete so ble riešene.

Od tekrat barovica je narbuojš lies za dielat tarte an čarín tarín je narbuj tard lies za dielat zagozde.

HOSTNE

Na te pravi pot, ko se pride dos Svetega Lienarta pruoet Hločju, je an prestor, ki se je klicu "Golojé". Tan je živiela na družina, ki se je klicala Floreancig, na velika kmetija, so jal, de je gaspodar imeu vse na velicin.

An dan pa je paršu an velik uoz sudatu, so mu vse nesli an podarli. An on je uteku z družino v host, na prestor, kjer je današnje Hostne.

Nje vič teu prist nazaj dol na Golojé, zak v host mu nieso hodil takuo uroupat. An takuo uoz imena host je paršlo ime vasi Hostne, an malomanj vsi se šele kličejo Floreancig v teli vasi.

ARBIDA

An gor par Petarniele je biu an facú zemje... na ravnina, kjer je živeu mož z ženó. Tel mož je šu okuole dielat za družino preživiet, an so paršli vucje an so mu ženó sniedli.

120 Paršu je damu an nie ušafu žene. Pomislu je, kaj ima narest, an je ušafu drugo ženó an je šu proč od tuod an je šu živet tu an prestor, kjer je bila sama arbida. Tan so se ustavli, kjer nie bluo takuo lahko prit za vuké, an tam je začeu živet.

An takuo je paršla uon vas Arbida an so ratale 4 družine; donas nie malomanj nobednega vič.

HUM

Se zmislin, de gu Hume se je vič telih reči gajalo.

Nie dugo liet od tega so hodil niešni judje prašat za jest; an gaspodinje so vprašal: «Gaspodinja, al daste malo kislega mleka?»

An so hodil le ta pod Human, ta po kazonah spat an še donašnji dan se zmislin lepuo na nje.

Adni od njih nieso mai tiel dielat, kajšan pa je tudi naredu ki.

Adan od njih se je klicu Petar, je tudi dielu, an kar so mu dal za

jest pulento an mesuo, parvo je mesuo sniedu, potlè popiu močilo an šele na koncu pulento sniedu.

Kar so ga prašal, zaki diela takuo: «Muora parvo te dobre sniest - je jau - sa, če bon sit pried, kako bo pustit mesuo!»

HOSTNE

Gu Hostnem sta bla dva gaspodarja, ki sta miela vino. Ma žene jih niesta pustile pit.

Pomislili so, kuo morejo narest za pit brez skarbi.

Imiel so no cvancerco.

«S tolo cvancerco ga popijemo še,» so jal.

S tolo cvancerco so šli k adnemu an so vprašal: «Al parneseš ki za pit?»

«Ja, če mi plačaš.»

«Ja, sa ti plačan subit.»

Dau mu je cvancerco an potle so šli pa gor h te drugi.

Tudi gor par te drugi tisti, ki je prej potegnu cvancerco, je prašu:

«Al parneseš ki za pit?»

«Ja, če mi plačaš.»

«Ja, sa ti plačam subit.»

Dau mu je cvancerco an potlè so šli le naprì takuo, dokjer nieso vse vino popil.

Žene so ble vesele, zak so vse vino predale.

Pa sudu nie bluo, vina tudi ne, an takuo so zastopile truk.

TAN NA BARDE

Ankrat ta na Barde je biu an mož, ki je zlo rad hodu po oštarijah, antà je pozno paršu damu. Vrata od kambre so ble zaparte antà žena mu nie tiela odpriet.

Viedu je, da ga čaka, čelih je zamudu.

Antà je začeu uekat: «Lucja, odpri mi, če ne se varžen dol pod pajú!»

«Ne!» mu je odguorila.

«Lucja, odpri mi, če ne se varžen dol pod pajù!»

Pa nie bluo nič.

Antà je lepuo napravu no čojò, jo je lepuo tu koret zaviu antà je spet zaeku: «Lucja, odpri mi, če ne se varžen dol pod pajù!»

«Ne!» mu je spet odguorila, ker je tiela reč, de on tega na nardi.

«Pamf!» je mož vargu čojò dol pod pajù.

Ah, žena se je ustrašla an zaekala: «Vanac, Vanac, zakaj si tuole naredu?» an hitro je odparla vrata an šla dol pod pajù gledat.

Pa je ušafala samuo čojò pod pajuolam.

Tekrat je Vanac hitro šu cju kambro, zaparu hitro vrata an ji zaeku: «Sada boš pa ti ta uone!»

VANAC

Biu je an mož, gor na Barde, ki je imeu takuo rad ženo, da jo je še spat nosu.

122

Je biu snieg. Antà jo je nosu tu sniegu, zak so miel kambro od zuna gor na varh.

Antà so ga merkali ponoč an so se mu smejali: «Daj, Vanac ženo nese!»

«De bi ti bila prekleta!» je jau od špotà, antà jo je do na snieg vargu an jo nie vič nosu.

POEZIJE
RENATO QUAGLIA

JURA

	jura			
	kliče			
	mlado			
	bodi	sunce	zbudi	
	naga	jasen	zdraw	
	kaže	junak	jelša	
	duri	stope	otrok	
duše	svete	prave	ukaže	woda
glas	jereb	vidol	nebul	beka
dober	ključ	poznà	wsako	lužo
jura	zgubo	vetre	gorne	čaka
Bila	nese	ljubo	pusti	otro
mlada	baba	skaka	jetra	vidi
breza	hudo	viter	zmuti	prst
prag	črno	otrok	glawa	mali

123

ta na roki gore dulavi gozdovi njivice
murje jezara mlakice potokavi
sveti ne spoznani Agnjuli

BREZA

Breza

Smiljana

lunasta leska

tinka visoka miska močna breza

woska je bila jama tuw robo wkrasana

prastari otroček koliko čas to waliko wodo si prabrastel

rudi nowa bila woda rudi nowa si bila ti rudi now strah te tiskal

ma rudi nimer fala to rawno pot si nalezla 'no nowo luč pa wrancajala

da wsaka rast bi spet pošlivila wsaki cifić pocifal wsaka duša polatlà

celo wesolje se zvasalelo tej den kozličec zaskočilo ko si ti zawriskala

to prvo stopo ke si dala nimer skrba to zadnje na wže držala

no samo basido si poslala ma celo snanje na posjala

tej murje široka je twa slid nu pitana

po sweto ne poznana si ti šla

tvija junaka zihala

nalezla ga

ga pojibila

zawriskala

nu polatlà

srabrni wodni blisk

po ti nawadni strašni noći ke to je mâ nenewaden spomin od 'ne Albe ke več to ni mâ.

SUNČACE

Sunčace mô
za to Oblazawo goro
Čas je te wtisnol

Ta na wozò, pitna rožica wodna
to waliko murjavo wodo
celo si prabrastel

Tuw ti pojutranji Albi
tej den kozličec dujakave
spet pozawriskneš, spet zaskočiš

125

Šće wtićaci so snuwali:
twa awrawa glawa iz vira vilezla
nu po dolini itako zapela:

Zbudite - se vi wtićaci
zapplešta vi wse rožice
ta trda muka muknula

Spet jaz vilažam, spet jaz se smijem
wse hude since jibim, wse poznam
ni črnega okà da bi mi škorwalo

Po Bili ribe pujajo
kune se vilivijo
wridne duše pa me lunijo

TA KRIZAWA

Lunina novesta sem jaz
okol pačuw, okol virčičew
sijem me sincine wižice

Ti krivi ekawci, ti nori kekawci
po vasè ni pravijo: to je na koža
po koži dilam za itè ki me grabijo

Za itagà ki zna se oğat
wodo z onjòn ozanuwem
to awrave Jime iz zime vilaža

126

Bdekarje, jerave nimer glave - srcà
od wkradana plesa so me popehali
pokejke: na nima ni okusa ni slida

Ma kiro slid je mwej melo njè klètanje
kire okus njè glawa pokekana?
Peraste, wotle, po liši, nuw dule se tunkajo

Platancè sem na kupe splatlà
ma moja ji je da bi pobrali wse te mufaste glave
porastle, zizrele pod ti naslani lumpasti tisi

Vila ta Bila sem jaz, ta na warbi sadim
tuw polni luni z oralom se igram
s to žinano wodo travico nowo polijawa

Ni huda jurina
da bi morèl noge, roke povezat
jaz sem ta gorjipa: te ketine močne tupim

Wtićo ki po kači piwka, me veje wse dam
za pravega ekawca sem te rawni spomin
kukuvico gorko pa branim nji mimbrow poslušam

Za tagà ki vide nu lopo poslušà
jaz se pokažem tej den leski dorini glas
tuw ti srebrni dolini viter me zbral

Ta Prawa sem jaz tuw peste men rašatò
pobiram, nabiram, prasjawam, cipem, pracipem
niden šće wbižal od mojega okà

Wso zemjo kopam wse lije poznam
tih mrtvim ke ta na Brde se blodijo
spowed vitahuwam pot na damuw jim krasam

127

Itamò ki me klel mwej nisem muje prosila
rude se krivim ko povadenj ruče
nine duše sem pustila ko huda ura je šla

Ne me posekat, ne me potičet
sama sem ognj
tej Nuna ga branim, ga razdelim

Nisem jaz Roža, ma od wsake rože sem vir
wsè po jimano znam, ma nine zame držim
po kači rude se kažem: ma ta Smiljana je jime mō.

NE POLNANA

Twa duša sem jaz
roka ke semana strese
smilna za dobre pobere

Jaz sem ità ke čis wodo te peje
ta pitna, ma šće rude dujakawa
ta sladka ke od wsake bryde brydo odkriwa

Jaz sem ta črnjela nu pa ta zalena
ta jurawa iz rozorja prawzirana
močna rama za itè ki grejo na pot

Jaz sem te vesali falotiç otrok
piščala ke kliče na wplève
te spanjave šćere tuw snò wže pownete

Jaz sem ta ne polnana
po dolini po robu tiče moj glas
ma koj zvizde na nebu mi dajo odglas

Črne more ke nevera rizganja
mwej nikerja nisem pozabila
za ito mide sem jaz nu zdrowje ti dajem.

SPOMIN IZ LJUBLJANE

ANTON BIRTIČ-MEČANA

Že takoj po II. svetovni vojni, leta 1945, se je začelo na italijanski strani Slovenskega Primorja in v Benečiji neznošno stopnjevanje razpihovanja strupenega šovinističnega sovraštva proti nam, bivšim partizanom in zavednim Slovencem.

Zaradi tistega skrajno nevzdržnega preganjanja vsega, kar je bilo napredno in je dišalo po slovensko, so se morali mnogi avtohtoni domačini zateči v matično domovino Slovenijo. Eden izmed njih sem bil tudi jaz.

Prav v času mojega "ljubljskega" posečanja gimnazije in glabšenih študijev v letu 1950 je stekla pri Radiu Ljubljana posebna tedenska "Oddaja za Beneške Slovence".

Prvi urednik je bil *Stane Vilhar*, silno načitan novinar, a obenem odločno stereotipen politik zastarelega kova. Pri vodenju Oddaje za Beneške Slovence ni imel izvrstnega posluha. Usmerjal jo je često po istem zastarelem tiru. In pri poslušalcih ni imela pravega odziva.

V začetku je ta emisija prejerala iz Benečije v glavnem samo en dopis na teden: politične, gospodarske in kulturne narave, vselej s podpisom neznane osebe "Mirko". Pozneje, ko se je povojna jeklena meja med Italijo in Jugoslavijo za silo otajala, se je bil tisti Mirko pojavil v živi osebi na Radiu Ljubljana pod svojim pravim imenom *Mario Kont*. Vsaka mu čast in hvala!

Za Vilharjem je odgovorno uredništvo oddaje prevzel mladi časnikar *Tomo Martelanc*, ki je pa imel dosti prožnejše poglede na življenjsko okolje, politiko, čas in kulturo. Pod njegovim vodstvom je Oddaja za Beneške Slovence pri Radiu Ljubljana zado-
bila pravi razmah.

Tedaj so poslušalci iz Beneške Slovenije in drugih krajev radijskega obsega te postaje začeli venomer pogosteje dopisovati o svojih zasebnih in splošnih javnih razmerah. Največ je bilo želja po naši glasbi in pesmi ter po objavljanju njihovih pozdravov svojem in prijateljem širom po svetu.

Po Martelancu je prevzel našo beneško oddajo novinar *Niko Isajevič*, čudovit človek, plemenite omike in tudi on široko dovzeten za uvajanje kulturnih novosti v emisijo.

Za Isajevičem so bili vsak po nekaj časa odgovorni uredniki Oddaje za Beneške Slovence: *Dušan Fortič*, pravnik *Svito Vižintin* in prof. *Anton Čebokli*.

130

Leta 1957 je bila ta emisija pri Radiu Ljubljana ukinjena in premeščena na Radio Koper - Capodistria, kjer se je v zoženi, iztekajoči se obliki izvajala le še malokrat.

Prvi napovedovalec takratne ljubljanske radijske Oddaje za Beneške Slovence je bil beneški domačin iz Gorenje vasi v Nadiški dolini *Hektor Spehonja* (Ettore Specogna), tedaj učitelj v Šempolaju pri Trstu.

Kot drugi spiker te oddaje sem pristopil k njemu jaz, beneški rojak *Anton Birtič* iz Mečane v Nadiški dolini. Sodeloval sem redno in pri vseh beneških emisijah na Radiu Ljubljana.

Med številnimi prehodnimi napovedovalci oddaje je nekajkrat blagohotno stopil v dopolnitev celo znameniti pisatelj in režiser *Saša Vuga*.

Že kmalu ob prvih Oddajah za Beneške Slovence, leta 1950, sem zaigral s harmoniko za gramofonsko ploščo sočni napev tiste naše znamenite ljudske pesmi "Preuozke so stazice", ki je bil potem vsa leta zvočni znak na začetku in na kraju oddaje.

Za bogatitev oddaje sem précej priredil za pevske zборе dobršno število naših ljudskih pesmi iz Benečije, ki sta jih za radijski arhiv fonoteke naštudirala in posnela "Slovenski komorni zbor" Radia

Ljubljana pod vodstvom dirigenta *Milka Skoberneta* in akademski pevski zbor "Vinko Vodopivec" pod vodstvom dirigenta *Antona Nanuta*.

V začetnih Oddajah za Beneške Slovence, leta 1950, sem v njih redno igral s harmoniko kar v živo in sam. Do leta 1952 sem že pripravil glasbeno snov in ustanovil svoj zasebni ansambel petih izvajalcev (harmonika, kitara, kontrabas in dva pevca) ter ga poimenoval "Beneški fantje".

Simbolično sem prvo besedo ansamblovega imena, Beneški, uporabil kot čisti in kleni narodnjak, izrazito v narodnostno krepitev Oddaje za Beneške Slovence, v okviru katere sem ansambel ustanovil in kjer sem tudi ves čas deloval kot napovedovalec, glasbenik, skladatelj, člankar in urejevalec prispelih dopisov.

Prvi vrhunski zalet k popularnosti Beneških fantov je prinesla naša radijska izvedba moje ponarodele pesmi "Zvezde žarijo", ki sem jo napisal na besedilo Micke Mrakove v novembru leta 1948. Z nastankom zasebne skupine "Beneški fantje", leta 1952, se je rodil prvi samostojni narodno-zabavni ansambel na Slovenskem (če ne tudi v svetu). Drugi so se pojavili pozneje, tudi Avseniki, Planšarji, Slaki itd.

Po zaslugi moje osebne ustanovitve prve tovrstne skupine v zgodovini me v določenih glasbenih krogih upravičeno omenjajo kot "očeta narodno-zabavnih ansamblov".

Z izvajanjem naše pristne beneške glasbe in pesmi izpod mojega peresa po radiu, na javnih nastopih in gramofonskih ploščah je postalo ime mojega ansambla "Beneški fantje" bliskovito hitro privlačno in slavno v vsej širini.

Zaradi tega so mi ga začele trgati in nesramno izkoriščevalsko uzurpirati še razne druge "divje" skupine v slovenskem prostoru. In to striktno v svoje umazane koristolovske namene.

Prav zaradi tega sem leta 1962 ime ansambla dopolnil še z lastnim imenom tako, da se od tedaj glasi "Ansambel Antona Birtiča - Beneški fantje".

Delovanje mojega ansambla "Beneški fantje" že preko 40 let (1952-1992), ima velikanski zgodovinski pomen za vse slovensko ljudstvo. Po tisočih in stotinah javnih nastopov vsepovsod, na o-

mrežju radijskih in TV valov ter po gramofonskih ploščah in kasetah je odšel ponosno doneči glas naše Beneške Slovenije na vse strani sveta. Zadonel je tudi tam, kjer prej niso še sploh nikoli slišali imena Beneška Slovenija in ne beneški Slovenci. Razen najožje peščice zainteresiranih slovenskih izobražencev do takrat nihče drug ni vedel za nas, slovenske prebivalce na južni strani Matajurja.

Preko mojih avtorskih pesmi in ansambla Beneški fantje so tudi prvič v zgodovini zadonela med slovenskimi množicami in v širnem svet naša izvorno slovenska narodna imena: Nediža, Saùonja, Fuòjda, Špietar, Matajur, Podbonesec, Čedad, Svet Lienart; Nediška dolina, Sauònjška, Terska in Rečanska dolina.

V tem mojem skromnem prispevku podana dejstva, vsa vznikla iz okrog sedemletne radijske "Oddaje za Beneške Slovence" v Ljubljani (1950 - 1957), so zagotovo ustvarila in zapustila za seboj neizbrisne kulturne vrednote, katerih je potreben vsak narod tega sveta, tudi slovenski.

132 To sem opisal v prvi osebi, po lastnem spominu in predvsem zato, da bodo v zgodovini slovenskega ljudstva zapisani resnični dogodki tudi o tem delu naše trajne borbe za splošne, demokratične manjšinske pravice Beneških Slovencev.

"Ansambl Antona Birtiča - Beneški fantje" ob nastopu v Škocjanu pri Domžalah v avgustu 1992, ob 40-letnici skupine.

Od leve proti desni:
Joško Nanut - bas kitara;
Maks Čusin - bariton;
Anton Birtič - harmonika,
vodja ansambla;
Francé Podviz - tenor;
Ivan Erzetič Erzo - kitara.

POEZIJE
VILJEM ČERNO

VIERNAHTI

*Rodila se je
gorka luč,
ki ubiva temo,
ki gori
v ljubezni.
Je beli dan
življenja,
ki razbira naše dihanje
kot veter;
ki berači med robidjem
teh gor.
Še luč
z očmi, z rokami
se smeje,
da odkrije dušo
našega ničā.
Bog je pri naših vratih,
je ponos,
ki hodi po privitih
poteh
naše nenavajenosti
biti.
Smo podrtije,
ki so postale kruh,
in rosa, padla
od njega roke,
da zamolimo:
Oče življenja!*

VAHTI 1994

*O bratri,
dišanje večerje,
krizanteme
kličejo vaša imana.
A vi ste njive
tihe zemlje,
sience
danbotnjega diela,
ke širite tihost,
bosi vsa truda.*

*Potniki
vam hodimo naproti,
poživljamo križe,
drobimo besiede
med marmorjem.
Meja z vašo zemljo
nam parnaša
orkuoto rok,
ke so stiskale kepe
obdelane zemlje,
ke so brusile kose.
Od vašega počivala
vprašamo vedrino jutra,
kraj,
kjer ne zatomi.*

STARA PRAVCA

ANTONIO QUALIZZA

Je že puno liet, ki po naših dolinah an gorah obedan na prave vič, de bi biu kajšan sreču al fantina (škrata) al dujega moža al strašilo al kajšno krivapeto al vesno...

An krat, malomanj vsak dan se je moglo čut od kakega popotnika reč: «Nacoj me je fantin uozù.» Al pa od kakega bližnjega: «Snuojka me je vieščja (ad drugač morà) mastila an čefala»...

135

Pa venč krat so vasnjani pravli nenavadne zgodbe od viedoncu, ki so čez noči s faglami po potieh križal, an šelè buj od niekih čudnih žensk, ki so imiele zelene, duge lase, liep žuot, pa pete obarnjene, kakor de bi ble narobe stvarjene. Njih domovina - so oni pravli - so ble odrodne čela, v sred katerih uoda, plazuovi al potresi so par starin udielal velike jame, ki je drievej poskarbielo ukrast vidinju.

Judje so jih klical "krevjapete" al "krivapete", zavuoja obarnjenih peti. Glas je biu, de so ble barke z vsakin človeikan, če so ble spoštovane an ne osramuvane. So znale učit, kuo vuno prest, kuo maslo runat... an kada je biu cajt za orat an za sijat tan dol po puoju. So ble tudi same skarbne za dielo an za vse imiet v redu an parpravjeno. Če jih je kajšan zmerju, oh! tekrat so se zauzemale an so ble mogle škodvat družinam.

Gor par nas, v Sriednjem, te stare matera so vič krat imiele v mi-

sli, de kar sonce presieje skuoze magle an le daž dol pada, tekrat dol po patoceh blizu verina uode, ki se blešči, se krivapete česejo al pa arjuhe perejò.

Kajšan lahko porče, de kuo so mogli Benečani zaviedet vse tele reči. Tuo vprašanje mu pride lahko pojasnjeno. Saj vsi dajo za rešnico, de tu nieki vasi an mož je biu ujeu adno od telih vili an jo je peju na suoj dom. Ona je jokala an prosila, de naj jo pusti iti: za lon bo arzknila vsien ženana od vasi, kuo lepua opravit domače diela, od kuhanja do šivanja an pledenja, an se obnašat takuo, de bojo družine an same one vesele... Takuo je ratalo. Na zadnjo so jo pustil iti nazaj na nje duom v vesokin čelè. Od tekrat naše Benečanke kuhajo an pečejo štrukje an gubance an znajo napraviti te narbuojše jedila, kar jih more bit na sviete. An še mimo znajo plest, šivat, prat an lepua se obnašat tu vsakin pontu.

Lepua an dobro učilo za diela an za medsebojno spoštovanje je dala juden tudi mlada an preliepa krivapeta, ki je bila oženila adnega mladenča iz naših kraju.

Pa čujta sada tolo zanimivo pravco.

136

An dan an liep an močan mladenč je šu deleč od vasi darvà sieč v sred ne velike zelene hosti. Po težkin diele, okuole pudneva, je stopu ča do patoka, za se odpočit an se rinfreškat. Prestor je biu takuo liep, de puob se je začudvu: uodà je šumiela miez kamanu an v nji je puno rib plavalo; par kraj je rasla zelenjava an vsako sort cvetje, od zgor je stalo no veliko čelè.

Kar je pogledu mimo, je zagledu polegnjeno gor na ni skal, na sonc, no lepo krivapeto, tako de mu je začelo sarce tuč na muoč.

Vsak more zastopit, de se je zajubu na njo an jo vprašu za ženò. Ona tud se je na anj zajubila. Mu se je posmejala an mu je obečala roko.

- «Samuo ne reči na boš smeu nikdar mi narest - je ona jala - me klicat z jezo "krivapeta". Kier če tiste nardiš, jest te bon muorla zapustit.»

On je sarčno obeču.

Ne dost cajta potlè mladi mož je poročiu mlado krivapeto, čeglih vsa žlahta mu je bila naspruotna. Vzeu je krivapeto na suoj duom an krivapeta mu je gospodinjala.

Čez no lieto jin je paršla v hišo za veseje na liepa čičica, ki je miela materne oči an lase, pa nožice ji nieso ble obarnjene. Obedan nie biu mu reč, de ona je na krivapeta. Oča an mama sta jo pru rada imela. So živieli vsi kupe puno liet v sreči an ljubezni. Krivapeta se je malo kazala judem. Le po hramu je pridno dielala, kuhala an šivala. Dielo po puoju je opraviu nje mož, kateremu včasih je dala no pomaganje še ona.

An dan mož je muoru iti v Čedad po opravile.

Vso jutro krivapeta se nie mogla dat meru. Vič krat je stopila na prag an se ogledovala na vse štier kraje neba. Nebuo je bluo čisto an jasno, pa vseglah v luhtu je biu an poseban uzduh.

«Ka iman nardit, moža nje doma an je trieba iti naglo ušenico žet!» Brez čakati družega je popadla za sarp an je šla dol v puoje.

Ušenica je bila buj zelenà ku zdriela, kier klasje je bluo šele mliečno. Krivapeta je potresla glavo an je jala: «Pa vsedno bi bila škoda jo popunoma zgubit!»

Sarp ji je v rokah plesu do vičera, dokjer ušenica nie bla vsa požeta an potle povezana an v lonce spravjena.

Mož medtem, ku se je dielala nuoč, se je uarnu damu, an čudno mu se je zdielo na ušafat ženè tu hiš. Skarb mu je že pamet lomila. Na tisto pride napri, vsa umedenà, ženà krivapeta, ki mu s težko sapo povje, de je strašnuo trudna.

Mož jo vpraša, de ka je ratalo an kje je bila. Krivapeta mu pa povie, de je cieu dan ušenico žela du njih njiv an de je komaj končala dielo. Mož se prime za glavo: «Ki? Požela si ušenico šelè zelenò? Oh, ti fardamana an neumna krivapeta!»

Tist moment buoga krivapeta - ki pried je bila vesela an ponosna - je ratala žalostna an le s potjo je možu utekla izpred oči.

Mož se je prestrašu an jo je začeu klicat nazaj; pa krivapete nie bluo vič na pregled.

Drug dan, glih na tist kraj, je paršla velika sila. Vietar je viu drieveje an iz magli se je vesula tuča, debela ku jajca. Vse je bluo juden porazeno an uničano. Samuo družina od krivapete nie bila škodovana od tuče, kier nje ušenica - če tudi ne popunoma zdriela - požeta an v lonce spravljena je bila riešena.

Mož je zastopu, de je njega žena krivapeta bila jasnovidna an de

jim je dobrò opravla, kar je ušenico požela.
Zdaj mu je bluo še buj težkuo, kier jo je razžalvu. Krivapeta nie
paršla vič nazaj. Pa materna jubezan nie mogla zapustiit malo
hčericu, takuo de krivapeta je obiskovala njo, an tudi ona je h ma-
teri zahajala, brez de jih je obedan nikdar sreču.

KAZALO

POEZIJE

LOREDANA DRECOGNA

ZA KOTAN

*Za kotan Marjuta,
moja nona, sedi,
oginj jo pargrieva
in stiska ji oči.
Pa če jo vprašaš,
ti hitro odguori
in te zamieša
v nje stare reči.
"Frišna sam bila,
nagla ku ti,
kar za kantonam
lovila sam ki.
Pepine šivala,
za spat napravjala,
no pesmico jim piela,
zibelco pingala.
Na ples sam hodila,
sam fanta udobila,
ljubezen sanjala."
Vse tuole na lice
ji moreš prebrat
in mier, ki ona uživa,
bi tiela ist spoznat.*

DOL BLIZU UODE

*Draga moja ljubica,
kar bomo miel cajt,
puodmo še dol,
dol blizu uode,
dol, kjer za naj
sonce buj svetli,
dol, kjer oči
so buj plave
za me.*

*Dol, kjer lahko
se sedneš
an pustiš,
de daž gre dol po tebe.*

*Dol, kjer se smeješ,
skačeš, jočeš,
an le ist ta par tebe.*

*Dol, kjer če je mraz,
brez strahu
močnuo
se stisniš
cja h mene.*

*Dol, kjer je še
puno prestora
za naše sanje.*

*Draga moja ljubica,
kar bomo miel cajt,
puodmo še dol,
dol blizu uode.*

KAZALO

MARINO VERTOVEC, Uvodna beseda	5
PASQUALE GUJON, Lepi stari cajti?	7
EMIL CENCIG, Koledar Leto 1995 Ljudska modrost	11

NAŠA ZGODOVINA

LILIANA SPINOZZI MONAL, Srečanja s Trinkom na Baudouinovi poti	31
FRANCO FORNASARO, Pomen naravoslovne dejavnosti Ivana Trinka	37
MARIO GARIUP, Nemškutarstvo v Kanalski dolini	43

NAŠ SVET

JULIJAN STRAJNAR Pritrkavanje - Tónkanje Slovenska ljudska glasbena umetnost	53
SILVANA PALETTI, Rezija - Stare nauade	59
LUCIANO CHIABUDINI, Prenosi po briegu	63

NAŠI LJUDJE

Valentin Birtig (prir. po SPBL)	69
VALENTIN BIRTIG - ZDRAVKO Spomini na našega očaka Ivana Trinka	72
Artur Blasutto (prir. po SPBL)	75

PRE ANTONI BELLINA	
Don Arturo Blasutto žrtev Cerkve	77
FRANC RUPNIK,	
Pre Žef - Gospod Jožef Jussig (Jusič)	81
FRANCO FORNASARO,	
Darko in njegova umetnost	97

NAŠA BESEDA

MICHELINA BLASUTIG,	
Puno imen šele tu sarc, šele tu pamet	103
BRUNA DORBOLO,	
Marvice	109
EMIL CENCIG,	
Na Karkošu	113
Za kratek čas	115
GIUSEPPE FLOREANCIG,	
Kratke s pod Huma	117
RENATO QUAGLIA,	
Poezije	123
ANTON BIRTIČ-MEČANA,	
Spomin iz Ljubljane	129
VILJEM ČERNO,	
Poezije	133
ANTONIO QUALIZZA,	
Stara pravca	135
LOREDANA DRECOGNA,	
Poezije	139

uff. sup.

8

TRINKOV koledar 1995

inv.št:

4969